

Главен редактор

Татяна Янчева

Зам.-главен редактор

Йоланда Зографова

Редакционна колегия

Веселина Русинова

Емилия Алексиева

Красимира Костадинова

Пламен Калчев

Росица Георгиева

Светлана Димитрова

Станка Михалкова

Технически редактор

Георги Динчев

Адрес на редакцията:

София 1505

ул. „Черковна“ 52, ап. 2

тел. 843 58 54

journal@psychology-bg.org

Издателска къща СОФИ-Р

Коректор Тая Ильева

Предпечатна подготовка ПОЛИСТАР

ISSN 0861 - 7813

**БЪЛГАРСКО
СПИСАНИЕ
ПО ПСИХОЛОГИЯ**

**ИЗДАНИЕ
НА ДРУЖЕСТВОТО
НА ПСИХОЛОЗИТЕ
В БЪЛГАРИЯ**

2005 г.

СЪДЪРЖАНИЕ

Първа част: Отзвук от III Национален конгрес по психология	9
Дружеството на психолозите в Република България – обновяваща се общност от професионалисти в служба на науката и обществото	9
<i>Пламен Димитров</i>	
III Национален конгрес по психология	19
<i>Сава Джонев</i>	
Научни секции на III Национален конгрес по психология	26
Секция 1: Когнитивна и личностна психология	27
Секция 2: Методология и методи за психологическо изследване	34
Секция 3: Психология на развитието и педагогическа психология	37
Секция 4: Социална, етно и и политическа психология	40
Секция 5: Трудова и организационна психология	48
Секция 6: Клинична психология	51
Секция 8: Юридическа психология	57
Секция 9: Спортна психология	60
Кръгли маси	66
Психологични аспекти на условията на труд в организациите	67
Психотерапията като професия	73
Психологическа компетентност на учителя. Посоки в продължаващото професионално развитие на училищните психолози	76
Стандарти за разработване и използване на психологически тестове	79
Дружеството на психолозите в Република България. Етичен кодекс	88
Из чуждестранния опит	
Психосоциален профил на терористите	96
<i>Мишел Мари</i>	
Competitively Contingent Rewards and Intrinsic Motivation: Can Losers Remain Motivated?	104
<i>Maarten Vansteenkiste and Edward L. Deci</i>	
Млади научни работници	
Комуникация чрез ICQ, IRC, e-mail и дискуссионни форуми в интернет	126
<i>Георги Динчев</i>	
Информация от Дружеството на психолозите в Република България	
Устав	140
Научен календар на психолога	149
Изисквания към авторите за оформяне на предлаганите за публикация в „Българско списание по психология“ ръкописи	157

Уважаеми колеги, скъпи читатели,

След прекъсване от бр. 1-2, 2001 г. „Българско списание по психология“ възстановява своята дейност.

Общото събрание на Дружеството на психолозите в Република България, състояло се на 24.09.2005 г., избра нова Редакционна колегия на списанието в състав: Татяна Янчева (главен редактор), Йоланда Зографова (зам.-главен редактор), Веселина Русинова, Емилия Алексиева, Красимира Костадинова, Пламен Калчев, Росица Георгиева, Светлана Димитрова, Станка Михалкова.

Новоизбраната Редакционна колегия има амбицията със съдействието на своите автори и читатели да внесе определени промени в досегашния му характер.

Списанието е ясно ориентирано да служи на дейността и приоритетите на Дружеството на психолозите в България при осъществяване на ролята му за развитието на психологическата наука. Виждаме своята мисия в обединяване на усилията на българската психологическа общност, в стимулиране както на индивидуалното научно израстване на българските психолози, така и на отделните научни направления.

В тази връзка Редакционната колегия на списанието се обръща към всички специалисти от отделните области на психологическото знание за активно сътрудничество.

Доколкото основен белег в характеристиката на нашето списание е неговият научен характер, Редакционната колегия има намерението да продължи досегашните традиции и да поддържа високо научно ниво на публикуваните материали, като обособява два вида публикации:

- Студии в обем до 20 страници, в които задълбочено се разглеждат значими научни проблеми, състоянието и по-нататъшното развитие на отделни направления на психологическото познание или дискуссионни въпроси на съвременната психология.
- Научни съобщения, отразяващи резултатите от конкретни научни изследвания, в обем до 5 страници.

Сред изведените приоритети е и засилването на информационните функции на списанието, което да осигурява на читателите необходимата актуална информация за значими събития в научния живот на международната професионална общност и в страната. Вярваме, че за нашите читатели ще представлява интерес и информацията за успешните хабилитации и защи-

тени дисертации, юбилейни чествания, нови книги, обявени конкурси, проекти, програми и други прояви на научния живот в страната и чужбина.

Убедено разчитаме на активността на нашите автори и сътрудници да поставят на страниците на списанието вълнуващите ги научни проблеми, по които с общи усилия да търсим оптимални решения чрез създаване на среда за полезно развитие и свободни дискусии, обмен на идеи и мнения.

Особено внимание Редакцията ще обръща на ролята на списанието за стимулиране на научния растеж на младите специалисти и за създаването на територия за научни контакти както за психолозите в България, така и за специалисти извън страната.

В практически план Редакцията има желанието със съдействието на своите читатели да оформя тематични броеве по отделни направления на психологическото знание или по повод на актуални и значими за развитието на психологията събития.

За успешната реализация на своите цели списанието се нуждае от активността, подкрепата и таланта на всеки член на нашата обновяваща се психологическа общност. Ще бъдем признателни за всички предложения, които очакваме от нашите автори, сътрудници и читатели.

Да пожелаем успешен старт на възроденото списание на Дружеството на психолозите в България – „Българско списание по психология“!

Първият брой на списанието е посветен на отзвук от III Национален конгрес по психология, проведен в София на 28–30 октомври 2005 г.

Общото събрание на Дружеството на психолозите в Република България, състояло се на 24.09.2005 г., избра нови ръководни органи.

Управителен съвет

Пламен Димитров, председател на Управителния съвет

Доктор по психология. Работил е като научен сътрудник, университетски преподавател и консултиращ психолог в Института по психология на БАН, Института по образование – МОН, Софийски университет „Св. Климент Охридски“. Специализира в областта на социалната, организационната, комуналната психология и управленското консултиране в Холандия, Великобритания и САЩ. Председател на УС на Дружеството на психолозите в Република България от 2001 г. и съосновател на Българската асоциация по приложна психология. Регистриран международен консултант по организационно развитие в ODNetwork и OD Institute (USA). Преподава „Организационно поведение“ в International University.

Сава Джонев, заместник-председател

Професор, доктор на психологическите науки, преподавател по психология в катедра „Социална, трудова и педагогическа психология при СУ „Св. Кл. Охридски“. Председател на Специализирания научен съвет по психология към ВАК. Публикации в сферата на социалната и организационната психология и методологията и методите на психологическите изследвания.

Калин Гайдаров

Доцент, доктор по психология, директор на Института по психология при Министерство на вътрешните работи. Преподава във Философския и Юридическия факултет на

- СУ „Св. Климент Охридски“, Нов български университет и Академията на Министерството на вътрешните работи. Работи в областта на криминалната, съдебната и полицейската психология. Член на СНС по психология към ВАК.
- Наталия Александрова** Професор в катедра „Социална, трудова и педагогическа психология“ при СУ „Св. Кл. Охридски“, доктор на психологическите науки. Работи в областта на педагогическата психология, психологията и психодиагностиката на стареенето, психологията на обучението, психологията на общуването. Член на СНС по психология към ВАК.
- Рени Велчева** Магистър по клинична и консултативна психология, СУ „Св. Кл. Охридски“. Председател на Младежката секция на Дружеството на психолозите в Република България.
- Стою Недин** Председател на УС на „Българска асоциация по приложна психология“, управител на консултантска фирма за организационно развитие и управление на човешките ресурси. Водещ обучения, тренинги и консултант по корпоративно управление, мениджмънт, организационно развитие, организационно развитие, управление на промяната, управление на човешките ресурси, решаване на конфликти.
- Татяна Янчева** Доцент в катедра „Психология, педагогика и социология“ към НСА „Васил Левски“, доктор на психологическите науки. Работи в областта на спортната психология и психологията на личността. Член на СНС по психология към ВАК.

Редакционна колегия**Татяна Янчева, председател**

Доцент в катедра „Психология, педагогика и социология“ към НСА „Васил Левски“, доктор на психологическите науки. Работи в областта на спортната психология и психологията на личността. Член на СНС по психология към ВАК.

Йоланда Зографова, заместник-председател

Старши научен сътрудник, д-р по философия в Института по психология при БАН. Председател е на Научния съвет към Института, зам.-главен редактор на сп. „Психологични изследвания“, завеждащ секция „Социална психология“.

Веселина Русинова

Старши научен сътрудник II степен, д-р по психология. Директор на Института по психология при БАН. Работи в областта на трудовата и организационната психология. Член на СНС по психология към ВАК.

Емилия Алексиева

Доцент в катедра „Обща, експериментална и генетична психология“ при СУ „Св. Климент Охридски“, доктор по психология. Специалист в областта на методологията на психологическото изследване, клиничната психология и психоанализата.

Красимира Костадинова

Научен сътрудник I степен в Националния център по опазване на общественото здраве, лаборатория „Здраве на децата от ранна и предучилищна възраст“. Работи в областта на клиничната детска психология и психология на развитието.

Пламен Калчев

Доцент в СУ „Св. Климент Охридски“, доктор на психологическите науки. Работи в областта на детската и юношеската психология. Член на СНС по психология към ВАК.

Росица Георгиева

Научен сътрудник в Института по психология на БАН, доктор по психология. Преподавател в НБУ. Дипломиран психотерапевт по личностно-центрирана терапия. Работи в областта на хуманистичната и екзистенциална психология и психотерапия, емпатия и сензитивен тренинг.

Светлана Димитрова

Професор, доктор на психологическите науки. Работи в областта на спортната психология. Научен секретар на Комисията по обществени науки при ВАК.

Станка Михалкова

Доцент, д-р по педагогическа психология в Департамента за информация и усъвършенстване на учители към СУ „Св. Климент Охридски“, ръководител на катедра „Педагогика, психология и управление на образованието“, ръководител на програма за продължаващо обучение за училищни психолози по проблемите на психологическото консултиране.

**ДРУЖЕСТВОТО НА ПСИХОЛОЗИТЕ
В РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ –
ОБНОВЯВАЩА СЕ ОБЩНОСТ ОТ ПРОФЕСИОНАЛИСТИ
В СЛУЖБА НА НАУКАТА И ОБЩЕСТВОТО**

**ПЛАМЕН ДИМИТРОВ,
ПРЕДСЕДАТЕЛ НА УПРАВИТЕЛНИЯ СЪВЕТ**

*Уважаеми членове на дружеството и читатели на „Българско списание по психология“,
Колеги,*

На 24 септември 2005 година в Аулата на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ на основание чл. 26 от Закона за юридическите лица с нестопанска цел се проведе Общото събрание (ОС) на Дружеството на психолозите в Република България. Събранието се свика в навечерието на Третия национален конгрес по психология, имаше отчетно-изборен характер и протече в атмосфера на самокритичен анализ, конструктивен диалог и откритост към проблемите и предизвикателствата в развитието на най-голямата и най-стара професионална асоциация на българските психолози.

Дневният ред на събранието включваше отчет на председателя на Управителния съвет за дейността на дружеството д-р Пламен Димитров за периода 2002-2005 г.; Доклад на Ревизионната комисия, ръководена от проф. д-р Наталия Александрова; Обсъждане и приемане на проект за промени в Устава на сдружението, представен от работна група под ръководството на доц. Веселина Русинова; Обсъждане на проектите за основни документи за саморегулация на дейността на професионалната общност, разработени от специализираните работни групи – Етичен кодекс; Професионални стандарти за разработване и използване на психологически тестове; Законопроект за публичния регистър на психолозите; Избор на нов Управителен съвет на дружеството и Редколегия на „Българското списание по психология“. Общото събрание бе предшествано от няколкомесечна задълбочена работа в комисии и работни групи, включващи над 30 ръководители и специалисти от над 15 институти, учебни звена и професионални организа-

ции, в които работят членове на дружеството.

Подпомагани от вещото председателство на професор Сава Джонев, 60-те участници в работата по всички точки от дневния ред на събранието водиха честна дискусия за постиженията и затрудненията в работата на дружеството в периода 2002–2005 година. В отчетния доклад на Управителния съвет Пламен Димитров отбеляза, че през отчетния период дружеството се утвърди като основен представител на българските психолози, който обединява, подкрепя и все по-успешно отстоява интересите им пред държавата и партньорите в страната и чужбина. На фона на трайно очертаващата се вече тенденция за засилване на интереса на пазара, институциите и обществеността у нас към приносите и решенията, предлагани от психологическата наука и практика, членовете на дружеството – над 300 изследователи, преподаватели и практики (по списъчен състав) от няколко поколения и всички области на съвременната психология, потвърждават своята компетентност и ангажираност като зряла научна и професионална общност. В дружеството през изтеклия период са укрепени демократичните механизми за реално представителство и защита на интересите на българските психолози пред изпълнителната, законодателната и съдебната власт, международните партньори, организациите на световната и европейската гилдия на психолозите.

Отчетено бе, че в периода 2002–2005 година ръководството на дружеството концентрира всички налични ресурси на организацията и усилията си в няколко основни насоки, в които дружеството бележи забележим напредък:

1. Обединяване и заявяване на интересите на членовете на дружеството пред обществеността, институциите и партньорите и вътре сред консолидиращата се професионална общност.
2. Разширяване на обхвата на проектите и програмите, реализирани от отделни членове и екипи на дружеството в национален и международен план.
3. Практическа подготовка на дружеството за влизане в равнопоставени професионални взаимоотношения и съвместни програми с европейските структури на професионалното съсловие с оглед разширяване на достъпа на българските психолози до възможности за ползотворен научен обмен и съвместна работа за внедряване на завишените присъединителни изисквания към професионалната работа на българските психолози.

4. Институционалното укрепване и организационната консолидация на дружеството, настъпателното утвърждаване на обществения облик на българския психолог като деен, обществено отговорен и висококвалифициран учен и практик – партньор на демократичните институции, свободните медии и гражданското общество.
5. Разширяване и мобилизация на членския състав на дружеството и възможностите за активен професионален обмен чрез използване на информационните технологии, отворените форми на годишните информационно-дискусионни срещи и участието в съвместни проекти с организации от бизнес сектора, публичната администрация, структурите на гражданското общество.

Наред с това както в докладите на Управителния съвет и на Ревизионната комисия, така и в оживените дискусии на участниците в събранието бе констатирано открито, че всички членове на дружеството следва да работят далеч по-активно за изработването и прилагането на нови вътрешни правила и работни процедури за подобряване на финансово-счетоводните практики, за възстановяването и развитието на секционната и териториална структура на дружеството, за осигуряване на събираемостта на членския внос, за набирането на допълнителни средства, за колективността в управлението и изпълнението на проекти, за нарастване на стопанската ефективност на програмите и издателската дейност на организацията си.

Стремейки се да се развива едновременно и като ефективна организация без щатен персонал и фонд „Работна заплата“, и като мрежа на професионалните общности на психолозите в Българи, и като научен форум, дружеството съвместно с другите организации на психолозите в страната даде значителен принос в изработването на обща платформа за развитието на българската психологическа гилдия. По време на станалите добра традиция годишни срещи в партньорство с нарастващия брой институционални възли в мрежата на българските психолози ръководството на дружеството изведе взаимоотношенията между професионалните оператори в областта на психологическите знания и услуги на ново качествено ниво, което най-ярко пролича по време на Годишната среща на българските психолози в края на ноември 2003 година. В работен порядък, без фалшива наукообразност и натрапчива ведомственост работната среща, подготвена по инициатива на дружеството под наслова „Психология и социална практика“, събра в отговорен научен и професионален форум над 150 водещи професионални психолози от всички сфери на научноизследователската, акаде-

мичната и приложната психология, което спомогна да се обсъдят важни професионални и научноприложни въпроси и да се започне работа по редица организационни, саморегулативни и методически решения, които се финализираха по време на Третия национален конгрес по психология през октомври 2005 година.

Събранието отчете, че дружеството вече играе ключова роля в иницирането на широкото обсъждане на редица проблеми на организацията и съдържанието на психологическата практика у нас, моделите на психологическо обслужване, въпросите за управлението, нормативното и саморегулативно уреждане на дейността на практикуващите психолози, качеството на тяхната подготовка и необходимостта от повишаване на квалификацията на специалистите в психологическата практика, проблемите за професионалната компетентност, институционализацията и отговорността на психолозите. По предложение, идващо именно от ръководството и членовете на дружеството, бяха изработени:

1. Проектът за подготовка и провеждане на III Национален конгрес по психология, който както вече всички знаем бе успешно проведен на 28–30 октомври 2005 година.
2. Методологията и средата за работа на постоянните работни групи от водещи специалисти, които след задълбочени консултации да подготвят и предложат на Конгреса по психология осъвременени и съобразени с най-добрите международни еталони Етичен кодекс и професионални стандарти за научноизследователска, диагностична, образователна, консултативна и психотерапевтична практика.
3. Технологията и финансовата база за организиране на конгреса като обща, сплотяваща колегията, професионалните сдружения, учебните центрове и научните институти на българските психолози задача, привличаща международен и обществен интерес и подкрепа за развитието на психологията и психологическата практика в България.

В същото време членовете на дружеството споделиха загрижеността си за недостатъчните за съвременното ниво на психологическите практики у нас нормативно-правно, финансово и научно-методическо осигуряване, неопределеността по отношение на административно-правното регламентиране на дейността на практическите психолози, липсата на общественодържавна политика и устойчиви финансови механизми за подкрепа на усилията на професионалните и научните организации в страната. Ръководството на дружеството заявяваше редовно през периода 2002–2005 година

пред всички държавни институции и пред медиите, че тези проблеми на българската психология се нуждаят от спешно разглеждане и от вземане на определени решения от парламента, правителството, научните, образователните и професионалните организации на психолозите. Активните членове на дружеството неотклонно отстояваха позицията, че психолозите в България имат потребност от силно и сплотено дружество, защото то им е необходимо като инструмент и гарант:

- За развитието на висококачествени научноизследователска, образователна и приложна дейност във всички сфери на професионалната практика на психолозите.
- За създаването на нормативни, надведомствени и междуинституционални условия за професионално развитие, творческа изява и успешна практическа реализация на българските специалисти.

Това са и стратегически приоритети в дейността на дружеството, но както постиженията на дружеството в реализацията им, така и приносите на призваните да ги подкрепят държавни, академични, стопански и неправителствени организации са, както бе посочено в докладите и дискусиите, представени на Общото събрание, все още неудовлетворителни.

От 2003 година насам дружеството се преориентира стратегически и застана на позиция за утвърждаване приоритетността на развитието на психологическите професии и практики, като се отчитат възможностите за саморегулация и съобразена с единните европейските стандарти регламентация на изследователската и приложната дейност, постиженията на световната наука и практика, и повишените обществени изисквания към качеството на психологическите услуги. Въпреки че успешно се справя с реализация на отделни проекти (напр. Проекта за подпомагане на жертви на престъпления, 2003–2004 година, финансиран от „Отворено общество“), дружеството не следва да се превръща в проектно-центрирана организация, а да запази и разшири тенденцията в програмното и организационното си развитие като членска, съсловно-професионална организация.

В работата си през последните 3 и половина години дружеството реализира по-близко сътрудничество с важни международни организации като Международния съюз за психологически изследвания (IUPsyS), Европейската федерация на психологическите асоциации (EFPA), Decade of behavior (2000–2010) и с органите на държавната и местната власт (проектите с АМСП, СИР, ГИТ, НИП, ВСС, АОП, множеството НПО в мрежата на институт „Отворено общество“ по програмата „Полицията в близост до об-

ществото“; работата с бизнеса, донорската и консултантските общности, инвестиращи в областта на човешкия капитал и организационното развитие – MSI, EWMI, OIG-DPK, NGOConnect, ARC и много други; работата в Обществения център за превенция към Столична община).

През втората половина на 2003 година част от ръководството на дружеството продължи дейността си с амбициозна кампания за организационно укрепване, набиране на средства, привличане на нови членове, съвременен информационно осигуряване и обновени международни връзки. За съжаление ценни членове на Управителния съвет (УС) заминаха постоянно за чужбина или преминаха на работа, която не им позволяваше да отделят нужното внимание и енергия в подкрепа на инициативите на председателя на УС. Това оказва неблагоприятно въздействие върху механизмите за колективно ръководство на дружеството и снижи ефективността на Управителния съвет. От този период нататък реално УС действаше в редуциран състав, което доведе до необходимостта много от решенията и нужните ресурси да се обезпечават самостоятелно от председателя на УС.

Въпреки смущенията в подсистемата си за ръководство и стратегически мениджмънт дружеството успешно възстанови и обогати членството си в Международния съюз за психологически науки (IUPsyS) и Европейската федерация на професионалните психологически асоциации (EFPA). От средата на 2002 година дружеството е включено в Глобалната инициатива за разширено влияние на психологията и поведенческите науки DECADE OF BEHAVIOR 2000–2010 www.decadeofbehavior.org на Американската психологическа асоциация.

С финансовото съдействие на фондация „Отворено общество“ в София се реализира 18-месечна мащабна научноприложна програма за психосоциална подкрепа на жертвите на престъпления в рамките на националната стратегия „ПОЛИЦИЈАТА В БЛИЗОСТ ДО ОБЩЕСТВОТО“, която продължи и през 2004 и 2005 година без външно финансиране.

Под ръководството на председателя на дружеството бяха реализирани над 30 консултантски, изследователски и обучителни микропроекта с национален обхват и международно участие. Голяма част от приходите (над 75%) на дружеството се осигуряват именно чрез предоставяне на професионално обслужване срещу заплащане, при което приходната част позволява да се поддържат офисът и собствените проекти на дружеството.

Интернет страницата на дружеството www.psychology-bg.org стана една от най-популярните, динамично актуализирани и интензивно използвани

от професионалната общност уеб-страници в региона благодарение на усилията и доброволния труд на г-н Георги Динчев. Напредък бележат и електронните форуми и допълнителните базирани в интернет приложения, изработвани и поддържани изцяло на доброволни начала от сътрудници и партньори на дружеството.

Съществен напредък в развитието си през периода 2002–2005 г. отбелязва и Младежката секция на дружеството, която разшири състава си, реализира серия специализирани работни семинари за студенти по психология и млади психолози в области, свързани с професионалната им подготовка и реализация. Секретариатът на III Национален конгрес по психология бе кадрово подсигурен именно от Младежката секция на дружеството, ръководена всеотдайно от г-ца Рени Велчева.

Дружеството съществува в тежка финансова обстановка за неговите членове. Това затруднява събирането на членския внос въпреки неговата символична стойност от 15 лева за 1 година и 7 лева за студентите. Това налага да се работи през следващия мандат в посока увеличаване на размера на годишния членски внос и неговата събираемост.

За съжаление за три години дружеството не успя на практическо ниво да се справи със задачата да осигури трайни условия и инструментариум за допълнително финансиране на проекти на своите членове и превръщането на дружеството в ефективен и институционално надежден посредник на програмите и фондовете (национални, европейски и международни), финансиращи изследователски, научноприложни и социални проекти на психолози и техните проектни екипи, предоставящи психологически услуги на гражданите и организациите в Република България. Това е приоритетна задача за следващите 2–3 години.

Много болезнена тема в работата на дружеството си остава неизлизането на „Българско списание по психология“, издавано преди това години в служба на всички психолози в България. За целия мандат 2002–2005 г. от печат през 2003 година са излезли само два броя в едно книжно тяло със статии, дадени за печат още през 2001 година. Тук честният самоанализ в хода на дискусиите предизвика Общото събрание да вземе контрола в свои ръце и то избра нова дейна и организирана Редколегия, чиято основна задача е да върне „Българско списание по психология“ на българските психолози – обновено и редовно списвано.

В светлината на необходимостта от приемането на спешни мерки за обезпечаване на съответните условия, които да гарантират осезаем напредък

по изпълнението на целите на дружеството, събранието одобри програмата и документите на III Национален конгрес по психология.

Сред стратегическите цели в работата на новия 7-членен Управителен съвет бяха определени ангажирането на изпълнителната власт, научните, образователните и професионалните организации на психолозите с проблемите на качеството на професионалната им квалификация и реализация и с подкрепа на проектите за хармонизация на професионалната регламентация и саморегулация с тази в страните – членки на ЕС.

Обобщените изводи, които се налагат в прегледа, който Общото събрание направи на извършеното през отчетния период, са следните:

- Управителният съвет и членовете на дружеството работят целенасочено по изпълнението на целите на сдружението. Целенасочено е работено и през отчетния период по проблеми, теми и проекти, свързани с основните цели на дружеството и за отстояване на интересите на психологическата общност.
- Дружеството на психолозите в Република България продължава да развива активни международни и междуинституционални отношения, участва достойно и в рамките на професионалните си умения в партньорства, проекти и програми за обслужване, което е и единственият начин за автономно допълнително финансиране на дейностите и офиса на дружеството (освен събирания наем от отдаденото под наем собствено помещение).
- Работните групи и комисии към Управителния съвет на дружеството се утвърдиха като полезни и необходими функционални звена за решаване на проблеми, управление и непрекъснато развитие на дейността на дружеството. Чрез работата им членовете на дружеството имат разширено участие и решаваща роля в дейността и развитието на дружеството.
- Положителни тенденции се наблюдават в разширяването и укрепването на структурата на дружеството. Значително се увеличи броят на индивидуалните членове през 2004 и 2005 година. Значителен брой стари членове актуализират и активизират членството си.
- Повече усилия и внимание следва да се отдели на иницирането на нови проекти и програми по актуални за цялата колегия теми, с които дружеството да кандидатства за външно финансиране. Общото събрание е убедено, че пътят към издигане на авторитета на професията и на дружеството е чрез реалното повишаване на качеството

на дейността на психолозите чрез адекватни мерки за професионална саморегулация и непрекъснато професионално развитие, и утвърждаването им като необходими и вещи партньори във всички сфери на изследователската, академичната, приложната и обществено-политическа дейност.

- Все още твърде малка част от членовете на дружеството излизат със свои инициативи, проявяват активност и работят за утвърждаването на дружеството като професионална организация и научен форум. Разширяването на този кръг би способствало както за по-значими резултати, така и за издигането на авторитета на професията и промоцията на професионалната ни организация.

Извършеното през периода 2002–2005 година никак не е малко и можем да считаме, че посоката, в която се развиват дейността и организационната система на ДПРБ и започнатите инициативи, способства за постигане на основните цели, които си поставя в обновения си Устав нашето сдружение.

Колеги,

Общото събрание на дружеството и Третият национален конгрес по психология ни дадоха възможност да набележим в детайли точно какво ни предстои като организация на професионалните психолози. Работа, изключително много работа, за да може:

- дружеството да продължи да постига общото при запазване на различията в името на чистотата и престижа на професията за благо на членовете си и на всички граждани на България;
- дружеството да утвърди ролята си в подобряване на имиджа на българската психология и за качеството на научните приноси и професионалните услуги на българските психолози;
- дружеството да съдейства за създаването на необходимите условия за свободното, компетентно и достойно упражняване на професията от всички свои членове.

Както демонстрира анализът на Общото събрание и работата на научните секции, работните семинари и кръглите маси на Третия национален конгрес по психология, методите и подходите за постигане на тези цели също са прилагани стриктно и системно от членовете на дружеството:

- свободно обсъждане на всички проблеми в обстановка на търпимост, колегиалност и зачитане на възгледите и мненията на всеки свой член;

- непоколебима вътрешноорганизационна взискателност за спазване на високи стандарти в професионалната дейност и усъвършенстване на професионалните знания и умения;
- спазване на обновения по време на конгреса Етичен кодекс на професията;
- стимулиране на професионалното обучение, на изследователската работа и информационния обмен между психолозите и звената, в които работят и се реализират;
- улесняване на достъпа и разпространението на знания;
- гражданска активност – изразяване на мнението на общността при определяне на държавната политика и законодателството, свързани с психологически изследвания и упражняване на професията в полза на обществото и развитието на страната;
- активно сътрудничество със световните и европейските професионални организации;
- разширяването на професионалните връзки със сродни на дружеството национални и международни организации;
- сътрудничество и взаимопомощ с всички институции и организации на психолозите в страната, съгласуваност и взаимодействие с другите психологични асоциации и с други професионални и хуманитарни организации.
- доходоносна и качествена стопанска (издателска, образователна, научноприложна и консултантска) дейност.

Натрупан е опит, очертани са ясни цели и приоритети. Обновеният Управителен съвет в състав: Пламен Димитров, Сава Джонев, Калин Гайдаров, Наталия Александрова, Рени Велчева, Стою Недин, Татяна Янчева, осъзнава, че мандатът му ще е изключително важен за утвърждаване и подобряване на тези постижения. А с реалния принос и подкрепата на всеки и всички членове на дружеството очакваме ускорено организационно развитие и високи резултати в работата ни.

Пламен Димитров,
председател на Управителния съвет
journal@psychology-bg.org
www.psychology-bg.org

III НАЦИОНАЛЕН КОНГРЕС ПО ПСИХОЛОГИЯ (28–30 октомври 2005 г. – СУ „Св. Кл. Охридски“)

Проф. Сава Джонев, д.п.н.

Приключи своята работа III Национален конгрес по психология. Дните 28–30 октомври събраха в аулата и учебните зали на Софийски университет „Свети Климент Охридски“ около 350 регистрирани участници от цяла България, а с нерегистрираните техният брой фактически надхвърли 400. На конгреса бяха представени над 25 институции – университетски учебни заведения, научноизследователски институти, практически насочени звена, неправителствени организации¹. Конгресът се превърна в ярка демонстрация на научната общност на психолозите.

Работата на конгреса започна с пленарно заседание, на което приветствия поднесоха: президентът на Република България Георги Първанов, зам.-министърът на образованието и науката д-р Ваня Добрева, проф. Наум Якимов – главен научен секретар на БАН, член-кореспондент Атанас Атанасов – научен секретар на БАН, проф. Любен Георгиев от името на Съюза на учените в България, ректорът на Националната спортна академия проф. Лъчезар Димитров, деканът на Философския факултет при СУ „Св. Кл. Охридски“ доц. д-р Александър Димчев, проф. Елена Волкова – директор на Института по психология на Нижни-новгородския държавен педагогически университет, доц. д-р Калин Гайдаров – директор на Института по психология към МВР, зам.-председателят на Управителния съвет на Съюза за стопанска инициатива г-н Теодор Дечев, зам.-председателят на Агенцията за закрила на детето д-р Весела Банова.

Пленарният доклад, изнесен от името на програмния комитет, представи научната продукция на участниците, разработена специално за конгреса, под формата на доклади и съобщения, намерила място в сборник със 128 статии, обединени в 9 секции:

1. Когнитивна и личностна психология – 13 доклада
2. Методология и методи на психологическите изследвания – 10 доклада

¹ Виж „Списък на институционалните участници на III Национален конгрес по психология“, поместен по-долу.

3. Психология на развитието и педагогическа психология – 19 доклада
4. Социална, етно и политическа психология – 12 доклада
5. Трудова и организационна психология – 19 доклада
6. Клинична психология – 13 доклада
7. Психотерапия и консултативна психология – 25 доклада
8. Юридическа психология – 12 доклада
9. Спортна психология – 5 доклада

По време на конгреса допълнително бяха представени доклади, с които цифрата им достигна 160. Те ще намерят място във втори том на сборника, в който ще бъдат поместени заедно с материалите, документите и решенията от конгреса.

Научната част на конгреса включи и 6 постер сесии.

Какво е най-хубавото, което се наблюдава в разработките и следва да се превърне в образец и стандарт?

1. Теоретична издържаност, оригинални хипотези, обоснованост на доказателствата и заключенията.
2. Методическа самостоятелност. Много от докладите го демонстрират, като не използват чужди методики, а предлагат собствени, оригинални изследователски инструменти. Това ги издига на по-високо научно равнище, прави ги по-точни, по-адекватни на разрешаваните проблеми.
3. Третото достойнство е в практическата насоченост – решаване проблемите на психичното здраве, стреса и преумората, организацията и мениджмънта, възпитанието и общуването.
4. Четвъртото достойнство е парадигмалното и тематичното разнообразие.
5. Петото, интересът на младите, който много скоро ще се превърне в научна продукция.

Спонтанно в процеса на организиране на конгреса възникнаха идеи – и те бяха напълно подкрепени от организаторите – за провеждане на няколко семинара: „Хипнотерапевтични подходи за промяна на навиците“, „Консумативни и хранителни разстройства – психогенна предразположеност, културален аспект и психотерапия от неорайхиански тип“, „Оказване на психологическа помощ и подкрепа в ситуации на бедствия“ – тема особено актуална и болезнена в светлината на последните събития от лятото и есента в България.

По инициатива на участниците в конгреса се проведеха кръгли маси на

различни актуални теми: „Психологични аспекти на условията на труд в организациите“, „Психологическата компетентност на учителя“, „Посоки в продължаващото професионално развитие на училищните психолози“, „Как младите психолози си представят професионалното си израстване в областта на възстановяването, психотерапията и психологичното консултиране?“, „Психотерапията като професия“, „Работа с „вътрешна“ и „външна“ реалност при психична травма“, „Психофизиологични изследвания в криминалната психология“.

С цел да бъдат популяризирани широко научните търсения и резултати на българската психологическа мисъл, както и да бъде от полза за интересуващите се, програмният комитет потърси информация за публикациите на книги, сборници, монографии, учебници от български автори в сферата на психологическата наука след 2000 година. Онези автори, които изпратиха информация, намериха място в „Библиография на психологическата литература от български автори, публикувана след 2000 година“, която е поместена в края на сборника.

Пак с цел информиране на колегията за специализираната литература, издадена у нас през последните години, и улеснение при нейната поръчка и доставка в програмата на III Национален конгрес издателствата организираха Изложба базар на психологическата литература. Участваха издателства като „Сиела“, „Класика и стил“, „Кръгзор“, „Просвета“, „Легеартис“, „Софи-Р“. Изложбата базар представи заглавия от български и чужди автори в сферата на психологията, психотерапията, мениджмънта, управлението на човешките ресурси и пр. – всичко, което в една или друга степен е психология или кореспондира с нея.

За онези, които подготвят дисертации или ще кандидатстват за научни звания, в материалите от конгреса бяха представени критериите на Специализирания научен съвет по психология и Комисията по обществени науки за получаване на научна степен или научно звание. С това ползата от тази среща беше разширена чрез поляризацията на общоприетите стандарти за научно и професионално израстване.

Във връзка с присъединяването на българската психология към европейските структури бяха организирани 5 кръгли маси, посветени на 5 различни теми:

1. Подготовка на стандарти за разработване и използване на психологически тестове.
2. Подготовка на Етичен кодекс.

3. Подготовка на регистър на специалностите и професионални стандарти.
4. Подготовка на Закон за публичния регистър на психолозите в България.
5. Европейски перспективи на българската психология и европейски стандарти за образованието на психолозите.

В продължение на повече от половин година групите по подготовката на тези документи събираха информация, мнения, възражения, предложения. На Общото събрание на Дружеството на психолозите в Република България на 24 септември 2005 година те докладваха степента на готовност по отделните направления и им дадоха направление към конгреса.

За конгреса международна подкрепа и осигуряване на материали бяха получени от Европейската федерация на психологическите асоциации – EFPA, и от Международния съюз за психологически изследвания – IUPsyS.

Със свои доклади или като гости присъстваха представители на:

Македония – Олга Мурджева-Скарик, Ана Фричанд, Елисавета Сардзоска, Виолета Арнаудова, Михайло Поповски;

Германия – Хайнц Мартин Зюс;

Франция – Доминик Кюпе, Мишел Мари;

Испания – Хосе Валенсия;

Русия – Надежда Челепина, Сергей Николаев;

САЩ – Джанет Брамбли;

Йемен – Муфтах Али Ахмед, Салем Гуман.

Два от докладите на водещи учени в психологията бяха изнесени на пленарно заседание, за да могат да бъдат изслушани от всички участници: Хайнц Мартин Зюс – професор от университета „Ото фон Герике“ в Магдебург, Германия, чийто доклад беше върху новите подходи при изследването на интелигентността „Обяснение на интелигентността: Старо вино в нови бутилки“; Мишел Мари от Националната полиция на Франция и съветник към Министерството на вътрешните работи на България, чийто доклад беше на тема „Психология на тероризма“.

На заключителното пленарно заседание бяха предложени, гласувани и приети решения от кардинално значение за институционалното израстване на българската психологическа общност и за присъединяването ѝ към европейските и световните международни организации. Две от главите бяха затворени: „Стандарти за разработване и използване на психологически тестове“ и „Етичен кодекс“. По останалите работата продължава в специ-

ално изградени комисии, чийто срок е до една година да се представят окончателни варианти за приемане на следващото Общо събрание на Дружеството на психолозите в Република България.

Главната цел на научния и организационния комитет, на комисиите и на съорганизаторите на конгреса да се даде възможност на всички български психолози да изявят себе си – всеки индивид, всяка група, всяко направление, всяка парадигма – беше постигната успешно. Хората демонстрираха неочаквана, изненадваща дори за най-големите оптимисти заинтересованост и активност, доброжелателност и готовност да участват. Картината беше пъстра, многоцветна, богата. И в богатството на българската психология е успехът ѝ днес.

Стана очевидно, че позитивното мислене в българската психология е налице. Никой не притеснява никого. Различните ориентации съжителстват безпроблемно, в атмосфера на взаимно зачитане, уважение и толерантност. Всяка група продължава по своя път свободно и независимо. Всички искрено ѝ желаят успех.

Оттук нататък отговорността за бъдещето на психологическата общност остава в ръцете на ръководните органи на дружеството. То ще бъде гарант за изпълнение решенията на конгреса – да доизгради онази организационна среда, която ще съхрани климата на конгреса, свободата на научната изява.

В името на толерантността и свободата обаче то се нуждае от идеите на своите членове, от техните инициативи. С настоящото ръководство на дружеството този механизъм работи безупречно и конгресът го доказва. Дълг на ръководството на дружеството е да подкрепя всички идеи, всички инициативи и да носи отговорност за техния успех.

Конгресът беше закрит с пожелание към всички участници да се срещнат отново след 2 години още по-бодри, още по-мъдри, още по-щастливи, че са избрали верния път – пътят на психологията.

СПИСЪК НА ИНСТИТУЦИОНАЛНИТЕ УЧАСТНИЦИ НА III НАЦИОНАЛЕН КОНГРЕС ПО ПСИХОЛОГИЯ

Група – университетски звена:

Психологическите катедри към СУ „Св. Климент Охридски“, както и Университетски център за управление на конфликти и организационни изследвания;

Катедра „Педагогика, психология и управление на образованието“ в Департамент за информация и усъвършенстване на учители (ДИУУ) към СУ „Св. Климент Охридски“;

Катедра „Психология“ към Югозападен университет в Благоевград – второто след Софийския университет учебно заведение, което разкрива специалност „Психология“;

Катедра „Психология и педагогика“ (вече обединена с катедра „Социология“) към Университета по национално и световно стопанство;

Център по когнитивни науки към Нов български университет;

Нов български университет – департамент „Когнитивна наука и психология“;

Университет „Проф. Ас. Златаров“ в гр. Бургас;

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“;

Национална спортна академия;

Edexcel (Educational Excellence) – изпитен борд от Великобритания, който предлага академични и професионални квалификации.

Група – научноизследователски институти:

Институт по психология към Българската академия на науките;

Институт по психология – МВР.

Група – практически насочени и неправителствени организации:

Институт за подпомагане на интеграцията (ИПИ);

Център за възстановяване на жени, юноши и деца, преживели насилие, към фондация „Асоциация Анимус“;

Фондация „Институт за екология на мисленето“;

Национален център по опазване на общественото здраве (НЦООЗ);

Научен център „Психология и здраве“ (НЦПЗ), работещ съвместно с Европейската асоциация по психология и здраве (European Health Psychology Society) и представляващ я в България;

Сдружение „Училищно и семейно консултиране“;

Център за психосоциална подкрепа;

Асоциация „Мария Кюри“;

Сдружение на младите психолози в България „4 април“;

„Психосоциално обслужване“ ООД – официален европейски разпространител и производител на социални, психологически и организационни инструментариуми за човешки ресурси, работещ съвместно с Европейската група за публикуване на тестове (OS Italy, a member of European Test Publishers Group);

„Инсайт“ – списание за популярна психология – медиен партньор и съорганизатор на конгреса.

Група – съорганизатори на конгреса:

Списание „Инсайт“, БАППК (Българска асоциация по психотерапия и психологично консултиране), БАПП (Българска асоциация по приложна психология), БАХ (Българска асоциация по хипнотерапия), СМПБ „4 април“ (Сдружение на младите психолози „4 април“).

НАУЧНИ СЕКЦИИ НА III НАЦИОНАЛЕН КОНГРЕС ПО ПСИХОЛОГИЯ

Значителна част от работата на конгреса беше посветена на научната продукция на българската психологическа мисъл. Представени бяха 128 доклади и съобщения, намерили място в първи том на сборника на конгреса, обединени в 9 секции:

1. Когнитивна и личностна психология.
2. Методология и методи на психологическите изследвания.
3. Психология на развитието и педагогическа психология.
4. Социална, етно и политическа психология.
5. Трудова и организационна психология.
6. Клинична психология.
7. Психотерапия и консултативна психология.
8. Юридическа психология.
9. Спортна психология.

По време на конгреса бяха представени допълнително доклади, с които общият им брой достигна 160. Те ще намерят място във втори том на сборника заедно с материалите, документите и решенията на конгреса.

СЕКЦИЯ 1: КОГНИТИВНА И ЛИЧНОСТНА ПСИХОЛОГИЯ**Председатели: ст.н.с. д-р Румяна Божинова,****доц. д-р Бойчо Кокинов**

В секцията по когнитивна и личностна психология бяха изнесени 14 доклада, като по-голямата част от тях бяха посветени на личността (11 на брой). Техните автори са представители на Института по психология при БАН и на Софийския, Благоевградския и Бургаския университет. Докладваните изследвания представяха различни гледни точки към личността. Като цяло те показваха сложната ѝ същност и многопланово функциониране.

На първо място се откриха изследвания, центрирани върху личността като феномен, върху формирането на нейните базисни компоненти и функциониране. Независимо от различните подходи на анализ може да се приеме, че в центъра на вниманието на изследователите от тази група е психосоциалната идентичност. Тук може да се посочи предложението от Димчо Йовчев теоретичен модел, наречен от автора „парадигмален“. Според него отделният индивид е формиран специфично в съответствие с парадигмите на общностите и системите, в които протича съществуването му, и своята уникална личностна парадигма. Различието между личностите се изразява в различните картини за света, които те имат, т.е. хората живеят в различни светове благодарение на посочената сложна парадигмална определеност. Личностната парадигма е същността на това, което феноменно се явява „идентичност на личността“.

Друго също толкова интересно виждане, развито включително в емпиричен план от проф. Н. Александрова, се съдържа в представата за субектността като интегративно системообразуващо качество на личността (егоинтегративност). Тя е третирана като личностна характеристика с медиативен характер, която осигурява адаптационните възможности на човека, в частност на старите хора. Проучванията и анализите водят автора до становището, че вариативното съдържание и специфика на личностно-психологичните параметри детерминират качеството и особеностите на личностната субектност на хората от напреднала и старческа възраст. Изследванията доказват, че вътреличностната субектност е по-характерна за старите хора и нетипична за лицата в напреднала възраст (60–74 г.), а външноличностната субектност е по-характерна за хората в напреднала възраст и не така типична за старите хора.

Особено внимание заслужава и третирането на психосоциалната идентичност като динамичен конструкт, от чиято стабилност зависи пълноценната реализация на индивида и изживяването на субективното чувство за щастие, приложено от М. Стефанова. За разлика от традиционно прилагания подход, центриран върху изграждането на психосоциалната идентичност през периода на юношеството, авторът се опитва да проследи неговото вариране в по-късна възраст. Интересът е насочен към характерните особености в транзитивните периоди на преформулиране и стабилизиране на идентичността. По емпиричен път се доказва, че идентичността освен от възрастта винаги остава и под влияние на социалния контекст, в който индивидът се самоопределя. Адаптацията към социалните условия в страната днес се изразява в процес на търсене на нова стабилност на идентичността в условия, които не предоставят такава.

Друг поглед към конструкта идентичност представя изследването върху формирането на статуса на национална идентичност и неговата връзка с мотивацията за емиграция и ценностите при юношите. Ст.н.с. К. Байчинска и С. Савова застъпват виждането, че националната идентичност е субкомпонент на психосоциалната идентичност и както нейните основни компоненти (идеологическата и интерперсоналната) е динамичен конструкт, който може да бъде характеризирани чрез четири статуса – дифузия, мораториум, наложена и изградена идентичност. Особен интерес в работата представляват резултатите, които показват, че статусът на национална идентичност влияе както върху интензитета на мотивацията за емиграция, така и върху съвкупността от мотиви, които я изграждат.

Високите личностни равнища на регулация на поведението са застъпени и в доклада, центриран върху реорганизацията на ценностната система във връзка с преживяваните от личността ценностни кризи с автор М. Гарванова. Специален интерес за проведеното емпирично изследване представлява връзката между степента на ценностната криза и реорганизацията на ценностната система на индивида в условията на социални промени в България. Доказано е, че хората, които не преживяват ценностна криза, приписват по-голяма значимост на колективистично ориентираните ценностни категории, полюси на дименсии и интереси, а индивидите в криза – на индивидуалистично насочените. При първите ценностните приоритети са ясни, докато при вторите те са слабо формирани.

Втората група доклади, която може да бъде разграничена в рамките на предложените в раздел „Психология на личността“, са свързани с регула-

тивния потенциал на личностните характеристики като стабилните образувания, благодарение на които личността е последователна в своето поведение през ситуациите. На първо място могат да бъдат посочени два доклада, които коментират изпитваните от индивида страхове в два твърде различни плана. Единият доклад, с автор ст.н.с. М. Дилова, е фокусиран върху страха от успех и неговите личностни корелати. Установено е, че страхът от успех като амбивалентно или негативно отношение към собствения реални или възможни успехи е положително свързан с интензитета на поведенческото потискане и отрицателно с потребността от постижение. Поведенческото потискане се интерпретира като предпоставка за развитието на страха от успех, а по-ниската потребност от постижение – като негова проява.

Вторият от посочените доклади, с автори ст.н.с. Р. Божинова и Ергюл Таир, анализира така наречените страховите реакции, предизвиквани от негативните медийни съобщения. На базата на няколко емпирични изследвания се доказва, че личностните особености са съществен фактор при възприемането на медийна информация с реалистичен характер и че тяхната регулативна намеса в този случай е подобна на осъществяваната в реално протичаща ситуация. С особено значение се отличават личностната тревожност и склонността към агресия, които очертават съществени различия в интерпретирането на медийната информация. Изследването е значимо от гледна точка на съвременните проучвания върху психологичните механизми на влияние на медийните излъчвания и изучаването на регулативния потенциал на личностните особености.

Друг регулативен аспект на личностните особености – в определено позитивен план, представи докладът на ст.н.с. К. Стойчева. Бяха приведени емпирични доказателства, че творческата мотивация е положително свързана с личностната толерантност към неопределеност и мотивацията за постижение. Способността да толерира напрежението, породено от срещата с неопределеността и да действа адекватно и адаптивно въпреки несигурността, допринася за творческата активност на личността и поддържа изследователската ѝ нагласа и готовността ѝ да се ангажира с нови и нестандартни идеи. Също така хората със силна мотивация за постижение са по-склонни да се впускат в творчески по своя характер дейности и начинания.

Широкият регулативен потенциал, който личностните особености притежават, беше потвърден и от представеното изследване върху проявата на

определени защити по отношение на собствената ценност. Доц. В. Мадолев докладва, че при възникване на опасност от осъзнаване на факта, че личността притежава нежелани черти, самата черта става стимулатор на предотвратяване на тази опасност чрез блокиране на съзнанието. Резултатите от представеното изследване разкриват също, че личностните черти се различават по отношение на блокиращите си възможности, като това се отнася и до степента на тяхната изразеност. Тази тенденция се наблюдава в броя на възникващите защитни механизми, а също в честотата на активизирането им. Приносът на тези резултати може да бъде открит в областта на психологичното консултиране.

Религиозността и нейният ефект върху психичното здраве, върху пълноценното личностно израстване и развитие беше най-нетрадиционният проблем, дискутиран в секцията във връзка с доклада на В. Червенкова. Темата беше представена в теоретичен план, включваща разбирането за религиозността като по-всеобхватен възглед (освен система от вярвания и организация) на отделния индивид за смисъла на човешкия живот и за законите, които го управляват. Изтъква се, че религиозната активност може да придаде усещане за контрол и смисъл чрез създаване на перспектива отвъд собствената личност, което на практика е свързано с търсения от индивида психичен комфорт и физическо здраве. Проследен е начинът, по който въпросите, отнасящи се до този тип възглед, намират място в психологичната наука.

Когнитивната психология беше представена само с четири доклада – доста скромно по обем, но с високо качество. Този малък брой доклади отразява липсата на традиции в това направление в България, но в същото време трябва да се подчертае, че докладите и дискусиите бяха на високо ниво. В работата на секцията участваха около 60 души, главно млади хора, което вдъхва надежди за едно по-оптимистично бъдеще на това направление в България.

Проблематиката на докладите не може да се каже, че е представителна за изследванията в тази област по света, та дори и в България. Само с четири доклада трудно може да се очаква някаква представителност. Два от докладите бяха изнесени от изследователи от Нов български университет, един от представител на Софийския университет и един – от Института на МВР. Интересно беше, че наред с двамата изследователи и един докторант четвъртият доклад беше на студент от III курс психология в Нов български университет и този доклад по нищо не отстъпваше на останалите, че дори

превъзхождаше някои от тях.

Николай Николов от Института по психология към МВР изнесе доклад за структурата на интелигентността. Този доклад отразява една традиционна тематика, но беше направен интересен опит да се представи анализ на базовите когнитивни операции, които се измерват от тестовете за интелигентност. Този аспект заслужава по-нататъшно изследване и изглежда доста перспективен. Изследването се базира върху адаптирането на три теста за интелигентност в българска културна и езикова среда (ТИКС, ИСТ-2000 и БИС-4) и демонстрира устойчивостта на факторите Gf и Gc в обща база данни, акумулирана от трите теста за интелигентност. Резултатите от изследването ни дават основания да предположим, че широки когнитивни способности като Gf и Gc са по-скоро културни универсалии, отколкото артефакти на конкретни психологически тестове.

Николай Рачев, докторант от Софийския университет, представи първите стъпки в своите изследвания на конотативните значения на кратки тонални редици. Изследването на процесите на възприятие на музиката и в частност на различните ладове е традиционна и развиваща се тематика. В случая бяха представени оценките на значението на кратки тонални редици чрез метода на семантичния диференциал. Резултатите показват, че дори хора без музикално образование са повлияни от имплицитното знание на нашата култура – ладовете, които са познати в нашата култура, се групират в един клъстер. Те показват, че дори на относително елементарно ниво вероятно съществуват устойчиви конотации на музикалните стимули.

Иво Попиванов, студент от Нов български университет, представи серия от експерименти, които си задават въпроса какво определя привлекателността на човешките лица и какви процеси стоят в основата на тази оценка. Авторът стъпва върху теорията, че типичността на лицата играе роля при тяхната оценка за привлекателност, и лицата, по-близки до прототипа, се оценяват като по-привлекателни. Варират се три параметъра в стимулния материал – ширината на носа, устата и разстоянието между очите. В първото изследване тези лица се подават за оценяване по скала, а във второто се групират по сходство (т.е. се формират категории от сходни лица). Получените данни от двете изследвания се обработват по метода на многомерното скалиране и се оказва, че два от горните признаци участват както в процеса на категоризация, така и при оценката. Третият фактор (ширината на устата) се използва само при оценяването. Потвърждава се и тезата, че най-много се харесват лицата, чиито стойности са близки до средните.

Доц. д-р Бойчо Кокинов от Нов български университет представи своите изследвания върху конструктивния характер на човешката памет. Беше предложен механизъм, който би могъл да стои в основата на конструирането на минали епизоди тук и сега и който ни кара да си мислим, че тези конструкции са „фотографии на миналото“. Компютърните симулации с този модел не само показват, че този механизъм работи, но правят и някои неочаквани предсказания – като например, че при определени условия (правенето на двойни аналогии) хората ще са склонни да смесват елементи от два съвършено различни епизода от миналото. Такива данни няма в литературата и затова предсказанията се проверени в поредица от 5 експеримента, които потвърждават предсказанията, и по този начин подкрепят модела.

Когнитивната психология в наши дни се е превърнала в част от по-широката област на когнитивната наука, която е една силно интердисциплинарна област, включваща когнитивната психология, изкуствения интелект и когнитивното моделиране, невронауките, лингвистиката и философията на съзнанието и епистемологията. Изучаването на механизмите на човешките познавателни процеси изисква интегрирането на методите на всички тези науки. В България все още не са преодолени дисциплинарните граници, които се „охраняват“ повече или по-малко строго, поради което не може да се получи нужният синтез. Все още не са достатъчно изследванията в България на механизмите на мисленето, паметта, ученето, езика, възприятието – една област, която се развива с много бързи темпове в света и особено на фона на обявяването на когнитивната наука за наука на XXI век в САЩ и на мястото, което ѝ се отрежда в 6-а и 7-а Рамкови програми на Европейския съюз. Този вакуум се запълва донякъде от Центъра по когнитивна наука към Нов български университет, но е необходимо и в останалите университети и институти на БАН да се развие тази съвременна тематика. Изследванията по когнитивна наука имат приложение в редица области като развитие на съвременни образователни технологии и активни методи на учене, в това число електронно обучение; развитие на софтуера, роботиката и интернет технологиите – както за създаване на по-интелигентни програми, така и за проектиране на центриран около потребителя и неговите възможности интерфейс; развитие на диагностични и терапевтични методи, свързани с когнитивни нарушения и мозъчни увреждания, както и за когнитивната терапия; развитие на нови икономически теории, основани на по-достоверни от психологическа гледна точка законо-

мерности.

В заключение трябва да се подчертае, че почти всички теми, които бяха поставени в центъра на вниманието на секцията по когнитивна и личностна психология, се отличаваха с подчертана актуалност и синхрон с разработваните в напредналите страни. Налице е съчетаване на съвременния подход на третиране на проблемите с лансирането на оригинални идеи и тяхната емпирична проверка. Определено впечатление прави опитът за преосмисляне същността и регулативните възможности на централни личностни инстанции като идентичността и личностните особености. Добро впечатление направи също богатството от идеи, очертаването на широко изследователско поле в рамките на психологията на личността. Заедно с теоретичната значимост повечето изследвания се отличават и с определена практическа стойност за социалната практика и консултирането.

Заслужава да се посочи също така, че проведените в секцията дискусии свидетелстваха не само за висок професионализъм у докладващите специалисти, но и за значима осведоменост и интерес у аудиторията.

С удоволствие трябва да отбележим, че проведените заседания оставиха впечатлението за сериозен напредък в развитието на психологичната наука у нас. Участието на много млади хора, тяхната активност, както и отбелязаните постижения дават основание за оптимизъм по отношение развитието на направленията личност и когнитивна психология.

СЕКЦИЯ 2: МЕТОДОЛОГИЯ И МЕТОДИ ЗА ПСИХОЛОГИЧЕСКО ИЗСЛЕДВАНЕ

Председател: доц. д-р Емилия Алексиева

В секцията бяха представени общо десет доклада, чиито автори са авторитетни специалисти в четири български университета: Софийски, Нов български, Югозападен, Национален военен. Те бяха посветени на съвременни проблеми на експерименталната психология и на психологическото измерване и оценяване. В аудиторията активно присъстваха около 40 участници.

Съдържанието на представените доклади очертава следните акценти:

- 1) Използване на съвременни технически средства за диагностика – 3 доклада. В доклада на И. Алексиев се анализират и демонстрират големите възможности на компютърните средства за психодиагностика в перспективата на бързина на превод на получените данни от тестови изследвания в стандартни значения и наличните базови варианти за интерпретацията им, с което се редуцира съществено техническата част от работата върху данните. Добрите качества и удобството на системата са несъмнени и аудиторията ги оцени високо, като демонстрира голям интерес към нея.

В два доклада на научноизследователски екип от ЮЗУ с ръководител доц. Б. Николов и колеги Б. Славчов и Р. Дражев се представят големите функционални възможности на две диагностични системи: едната – разработена, а другата – оптимизирана от екипа. Сред най-важните качества на системите бих подчертала възможностите им за прецизиране на психологическите експерименти, както и огромното разнообразие от експериментални задачи, които могат да се поставят и проверяват с тях.

Диагностичните възможности на два подхода към субективното конструиране на света се анализират в два доклада – на Ив. Бардов и на П. Рандев. Ив. Бардов обсъжда възможностите на „Ку-техниката“ на Стивенсън да стане обща методология за психологическо изследване на човешката субективност. Сериозният теоретичен анализ на автора ни довежда убедително до извода за значителната преувеличеност на претенцията за универсалност на този вид методология.

П. Рандев прави задълбочено изследване на подхода на репертоарните решетки в психологическото изследване, като изтъква безспорните им ка-

чества от гледна точка на очакванията на потребителите на данни от психологически изследвания. Приоритетите са свързани както с бързина на психологическото изследване, така и с точността на прогнозите, които могат да се направят чрез тях.

2) Съвременните аспекти на използването на психологически тестове се обсъждат в три доклада. Пл. Калчев представи авторска многомерна скала за тревожност в юношеска възраст. Докладът по безспорен начин показва приложението на съвременни подходи в конструирането и оценката на диагностичните възможности на сложни инструменти.

Н. Георгиев – студент от трети курс в специалност „Психология“ на СУ, представи основните модели на теорията за отговарянето (Item Response Theory) при двуалтернативни айтеми. Както текстът, така и начинът на представяне показаха задълбоченото разбиране на тази теория, но най-вече аналитичните способности на нашия млад колега.

Е. Алексиева представи резултатите от проект на НБУ върху приложението на тест за постижения при завършващи бакалавърско ниво студенти по психология в четири български университета (НБУ, СУ, ЮЗУ, ВТУ). Показани бяха различните възможности за „четене“ на такъв вид данни и ползата от подобни изследвания за развитието на обучението.

- 3) На съвременните измерения на обвързаността на психологическото изследване и статистическите модели за анализ на данни бе посветен докладът на Кр. Калинов от НБУ, който основателно привлече вниманието на аудиторията.
- 4) Своеобразен акцент в секцията беше и докладът на Е. Христова–Славчева, посветен на емоционална експресивност в изобразителните стилове в рисунки на студенти.

Приносителите на докладите, представени в тази секция, могат да се обобщят в следните три насоки:

- 1) Тясната обвързаност на докладите с практиката на психологическото експериментиране, измерване и оценяване;
- 2) Задълбоченият анализ на изследваните теми;
- 3) Ориентацията към актуални проблеми на съвременната психология.

Като интересен и важен момент от работата на секцията бих подчертала голямата активност на аудиторията, която дискутираше оживено и показваше по категоричен начин високата си оценка на авторските презентации. Друг важен момент е също участието на младия колега – студент от трети курс, чието представяне не отстъпваше нито като качество на мате-

риала, нито като равнище на представяне на вече утвърдените специалисти, което е свидетелство за големия му изследователски потенциал. Аудиторията високо оцени този доклад.

В заключение бих отбелязала, че представените доклади бяха на високо научно ниво, сравнимо с добрата международна практика. Дискусията по докладите беше доброжелателна и на високо ниво на компетентност.

СЕКЦИЯ 3: ПСИХОЛОГИЯ НА РАЗВИТИЕТО И ПЕДАГОГИЧЕСКА ПСИХОЛОГИЯ

Председател: проф. д. пс. н. Петър Николов

В заседанията на секцията бяха изслушани и обсъдени 19 научни доклада и съобщения. Не бяха представени само два от включените в програмата на конгреса. Активността и интересът на участниците в заседанията, изразени във въпроси и дискусии по обсъжданите теми, бяха на високо равнище.

На фона на доброто качество на изнесените доклади се откриха някои изследвания, които със своята актуалност отговарят на потребностите на младото население на България и на образователната система. Тематичното преобладаване на материалите от областта на педагогическата психология потвърждава това. Задълбочено бяха обсъдени засегнатите в докладите проблеми за алиенацията и агресивното поведение сред юношите и девойките; насилието и деформациите, които то поражда във формирането и развитието в детска и юношеска възраст; ценностната ориентация на младежта в условията на прехода към пазарна икономика и глобализация; ролята на училищния психолог в превенцията на рисковете за психичното здраве на децата и необходимостта от непрекъснатата му квалификация за осъществяване на качествено психологическо консултиране. Авторите на проучванията бяха колегиално подкрепени и стимулирани в дискусиите да продължат своите научни търсения в тези области.

В хода на дебатите, касаещи приложния аспект на изложените изследвания, беше отбелязан контрастът между наличието на високо чувство за отговорност у изследователите и незаинтересоваността от страна на държавните органи, които трябва да внедрят научните постижения в практиката. Участниците в секцията бяха на мнение, че на такива форуми като конгреса е необходимо да се излезе с решения, в които да се поставят изисквания пред тези органи за проява на разбиране на проблемите и за инвестиране в научните изследвания, съдействащи за разрешаването им. В някои доклади бяха изложени предложения на програми за превенция на изследваните явления; идеи за осъществяване на връзка между научните изследвания на детското развитие и социалната политика на държавата.

Наред с положителните страни участниците в дискусиата върху докладите отбелязаха и някои недостатъци: българската педагогическа психоло-

гия не се занимава достатъчно систематично с проблемите на психодидактиката, което би съдействало за възстановяване на престижа на българското училище в Европа. Не бяха представени и изследвания, свързани с личностово ориентираното обучение, неговото демократизиране и хуманизиране, което показва по-скоро дефицит на държавната стратегия, отколкото слабост на изследователи и представяните от тях организации.

Като изключим тази бележка върху подценената проблематика, можем твърдо да заявим, че психолозите учени и психолозите практики покриват най-сериозните пропуски, които обществото допуска в грижите си за децата и младежта. Участниците в секцията са уверени, че откриването на причините и последващите психокорекционни действия ще бъдат далеч по-ефективни, ако се постигне по-тясно взаимодействие с гилдията на педагозите както на равнище на теорията, така и на равнище на практиката. Недостатъчна е координацията между катедрите по психология и катедрите по педагогика в отделните български университети, които подготвят педагогически специалности, липсва такава между еднородните катедри в националната система за висше образование. В осъществяването на потясна връзка между звената на психологическата наука по-активно би могъл да участва и Специализираният научен съвет.

Макар че е твърде отговорно и трудно да се прецени научната стойност на представените в секцията доклади и съобщения само по устното им, ограничено във времето презентирание, приятно впечатление прави големият брой на представените екстракти или части от дисертационни изследвания. Впечатлен съм и от изследователските резултати за конфликтните взаимоотношения между ученици и учители със съвременната интерпретация на понятието „педагогически конфликт“, което е принос към психологията на педагогическото общуване. Интересно е присъствието на кроскултурални проучвания, сред които впечатлява изследването на етнокултуралните сходства и различия в родителските и учителските представи за децата и учениците с интерпретацията си за функциите на двата основни партньора при формирането им. Макар и относително по-малобройни, с приносните си моменти се открояват докладите от областта на психология на развитието. Твърде разнообразни по тематика (предметно-манипулативна дейност, социална и емоционална депривация в кърмаческа и ранна детска възраст, когнитивно развитие в предучилищна възраст, саморазвитие на личността чрез рефлексивно целеобразуване) те представят интересни изследователски подходи и оригинална методология, включваща и авторски

методи. Това показва, че българската психология на развитието се ориентира към базисни емпирични изследвания, обогатяващи теорията.

Времето, предоставено за обсъждане на докладите при предвидените в програмата конгресни форми на работа, беше крайно недостатъчно, което породило известно напрежение. Много от дискусиите останаха неразгърнати, което не беше от полза нито за докладчиците, нито за участниците. Хубавото е, че се създаде възможност за осъществяване на връзка между специалисти от различни области, учени и практики и ползотворното сътрудничество между тях може да продължи.

В заключение мога да изразя своя категоричен оптимизъм – имаме национална наука, която вече се съизмерва с европейски критерии за съвременна психология. Резултатите и отговорността в работата на изследователите от областта на психологията на развитието и педагогическата психология показват готовност да се посрещнат изискванията, която предявява пред нас новият век. Психологията като наука се консолидира върху основата на националния и международния опит, върху актуалните нужди на българското общество и на отделните негови граждани от психологическа помощ, върху основите на единството на различните поколения български психолози.

Убеден съм, че този оптимизъм за бъдещето на нашата наука е подплатен с доказателства, произтичащи от приоритетите на научните аргументи, от силата на професионалното приобщаване. Поддържането на оптимизма изисква от нас да развиваме по-нататък своя професионален потенциал и да го реализираме в служба на просперитета на обществото.

СЕКЦИЯ 4: СОЦИАЛНА, ЕТНО И ПОЛИТИЧЕСКА ПСИХОЛОГИЯ

Председател: ст.н.с. д-р Йоланда Зографова

В секцията „Социална, етно и политическа психология“, проведена в рамките на III Национален конгрес по психология, са постъпили 15 доклада, от които 14 са представени от авторите – изследователи от Българска академия на науките, Софийски университет, Нов български университет, Пловдивски университет, Бургаски свободен университет. Един от докладите е с автори от Македония – Институт по психология и Философски факултет – Скопие, които го депозираха в писмена форма. По този начин повечето (13 на брой) доклади са включени в първи том, а два доклада, постъпили по-късно, ще бъдат включени във втори том на сборника, отпечатан по повод конгреса.

С демонстрация на интересни и качествени презентации и с активност в дискусиите, участниците представиха една твърде пъстра палитра от проблемни акценти, обхващащи както традиционни области на социалната психология, така и теми, актуални за съвременното общество. Самото название на секцията подсказва очаквания за разнообразие и широк периметър на интелектуално творчество. От друга страна, ясен научен интерес се демонстрира към изучаване на социалнопсихични феномени от междуграничните сфери в психологията, както и чрез интердисциплинен подход за постановка на редица експериментални изследвания.

Естествена е склонността в едно обобщение за подобно събитие „данните“ да могат да се категоризират и да се припише характерна тематична насоченост, при което за систематизиращия ситуацията би била оптимално „благоприятна“, ако са налице поне по няколко доклада в тематика. Но тъй като не случайно участващите изследователи създават една по-ниска или по-висока степен на случайност на подадените теми и проблеми (в рамките на своите интереси или на времевата ситуация в развитието на един или друг проект), „благоприятността“ се превръща в твърде несигурна и зависима променлива. И тъй като обединяването по формални признаци (по темите на докладите) е в голяма степен спекулативно, класифицирането на информацията по съдържателно-идейни или по проблемно-дискусионни признаци ни изглежда относително възможно. Интересен е и моментът, че е релевантно обединяването или категоризирането на различни-

те теми чрез тяхната частична близост, относително припокриване по тематично-съдържателни акценти.

В една от обединените по същностно-съдържателен критерий групи доклади са поставени с нееднаква, но експлицитно демонстрирана приоритетност **проблемите за междуличностното и междугруповото възприемане** като базисни особености на реалното съществуване на многообразието от общности, групи, етноси. Изследването на доц. Л. Андреева и д-р С. Карабельова в сферата на стереотипизирането при човешкото общуване разкрива интересни данни за представи на младите хора у нас спрямо различни социални и етнически групи, чрез дискусиата върху които се разкриват определени социокултурни специфики във възприемането на „другия“ етнос, но същевременно са потвърдени тенденции в категоризационната дейност, открити в други изследвания. Подкрепен е смесеният модел, реализиран в стереотипи, приемащи едни етноси за „компетентни“, а други за „топли“. Проявени са както традиционни характеристики на стереотипите, така и универсални за някои етнически групи – изразени както в българската, така и в други културни общности, което валидира не само изследователския модел, но разкрива перспективи за търсенето на съвременни общи тенденции на междучовешко възприемане в глобално развиващата се свят.

Стереотипите са предмет на интерес и в доклада на д-р С. Стоянова, посветен на проявата им в сферата на половите роли и разпределение на ролите в семейството. Не само отново социално-културната специфика на половите стереотипи се откроява, но и акцентът върху междуетническите различия по отношение на семейното ролево разпределение. Освен традиционните ориентации за ролята на жената и мъжа в семейството обаче се налагат изводи и за формирането на нови тенденции по посока на постепенно смесване на семейните роли.

В същата група доклади или поне с частично съдържателно идентична проблематика е и изследването на М. Филипова и проф. Ц. Цанев върху стреса и конфликтността в два етноса – българи и роми, в което наред с диагностика на степента на стрес се анализират процеси на междуетническото възприемане, предразсъдъците между двата етноса, тълкувани като основни бариери за социалните контакти и стимулатори за междуетническа конфликтност. Изтъкната е важна детерминанта, изместваща социално-фрустрационните условия за междуетнически конфликти, а именно – затруднените и закъсняващи процеси на взаимно познаване и разбиране.

Сложните процеси на изграждане на национална и/или етническа идентичност у децата в съвременните условия на разнообразие в обществото са анализирани в доклада на проф. Х. Валенсия и З. Ганева от гледна точка на емпирични резултати за степените в идентифицирането с даден етнос или с българската нация при деца от българския, както и от турски и ромски етнос. Намерени са адекватни европейски обяснителни модели в територията на концепциите за социалните репрезентации и за социалната идентичност и са показани интегративни (спрямо основната национална група – българската) процеси, които макар и нелеко, протичат и при подрастващите в България. Въпреки различния ракурс на анализ по отношение на общностни и междуобщностни процеси и въпреки че тук стереотипите, социалните нагласи към другия прозират предимно имплицитно, все пак интересът към етноидентичността неизбежно се реализира в условията на междугруповото и междуетническото сравнение.

В друга група от доклади се очертават теоретико-методологически и експериментални подходи за изучаване на актуални **проблеми на личностни и междуличностни механизми на регулация на социалното поведение на личността**. Представено е изследване от проф. С. Джонев и Е. Неделчева върху преживяването на междуличностните конфликти „на границата на съзнателното и безсъзнателното“ и свързаните с него психична активност и продукция. Разкрити са нови аспекти на динамиката на процеса на съзнателно/безсъзнателно включване в конфликт, като се доказва, че при въздействието на негативните емоции нараства безсъзнателната психична продукция. Анализират се и съдържателни категории, в които конфликтът се описва, мисли, преживява, и стратегии, с които се разрешава. Иновативно са презентирани в общ двуполуосен модел вътреличностните психодинамични процеси и междуличностните феномени на конфликта, като е изведена и ролята на социализацията по отношение на конкретните модели на поведение в конфликта.

На една от най-интензивно развиваните проблемни сфери в социалната психология – агресивността и агресивното поведение – са посветени два, макар и твърде различни по цели и по характер (единият е теоретико-методологичен, докато другият приложно-прагматичен), но и затова допълващи се доклади. На основата на критичен анализ в доклада на ст.н.с. Й. Зографова е поставен на обсъждане проблемът за актуалното състояние в дискутираната област и чрез сравнение на персонологични и информационно-процесуални модели се поставят множество въпроси, ненамиращи

своето място и възможност за отговор в съвременното познание за агресията. Въпроси, които засягат „статуквото“ на социалното в социалната психология и в социалнопсихологичните изследвания на агресията в частност. Изводите са по посока на очертаване на перспективни алтернативи за излизане от кризата чрез използване на идеи от по-висок ранг като социалните репрезентации, както и от сферата на междугруповите феномени за очертаване на подход към надиндивидуалното.

Към проблемите на агресивността е предложен и напълно прагматичен подход в депозирания доклад от македонските колеги проф. Олга Мурджева-Скарик и Ана Фричанд, в който е представен полезен опит в развитието на умения за решаване на конфликти и за редуциране на готовността за агресивно поведение. В групи студенти са приложени специфични техники за подобно обучение и са получени твърде позитивни резултати, съотнесени към началното им равнище на проява на агресивност.

В изследване на доц. Е. Паспаланова и Р. Бинева върху процеса на формиране на впечатление се използва класическата парадигма на Соломон Аш за централната черта и нейната значимост за по-нататъшното изграждане на междуличностната перцепция. Този подход се съчетава с личностни ценностни ориентации в посоките на индивидуализма и колективизма. Доказва се, че ценностите могат да играят роля на определящи фактори по отношение на формирането у личността на впечатление за другия. Освен това креативно разширен и приложен един класически модел, какъвто е експериментът на Аш, разкрива перспектива към намирането на по-висок баланс при поставянето на акцент върху личностното, респ. ситуативното, и показва, че в един базисен процес при междуличностно възприемане и двата аспекта са значими фактори.

Една от характерните за социалната психология теми е относно **комуникацията между хората, съвременните форми на общуване**, моделите на формиране и предаване на информация. В тази проблематика се оформя група от доклади, представящи едно във висока степен модерно познание за комуникативните феномени. В един от тях с автори ст.н.с. I ст. Т. Стойцова и д-р Б. Мизова на основата на анализ на четириизмерната структура на комуникативното послание се разяснява семиотичната му същност. В подкрепа на модела се представя и оригинално межкултурно сравнение чрез изследване на използваните метафори в масовата комуникация в различни култури. Освен значимостта на представените подход и изследване се демонстрира конструктивна насока на синтез в изследователски план на

проблемите на междуличностното общуване и масмедийната комуникация.

Криещата неподозирани възможности за информационно влияние, но същевременно и за социални контакти Мрежа намира внимание и интерес в доклад, представен върху проблемите на междуличностните контакти в интернет при юношите с автор Г. Славчева. В проблематичната възрастова група, чувстваща себе си по-често самотна в сравнение с всяка друга, удовлетворява една много значима част от потребностите си от общуване чрез интернет. Анализирани са редица предимства, а също така и множество опасности, възможност за контакти извън социална регулация и феномените на интернет зависимостта.

Към същата група доклади е и представянето на няколко експеримента, обединени от целта на автора д-р Пл. Димитров да бъдат обхванати интрапсихичните, междуличностните и организационните ефекти на положителната капитализация на опита. Общопсихичните, както и междуличностните последици от взаимодействие със значимите други с цел споделяне на положителни събития и преживявания в семейна среда, в трудово-организационна среда са едни от съществените аспекти в общуването. Освен аналитично-изследователските резултатите позволяват и важни практически изводи по отношение повишаване на ефективността на програмите за екипно и организационно развитие, за обучение на управленски кадри.

В съвременното обществознание и в частност, в социалната психология все по-чести са систематичните проучвания в по-широк социално-културен контекст, които се реализират **на основата на анализ на културната специфика, ценностите** в една или друга културна общност и съответните им значими релации спрямо социалнопсихични феномени. В аналогична насоченост са представени два доклада. Единият е с автори д-р С. Карабельова и проф. Х.Силгиджиян и презентира резултати от две представителни изследвания на ценности и културни практики в България. Анализирани са важни измерения на приемственост и промяна в ценностите на българската култура на основата на методология на кроскултурните изследвания. Потвърждават се някои ориентации като индивидуалистичната и т.нар. „женски“ модел в българската култура и са разкрити различни тенденции към подкрепа на големи властови дистанции, както и към избягване на неопределеността. На основата на съчетаване на социално-когнитивния подход със социално-културен и психологичен анализ на съвременната ситуация като фактор за промените в националната култура е представена динамиката на ценностните ориентации в относително песимис-

тичен план, но и поставящ на вниманието на изследователите значими въпроси от дискуссионен характер.

Към социално-културната проблематика в психологичен аспект можем да отнесем и доклада на д-р Д. Христова, който е фокусиран върху крос-културната перспектива на изследване на жизнените проекти през младостта чрез сравнение между две културни общности – български и гръцки студенти. Въпреки известни културни различия доминира сходството в основните линии на жизнените проекти при развитие към зрелост. Анализирана е мотивационната йерархичност на жизнените цели в двете групи, като с най-приоритетни позиции се оказват реализацията на личността и осъществяването на социални контакти, общуването между младите хора. В изводите се утвърждава възгледът за комплексното въздействие на универсалните развитийни механизми на личностна саморегулация, както и на културно специфичните жизнени цели и ценности.

Бихме могли да обособим още една последна тематично-проблемна група от два доклада, чрез която в секцията се включват **аспектите на приложимост на социалната психология** в области на социалната реалност – политиката и образованието. В един от тях ст.н.с. А. Русинова-Христова представя изследването си върху политическото говорене в предизборните дебати през 2005 година. Стилът на политическа реч, характерен за представителите на различни партии в предизборната кампания, е анализиран експертно. Очертани са профилите им като участници в различни дебати в медийното пространство чрез конкретни критерии. Поставят се за разискване значимите проблеми за комуникативността на политическите представители, социалната приетост и начините, по които избирателите в България ги възприемат.

Другият доклад към тази група засяга въпроса за гражданското образование като система за изграждане на социалнопсихологичен модел на личността. Неговите автори са В. Вълва и проф. Р. Вълчев, които предлагат логични и проверени в практиката аргументи за организиране на гражданско образование чрез работа в ученически групи. В тях участниците не-принудено се научават да прилагат необходими умения и знания за гражданско поведение и съзнание с цел тяхното адаптивно гъвкаво включване в новите реалности на демократично гражданство в едно общество, основано на познанието.

В заключение след краткия преглед на представените доклади биха могли да бъдат изведени няколко ясни **тенденции**, очертаващи постиже-

нията или мястото на съвременното българско социалнопсихологично познание сред останалите клонове на психологията, сред някои други дисциплини на обществознанието, както и по отношение на световните постижения в тази област:

- преди всичко както от съдържанието на представените доклади, така и от провежданата дискусия след всеки един от тях проличава явен интерес към реалностите на междугруповите отношения, феномени на взаимно възприемане, стереотипи и автостереотипи и т.н., без да са пренебрегнати личностовите фактори;
- все по-често се използват като теоретични модели в изследванията някои от най-добре развитите европейски подходи и ориентации в социалната психология;
- логично свързано с предишната тенденция е, че в съвременната българска социална психология не се пренебрегват теоретичните модели за сметка на експерименталните и статистически техники и постановки, каквато тенденция съществуваше и в световната съвременна социална психология и за която Питър Бъргър иронизираше експерименталните психолози, че „техните изследвания като правило нямат нищо общо с онова, което човешките същества са или пък с онова, което вършат“;
- разширява се кръгът от проблеми на граничните области между социалната психология и други клонове от психологическото познание – личностна и възрастова психология, етнопсихология, психология на развитието, културна психология и др.;
- сериозна е инвазията на социалната психология в научноизследователски план спрямо реалните социални проблеми – като агресия и насилие, политика, образование, социалнопсихични проблеми на развитието и самореализацията на личността – особено в различните младежки и ученически групи;
- преместването на акцента – както в световната, така и в частност, в българската социална психология – от само личностното или индивидуалното към наиндивидуалното, колективното, общностното, се възпрепятства от наличието предимно на методи и техники на изследване, диагностициращи главно индивидуалните различия и личностните особености;

- може да се каже, че се очертава значим принос на българското социалнопсихологично познание, въпреки че то е в процес, в търсене на най-релевантните модели спрямо социалнопсихологичните процеси, протичащи в различните етноси, в различните общности, съжителстващи в България, за които е важно да не се забравя, че са всъщност в по-голямата си част свързани с основни национални групи, съседни за България. Така да се каже – в съвременните социалнопсихологични изследвания се гради „пълнокръвната“ картина на междуетническите и междуобщностните процеси на възприемане, отношения, конфликтност, толерантност, вероятно характерни за Балканския регион. Естествено, това обстоятелство поставя и нови предизвикателства пред нас като изследователи да осъществяваме много по-тесни връзки на обмен както в България, така и спрямо представители на научното познание от съседните ни страни.

Накрая ще припомня изразената преди около 20 години надежда по отношение на социалната психология от един от големите европейски социални психолози Хенри Тажфел за изграждането на „**плуралистична социална психология**“ на основата на културния плурализъм. Надежда, за която очевидно настъпва времето за осъществяването ѝ, тъй като, ако реално се включваме все по-плътно в мултинационалното и мултиетническо европейско и световно съобщество, то това само по себе си ни прави и призовава да разбираме и изучаваме разнообразието.

СЕКЦИЯ 5: ТРУДОВА И ОРГАНИЗАЦИОННА ПСИХОЛОГИЯ**Председатели: ст.н.с. д-р Веселина Русинова,****доц. д-р Снежана Илиева**

В секцията бяха заявени 20 доклада, от които бяха изнесени 14 броя. От останалите 6 – 1 е изнесен в друга секция, 1 е представен на постер и 4 не бяха изнесени поради отсъствие на авторите.

Проведени бяха три заседания, чиито ръководители бяха ст.н.с. д-р Веселина Русинова и доц. д-р Снежана Илиева.

Трудовата и организационна психология е обширна област на изследване както от научна, така и от методологична и приложна гледна точка. Целта на изследванията е не само да допринесат за развитието на научните постижения, но и да оптимизират трудовата практика. Всички тези насоки бяха намерили отражение в представените доклади. Част от тях бяха теоретични и допринасяха за изясняване на актуални проблеми, като разширяваха обхвата и съдържанието на понятията, използвани в областта на трудовата и организационната психология. Такива бяха докладите на Р. Драганова „Ориентация към бъдещето и кариерното развитие на личността“, Б. Ценова „Личностни корелати на бърнаут-синдрома“, С. Драгова, В. Недева „Барииери пред професионалното развитие на жените-мениджъри“, С. Илиева „Управление на човешките ресурси и промяна на организационната култура“, Е. Сардзоска „Взаимоотношения между възприемането на качеството на трудовия живот и удовлетвореността от труда“ и др.

Специално място заемаха доклади, свързани с представяне на разработени нови методи за изследвания в организационната психология. Такива бяха докладите на: С. Джонев, И. Емилова „Структура, диагностика и консултиране на екипи“ и на В. Русинова, С. Жильова „Методика за удовлетвореност от труда – психометричен анализ“. Анализирана е надеждността и валидността на създадените методики и те могат да бъдат използвани в практиката.

Конкретни приложни изследвания представяха докладите на Д. Колев „Изследване на равнището на стрес във водноелектрически централи“, Т. Павлов „Мотивация за труд и връзката ѝ с личностовите особености при служителите в охранителни фирми“, А. Ненова, А. Рашева, Б. Ценова, К. Даскалов, И. Маринов „Емоционално изтощение (бърнаут) и общи характеристики на работа на медицинския персонал в клиники за консерватив-

но лечение“, А. Пожарлиев „Използване на подходи за управление на собственото развитие за повишаване на ефективността на професионални програми по менджмънт“ и на В. Русинова, Е. Сардзоска, Л. Василева, С. Жильова „Кроскултурно сравнение на удовлетвореността от труда между работещи в български и македонски организации“. Техните резултати могат да бъдат използвани за оптимизиране на дейността, свързана с човешкия фактор в различни организации.

В работата на секцията участваше и сътрудник в университета „Св. Кирил и Методий“ в гр. Скопие доц. д-р Елисавета Сардзоска, която представи изследване, проведено в Македония. Тя е и съавтор на проект, разработван съвместно с екип от Института по психология на БАН. Научното сътрудничество на регионално равнище дава големи възможности за откриване на специфични ситуации в двете страни, открива прилики и разлики, анализът на които би помогнал за по-лесното преодоляване на трудностите по пътя на развитието им в областта на труда.

В цялостната работа на секцията участваха около 40 души от различни научни центрове, институти и университети, както и специалисти от практиката. Участниците бяха от възрастови групи, като се започне от хора с опит и по-дългогодишна практика, до съвсем млади хора - докторанти, токущо започнали работа като трудови психолози и студенти по психология.

Проведе се активна, креативна и толерантна дискусия. Наблюдаваше се стремеж за детайлно изясняване на представените проблеми. Всеки един от участниците би могъл да се обогати с нови виждания както по традиционни въпроси на трудовата и организационната психология, така и с начини на изследване на нови и актуални проблеми в нея. Срещата на хора, работещи в научен план, и такива от практиката води до разширяване на възможностите за сътрудничество и за разработване на проблемите на високо и компетентно равнище.

Проблемите на трудовата и организационната психология намират все по-широко място в задълбочени изследвания, разширява се и методическата база, която подпомага практиката. Все повече мениджъри, ръководители на фирми и предприятия се интересуват от психологичните аспекти в организациите. Оформят се и частни консултантски фирми на психолози, чиято дейност е свързана с изследвания на човешкия фактор в труда. Проблемите са много и те трябва да се разработват компетентно, за да се издига все повече авторитетът на трудовия и организационен психолог и той да намери своето заслужено място в дейността за подобряване живота на ра-

ботещите. За тази цел е необходимо да се обединят усилията между учени и практики. Надяваме се, че работата в секцията „Трудова и организационна психология“ на III конгрес по психология направи крачка в това отношение.

СЕКЦИЯ 6: КЛИНИЧНА ПСИХОЛОГИЯ

Председател: доц. д-р Павлина Петкова

В двете заседания на секцията „Клинична психология“ бяха представени 13 доклада. От предвидените в програмата участници не се яви един колега, а в заседанието беше включен допълнително друг доклад. Авторите на съобщенията бяха от различни институции – университети, научни институти, клинични звена, медицински центрове.

Представените доклади засягаха две традиционни сфери от клиничната психология – психодиагностиката и психологичното консултиране. Проблематиката беше разнообразна и държеше активна аудиторията. Темите бяха отворени за обсъждане и почти всички предизвикаха дискусия, като въпросите и изказванията бяха свързани предимно с практическото приложение на представените изследвания и личния опит.

Обобщено тематиката в секцията обхващаше няколко области.

Първата област, в която докладите бяха най-много (пет), бе свързана с детско-юношеската възраст. По-голямата част от тях представяха изследвания с психодиагностични тестови процедури, като имаше обосновани препратки към психологично консултиране и терапия.

Голям интерес предизвика апробацията на българската адаптация на теста на Франческа Хапе за теорията на ума, който дава възможност за отдиференциране на здрави деца, такива с аутизъм и със синдром на Аспергер. Психолозите от детската психиатрична клиника представиха получените досега резултати от адаптацията на теста, направените промени в самия текст, в структурата на стимулите и използваните изречения за постигане на по-добри дискриминативни възможности. Породената оживена дискусия върху диференциално-диагностичните достойнства на теста и приложението му потвърди необходимостта от подобни научнопрактически разработки, които да „въоръжат“ клиничните психолози с добър инструментариум.

Много задълбочен анализ от съвременни теоретични парадигми и натрупан опит в консултиране бе направен върху привързаността между детето и родителя, нейното развитие и нарушения. Анализирани бяха ранните афективни отношения между майката и детето, базирани на идеята за сензитивните периоди на развитието, информационните процеси и системата за контрол, както и психопатологичните феномени: депресивната май-

ка; физически и емоционално неотзивчиви деца; порочния кръг на отношения родител-дете и реактивно разстройство с негативен цикъл на привързаността към семейството. Представени бяха диагностични и диференциално-диагностични критерии за реактивното разстройство на привързаността. Особено ценни за консултантската ни практика бяха описаните психотерапевтични модели на промяна, започващи с изграждане цикъл на доверие.

В друг доклад беше обсъдена важната тема за влиянието на семейния климат върху тревожността и депресията в юношеска възраст, интерпретирани през модела на R. Moos, в който са отграничени 3 дименсии на семейния климат. Този анализ също препраща интерпретациите към практическите ползи за консултирането.

Два от докладите по темата психодиагностика в детска възраст бяха изцяло в невропсихологичен аспект. Представени бяха възможностите на невропсихологичния подход в цялостната оценка на състоянието на висшите психични процеси при деца с проблеми в развитието, които се разглеждат като по-хетерогенна група – деца с интелектуална недостатъчност, с нарушения на речта и езика, с емоционално-поведенчески разстройства, деца с генерализирани разстройства на развитието, деца с невро-соматични заболявания. Представена беше батерия от тестове за невропсихологическа диагностика на деца от 6–7 години, която е организирана в три основни блока съгласно структурно-функционалния модел на Лурия: за програмиране и контрол върху движения и действия, за преработка и съхранение на информацията, за поддържане на енергетичния потенциал.

Много интересен и задълбочен беше докладът върху невропсихологичното изследване на различни аспекти на вниманието при деца с обучителни затруднения. Показани бяха нееднородните постижения на децата с различни по вид затруднения и специфичния темп в развитието на отделните компоненти на вниманието. Резултатите бяха интерпретирани от гледна точка на връзката между по-бавно съзряващи корови зони при проблемните деца и нарушенията на различни компоненти на вниманието. Авторите представиха по-ефективния невропсихологичен подход при диференцирането на трудно обучаемите деца, който имат важен диагностичен принос към лечебната стратегия и консултиране на децата, семействата, учителите.

Втората област в докладите отразява модерната линия в клиничната психология, свързана с навлизане на невропсихологичния подход – едно

утвърдено направление в развитите страни, което намира все по-голяма изява и у нас. Невропсихологичният подход беше представен в четири доклада, основно посветени на психодиагностични и диференциално-диагностични проблеми. Освен споменатите вече два в секцията бяха представени и възможностите за оценка на нарушенията на екзекутивните функции и работната памет в целия алгоритъм на невропсихологичната диагностика. В доклада се съобщиха сравнителни данни от невропсихологичното изследване на пациенти с лека Алцхаймерова деменция, леко когнитивно нарушение и здрави възрастни лица с акцент върху спецификата на екзекутивната дисфункция. Представени бяха хипотезите за предклиничния етап на обсъжданите дегенеративни процеси, които обхващат не само хипокампалната формация, но и връзките ѝ с префронталната кора, като тези процеси се свързват с наблюдаваните нарушения на епизодичната памет и екзекутивния контрол. Обсъдени бяха практическите ползи от невропсихологичното изследване за ранната диагностика на риска от развиващ се дементен процес.

В невропсихологичен аспект беше представен и доклад върху спецификата на хемисферната латерализация, изразена чрез доминиращата ръка, и възможната връзка с емоционалната тревожност. В обобщените интерпретации се прави допускането, че непрекъснато повишената активност на дясна хемисфера при леворъките води до нейното активно и доминиращо участие в текущите дейности. Това от своя страна служи за неврофизиологична база, формираща повишена тревожност, невротизъм и интроверсия като личностни особености.

Близко до невропсихологичната тематика бе и докладът, обсъждащ невроповеденческите аспекти при серовъглеродна интоксикация. Представено бе изследване, фокусирано върху дезорганизацията на базисни когнитивни функции (памет и внимание) и взаимовръзката със субективните оплаквания при експозиция на органични разтворители. В дискусиата беше подчертана необходимостта невроповеденческото изследване да стане част от рутинните медицински прегледи на потенциално застрашените от токсични въздействия.

Третата област в тематиката на докладите беше свързана с психосоматичните разстройства. В един от докладите бяха представени задълбочени изследвания върху вегетативната регулация на сърдечносъдовата система. В изследването е направен спектрален Фурие анализ на вариабилността на сърдечната честота, която отразява ефективността на тази регулация. По-

казани са различията при лица с фамилна обремененост за есенциална хипертония. Обсъдени бяха възможностите за оценка на предразположения за психосоматични разстройства в сърдечносъдовата система и ползата от такива функционални изследвания за профилактиката на сърдечносъдовите заболявания.

В тази връзка беше подготвен и доклад с мащабни проучвания при лекари и учители за равнището и спецификата на професионалния стрес при тях. Докладът представя математически методи за оценка нивото на стреса, честотата на проявление на неговите симптоми и цялостното му влияние върху организма. При двете професии е определен по-висок риск от възникване на дистресови състояния и психосоматични заболявания. За съжаление тази разработка не беше докладвана в секцията.

Четвъртата област на докладите беше върху специализирани оценки. В един доклад върху експертната психологична оценка при шизофрено болни е анализирана връзката между психопатологичните механизми при извършване на обществено опасното деяние, синдромологичната им база и мотивацията за антисоциалното поведение на болния; отразени са вътрешните му преживявания, свързани с естеството на протичане и въздействие на психозата. Много сполучлив е психологичният ъгъл на интерпретация върху налудният механизъм на действието, съчетан с нелепите себезащитни и символни мотиви.

Представен беше един доклад за ефективността на обучението на студентите-медици по медицинска психология с анализ на начина на преподаване, включващо дискусии, ролеви игри; групи за собствен опит и формиране на умения за работа в екип. След проведеното тестово изследване на ефективността на обучението са направени препоръки към подобряване на преподавателската работа чрез практически занятия, които формират професионални умения за комуникация и увеличават компетентността при справяне с проблемни ситуации.

В един от докладите бяха представени изследвания за психологичните аспекти на гинекологичните онкологични заболявания. Данните от изследванията показват наличие на много психологически бариери спрямо профилактиката на социално значими заболявания, показват ниско равнище на знания и разбиране на заболяванията и рисковите фактори, ниско равнище на информираност за предлаганите медицински услуги за диагностика и ранна профилактика. В дискусиата авторите направиха сравнение в културовите нагласи и информираност между българската и американска-

та популации. В заключение авторите извеждат приоритетни цели за психологичното консултиране в тази трудна област на медицината.

В отделен доклад бяха представени успешните стратегии на психотерапевтичното индивидуално консултиране при пациенти със зависимости от психоактивни вещества, където основно е въвеждането на мотивационно интервю с цел преодоляване амбивалентността на клиента за предприемане на лечение, както и психологична подкрепа за облекчаване на дискомфорта след прекратяването на дрогата. При изследването на ефективността от програмата се отчита, че особено полезни са тренингите за придобиване на умения за равносметка, контрол върху импулсивното желание, уменията да се казва и отстоява отказ, спецификата на комуникацията в мултидисциплинарния екип.

В заключение не може да не отбележим категоричното утвърждаване на клиничната психология като професия в полето на медицината, консултирането и психотерапията в проблемните области на психичното здраве и социалното функциониране. Клиничните психолози показват убедително, че те са сериозни изследователи, които правят диагностични оценки в сложните области на коморбидност, ранна оценка на нарушения, диференциално диагностични анализи. Те адаптират и разработват за нуждите на клиничната практика съвременен диагностичен инструментариум с диференциално-диагностични възможности и насоки за терапевтично повлияване. Представените интерпретации в значителна част от работите имаха аспекта не само на възможност за пряко подпомагане на лечебно-диагностичния процес, но и за ранна профилактика на социално значими заболявания. В тази насока най-сериозно бяха представени областите на детско-юношеската възраст. Много интересни бяха тези диагностични анализи и в областта на психосоматичните разстройства и професионален стрес. Тук е мястото да отбележим в критичен план, че не бяха представени на конгреса практическите постижения на диагностиката в полето на възрастните пациенти от психиатрията. Известно е, че те са утвърдени вече професии, но този конгрес откроява тяхната пасивност в публичното професионално представяне и дискусии. Особено силно и приятно впечатление правят областите на модерното невропсихологично изследване в клиничната практика. Това е изключително трудна област на професионална квалификация, изискваща владеене и на медицински знания за мозъчните структури и функции. С тези съобщения считаме, че успешно е положен стартът на по-широко навлизане на невропсихологичните изследвания в клиничната

психологична практика. Дано тяхното публично представяне да бъде и успешно начало в професионалното специализиране и развитие на невропсихологичното направление. Много сериозни, макар и с малко на брой доклади, бяха представени специализираните експертни оценки и съвременните модели на обучение чрез практически собствен опит за лекарите и психолозите като основа за изграждане на професионални терапевтични умения.

На този форум беше споделян собственият клиничен и изследователски опит, срещнаха се гледните точки на клиничните психолози от различни позиции – практикуващи, преподаватели, изследователи, студенти. Определено може да се каже, че на III конгрес на психолозите в България развитието на клиничното направление се представи достойно, като утвърдена професия с ясен професионален идентитет, ясни професионални цели, със сериозно и научно отношение към психодиагностиката и консултирането в клиничната практика.

СЕКЦИЯ 8: ЮРИДИЧЕСКА ПСИХОЛОГИЯ

Председател: доц. д-р Калин Гайдаров

Работата на секцията „Юридическа психология“ на Третия национален конгрес по психология протече в дух на конструктивизъм и с представяне на новите и актуални теоретични и приложни постижения в областта на пенитенциарната, съдебната, криминалната и полицейската психология, както и в областта на психологията на девиантното поведение.

В нея взеха участие научни работници от двете водещи институции в изброените области – Института по психология – МВР, и психологичната структура на Главна дирекция „Изпълнение на наказанията“ – МП.

Заседанията на секцията бяха ръководени от доц. д-р Калин Гайдаров, директор на Института по психология – МВР.

В рамките на две заседания на секцията бяха представени общо дванадесет доклада с различна научна проблематика, като всичките бяха свързани с изследвания в областта на юридическата психология.

Научните разработки бяха посветени на редица актуални теми от практиката на посочените ведомства, което всъщност бе едно от сериозните постижения на участниците в работата на секцията. Във всички представени доклади бяха обсъждани въпроси от практическо естество, като: психологическите аспекти на наказанието „пробация“, проблеми на обучението и кариерното развитие на полицейските служители, същност и генезис на криминалната личност, психологически аспекти на разпита и др.

Всички заявени в предварителната програма на секцията доклади бяха представени с изключение на доклада на д-р Михаил Проданов, който беше възпрепятстван да присъства. Секцията започна навреме своята работа и приключи заседанията си в 19.00 часа, когато председателят обяви официалното ѝ закриване.

Представените доклади предизвикаха продължителни дискусии относно актуалността на разглежданата проблематика и необходимостта от прилагане на европейския опит и стандарти в областта на юридическата психология. Обсъдиха се и представените от чуждестранните гости на конгреса доклади доколкото те имаха отношение към проблематиката на секцията по юридическа психология.

Научните презентации и дискусиите допринесоха за изясняване и очертаване на основните проблеми и перспективи в областта на криминалната,

съдебната, пенитенциарната и полицейската психология у нас. Единодушно беше мнението, че това е една от най-добре развитите области на психологичното познание в България, с дългогодишни традиции и много добра институционализация. Едновременно с това участниците в работата на секцията подчертаха, че е особено важно да се популяризират техните научни постижения сред другите специалисти в другите професионални направления в психологията.

Очертани бяха следните проблемни области:

- Недостатъчно междуинституционално взаимодействие в областта на пенитенциарната, криминалната, съдебната и полицейската психология;
- Липса на ясни организационни форми на професионално и институционално взаимодействие;
- Липса на регламент на професионалната общност за доказване на правоспособност за извършване на съдебно-психологични експертизи;
- Липса на професионално оторизирана структура, която да обсъжда и санкционира непрофесионалното и некоректно упражняване на психологическата професия в областта на юридическата психология;
- Липса на стандарти за професионално обучение в областта на юридическата психология и съдебно-психологичната експертиза.

Всички участници в работата на секцията по юридическа психология изразиха мнение, че така очертаните проблеми трябва да се решат в най-кратки срокове.

Представените доклади и научни дискусии очертаха следните основни перспективи за развитие в областта на пенитенциарната, съдебната, криминалната и полицейската психология:

- Интензифициране на емпиричните изследвания в посочените научни области;
- Създаване на ясни правила за практическа дейност в областта на съдебно-психологичните експертизи. Това обхваща както допълнителни специфични изисквания към професионалната квалификация на специалистите, така и регламент за използването на релевантен психодиагностичен инструментариум;
- Въвеждане на задължителни изисквания към учебните планове и програми за магистърските програми по юридическа психология;

- Формиране на етична комисия и регистър на специалистите в областта на юридическата психология, които да имат юрисдикция и в областта на съдебно-психологическата експертиза;
- Създаване на тестова комисия, която да следи за прилагане на професионалните стандарти за разработването и използването на психодиагностичния инструментариум;
- Взаимодействие на институциите, ангажирани с дейности в разглежданите области.

В заключение може да се констатира, че всички участници в работата на секция „Юридическа психология“ на Третия национален конгрес по психология оцениха научните доклади и дискусии като много ползотворни и изразиха готовността си да продължат да развиват своята научна и професионална компетентност, като задълбочат взаимодействието между различните институции, които са ангажирани с тази дейност.

СЕКЦИЯ 9: СПОРТНА ПСИХОЛОГИЯ

Председател: доц. д.пс.н. Татяна Янчева

В секцията „Спортна психология“ бяха изнесени 10 доклада. Може ли да се счита, че представените доклади отразяват състоянието на това научно направление? И да, и не. Да, защото това до голяма степен е израз на активността на работещите в тази сфера, на желанието да заявят себе си в психологическата общност и да докладват своите научни постижения. Не, защото дълги години специалистите в отделните научни направления, в това число и в спортната психология, работеха относително изолирано в рамките на собствената си научна общност и това се отрази до известна степен на тяхната активност, професионална идентичност и самочувствие.

Като цяло работата в секция „Спортна психология“ протече при висока активност и оживени дискусии. Положителен е фактът на широкото представителство на автори от различни институции – НСА „В. Левски“, ПУ „П. Хилендарски“, РУ „А. Кънчев“, АМТИ. Един от представените доклади е със съавтор от Гърция.

В голямата си част докладите представят данни от задълбочени изследвания с модерен изследователски дизайн, професионално интерпретирани и представени. Авторите поставят широка гама научни проблеми – както традиционни, така и актуални, в съзвучие с тенденциите и потребностите на съвременната спортна психология.

Преобладаващата част от представените в секцията научните разработки са насочени към проблемите на елитния спорт, пряко свързани със състезателната реализация на спортистите (6 от изнесените доклади). Те отразяват налагащата се през последните години тенденция за все по-тясно обвързване на теорията и практиката в областта на спортната психология.

В част от докладите са представени данни, свързани с проучване на причините, факторите и предпоставките, комплексното влияние на които обуславя постигането или непостигането на спортния успех.

Изследването на Галина Домусчиева-Роглева разкрива интересни данни относно особеностите и взаимовръзките на възприетия мотивационен климат, целевата ориентация, компонентите на предсъстезателната тревожност и тяхното влияние върху представянето на спортиста. Авторката установява, че като цяло при елитните състезатели (в случая състезатели по свободна и класическа борба) доминиращи са: възприетият мотивационен

климат, ориентиран към майсторство и по-високата самоувереност. Те са свързани с по-ефективна състезателна реализация. Установените частични взаимозависимости между компонентите на възприетия мотивационен климат и предсъстезателната тревожност са разгледани във връзка с възможностите за приложение на различни техники за регулиране на мотивацията, подходите при управлението ѝ и изискванията към компетентността на треньора.

Генерализираните очаквания, самоконтролът и саморегулацията на поведението в алпинизма са основен акцент в доклада на Цвета Мишева-Алексова, докторант към НСА. Представени са данни, свързани със специфичното проявление на зависимостта между самоконтрола, саморегулацията, оптимизма и негативните очаквания при алпинисти (от практикуващи до такива, покорили Еверест). Открояват се значими различия в психологическия профил на алпинисти с различно ниво на квалификация, както и изразена специфика в действието на саморегулативните им механизми. Установява се, че с повишаване на квалификацията се повишават ролята и значимостта на моделирането и гъвкавостта като компоненти на саморегулацията. Изведените детерминанти на поведението в екстремалните условия на алпийския спорт са разгледани във връзка със спецификата на психическата подготовка.

На един от най-интензивно разработваните през последните години в спортната психология проблеми – Аз-ефективността - е посветен докладът на доц. Татяна Янчева и Цвета Мишева-Алексова. Изследвани са особеностите на Аз-ефективността при състезатели от различни видове спорт и ефектите на този личностен конструкт върху състезателното поведение и реализацията на спортистите с различно ниво на квалификация. Установява се, че състезателите с по-високи очаквания за лична ефективност са емоционално по-устойчиви и използват по-успешни стратегии за справяне след загуба, факт особено значим за спортната практика. Високите нива на себепрепятстване засилват емоционалните реакции спрямо резултата. Установените различия по пол, вид спорт и ниво на квалификация се анализират във връзка с насочеността на психическата подготовка и цялостното оптимизиране на спортносъстезателната дейност.

Психологическите аспекти на състезателната реализация са основен акцент в доклада на доц. Татяна Янчева. Изследвани са влиянието на генерализираните очаквания като опосредстващи личностната активност и на резултата (победа или загуба) като следствие от тази активност върху по-

ведението и състезателната реализация на спортисти от различни видове спорт и с различно ниво на квалификация. Оптимизмът се очертава като една от универсалните особености на състезателното поведение и един от факторите, които имат съществено влияние върху стратегиите за справяне, особено след загуба. Изведена е съществената роля на генерализираните очаквания както по отношение на активността и ефективността на състезателното поведение, така и по отношение на преживяването, когнитивната оценка и стратегиите за справяне след победа и загуба. Оптимистичен е установеният факт, че преобладаващата част от състезателите приписват загубата на вътрешни, контролируеми и нестабилни причини и развиват оптимален атрибутивен стил, при който загубата не е поражение и обезверяване, а условие за мобилизация и стремеж към подобряване на последващото изпълнение.

Интересен акцент в проблемите на елитния спорт поставя доц. Веселин Василев със своя доклад, посветен на ролята и специфичните особености на самопознанието и самооценката в спортната дейност. Една от тенденциите в развитието на съвременния спорт е непрекъснато снижаващата се възрастова граница на спортистите. Този факт поражда редица противоречия, едно от които е дисбалансът в изграждането на самопознанието и самооценката. На основата на анализа на специфичните трудности както в процеса на подготовка, така и по време на състезание се предлагат стратегии за корекция на самооценката по „емоционално безболезнен“ начин чрез използване на определени стратегии по отношение на познаването на себе си.

Два от изнесените доклади бяха посветени на една от интензивно развиваните сфери в българската спортна психология – интелекта и творчеството на спортиста.

Проявата на интелекта в спорта има специфичен характер. Това налага да се търсят нови, по-съвършени, изпреварващи решения, които поставят високи изисквания към интелектуалните качества на състезателите. В доклада на доц. Венцислав Янев се разглежда проблемът за спортния интелект с неговите три страни – придобиване, осмисляне, прилагане, и ролята на интелекта „за повишаване на ефективността в съвместните и индивидуални победни действия“. Изведена е типология на интелектуалния стил на спортиста и в тази връзка изискванията към професионалната компетентност на треньора и технологиите за успешно управление на цялостната спортносъстезателна дейност.

Развитието на творческите способности на децата чрез целенасочено занимание със спорт е проблем, който има своите традиции в българската спортна психология. В доклада на доц. Румяна Колева той е анализиран през призмата на конкретен вид спорт – художествената гимнастика. Изведени са насоките, условията и педагогическите предпоставки за творческото развитие на децата от начална училищна възраст вследствие на заниманията им с художествена гимнастика. Изведена е динамиката на това развитие и необходимостта от специална организация на познавателната дейност при обучението.

Мотивите за занимание с физически упражнения и спорт традиционно привличат интереса на психолозите. Проф. Юлия Мутафова-Заберска и Димитриос Пападопулос представят адаптирана скала за изследване на мотивите за занимание с физически упражнения при пълнолетни гърци. На основата на данни от социокултурно изследване се търси спецификата и динамиката на мотивационните фактори при пълнолетни гърци. Представена е гръцката версия на ЕМІ – 2 и е установена степента на съответствие и културна съвместимост между скалата, разработена в Англия, и нейния гръцки вариант.

Съществена роля за ефективността на учебния процес по физическо възпитание имат съдържанието и параметрите на психолого-педагогическата компетентност на учителя. Основните въпроси, поставени в доклада на проф. Антоанета Момчилова, са свързани с това как да се обогати мотивацията за активно участие в урока по физическо възпитание. Авторката търси отговорите в различни направления – огъвкавяване на учебните програми, обогатяването на теоретико-методическите познания на спортния педагог, разширяване на критериите за оценяване и включване на показатели за отчитане на индивидуалния напредък, осигуряване на възможностите за изборност, стимулирането на ученическата инициатива.

Своеобразно обобщение на голяма част от разработваните в българската спортна психология проблеми е докладът „Постижения и предизвикателства на дейностно-когнитивната школа в българската спортна психология“, разработен в съавторство от проф. Светлана Димитрова, доц. Венцислав Янев и доц. Татяна Янчева. Задълбочаването на изследванията върху спорта като специфична дейност и важен социален феномен закономерно откроява ролята на когнитивните процеси като съществена психична предпоставка за саморегулация на действията, поведението, усилията и преживяванията на спортиста. Така по естествен начин дейностният подход се

свързва в диалектична взаимовръзка с когнитивния подход и ситуира една нова визия за реализацията на личността в спорта и чрез спорта. В доклада се прави исторически, процесуален и семантичен анализ на този процес. Проследяват се неговите изследователски постижения в областта на двигателното обучение и обучението в дейност, интелектуализацията на учебния и тренировъчния процес в спорта, предпоставките за реализиране на комплексен ефект върху развитието на личността, психологическото осигуряване и психическата подготовка на спортиста, психологическите основи на новите социални функции на спорта. Анализират се условията и основанията това направление в българската спортна психология да бъде изведено като самостоятелна научна школа в българската спортна психология.

В заключение направеният преглед на представените доклади и цялостната работа на секция „Спортна психология“, проведена в рамките на III Национален конгрес по психология, дават основание да се открият следните **тенденции** в развитието на българската спортна психология:

1. Ориентация към актуални за спортната психология проблеми, разширяване и обогатяване на проблематиката в съответствие с тенденциите в световната спортна психология и обективно разширяващите се функции на спорта в национален и международен план. Изнесените доклади засягат различни сфери на изява в спорта – високото спортно майсторство, училищното физическо възпитание, спортът за всички.
2. Подчертан афинитет към изследователска работа, основана на ясна научна парадигма и съответна теоретична обосновка.
3. Търсене на реална практическа приложимост на изведените научни факти.
4. Разширяване на кръга от проблеми, в това число и такива от гранични области, и участие на психолози от различни научни звена.
5. Засилен интерес на специалисти от различни институции.

Заедно с това се очертават и редица **проблеми** в развитието на спортната психология:

1. В проведените дискусии категорично бе изведена необходимостта от повишаване на статуса на спортния психолог (а и на психолога въобще), ясно легитимиране в публичното пространство и от съответните усилия и конкретни действия за налагане и подпомагане на добрите практики в тази посока. Институционално и професионал-

но проблемът за дейността на спортния психолог в практиката днес все още остава нерешен. Това нарушава синхрона в развитието на трите вида дейности в сферата на спортната психология:

- преподаването в рамките на подготовката на спортно-педагогическите кадри във висшето образование;
- научноизследователската работа;
- научноприложната дейност в сферата на спорта.

2. Като парадоксален бе изведен фактът, че научна дисциплина с традиции, постижения и 63-годишна история в България не се преподава в нито един ВУЗ, подготвящ психолози, дори под формата на свободно избираем предмет.

3. Прекратеното членство на българските спортни психолози във водещите международни организации по психология на спорта, което ограничи контактите и международния престиж на българската спортна психология. България, която е един от инициаторите и учредителите на Европейската федерация по психология на спорта (FEPSAC) и съучредител на Световната асоциация по психология на спорта (ISSP), днес остава встрани от динамичния научен обмен.

Независимо от нерешените проблеми спортните психолози в България поддържат високо ниво на научна активност и със своите разработки са в тон както със световните тенденции, така и с нарастващите потребности на спортната практика.

КРЪГЛИ МАСИ

Успех на III Национален конгрес по психология бяха кръглите маси, които подготвиха документи, необходими за присъединяването на българската психологическа общност към европейските научни структури. Бяха обсъдени и приети документи, отнасящи се до проект за Закон за публичния регистър на психолозите в България, Етичен кодекс, регистър на специалностите и професионалните стандарти, стандарти за разработване и използване на психологически тестове. Разгледани бяха перспективите на българското висше образование в светлината на проекта за европейска диплома по психология. Гилдията на психолозите се зае с разработването на своята нормативна рамка.

Няколко инициативни групи проведоха кръгли маси на различни актуални теми: „Психологични аспекти на условията на труд в организациите“, „Психологическата компетентност на учителя“, „Посоки в продължаващото професионално развитие на училищните психолози“, „Как младите психолози си представят професионалното си израстване в областта на възстановяването, психотерапията и психологичното консултиране?“, „Психотерапията като професия“, „Работа с „вътрешна“ и „външна“ реалност при психична травма“, „Психофизиологични изследвания в криминалната психология“.

КРЪГЛА МАСА „ПСИХОЛОГИЧНИ АСПЕКТИ НА УСЛОВИЯТА НА ТРУД В ОРГАНИЗАЦИИТЕ“

Модератор: ст.н.с. д-р Веселина Русинова

На 27.10.2005 г. в грандхотел „България“ в София се проведе дискусия на тема „Психологични аспекти на условията на труд в организациите“. Тя беше организирана от Института по психология към БАН, финансирана от Фонд „Условия на труд“ към Министерството на труда и социалната политика, и беше включена в рамките на III Национален конгрес на Дружеството на психолозите в България. На Кръглата маса участваха повече от 80 души от различни институции, имащи отношение към подобряване на условията на труд – от Института по психология към БАН, от КНСБ, от Синдиката на българските учители към КНСБ, от катедрите по психология към Софийския, Пловдивския и Благоевградския университети, от Центъра по демография към БАН, инспектори по условия на труд към различни браншове (металургия, енергетика и др.), специалисти от кабинети по трудова медицина, от различни фирми и организации.

Водещи бяха следните специалисти от основните психологични звена, които разработват проблеми на трудовата психология и в частност психологични проблеми на условията на труд: ст.н.с. д-р Веселина Русинова от Института по психология към БАН, доц. д-р Снежана Илиева от Катедра „Социална, трудова и педагогическа психология“ към СУ „Св. Кл. Охридски“ и н.с. д-р Бистра Ценова от Национален център по опазване на общественото здраве. Гост беше д-р Иван Кокалов, зам.-председател на КНСБ, който изнесе доклад на тема „Промени в изискванията към условията на труд във връзка с европейската интеграция“.

Въпросът за въздействие на трудовите условия върху работещия човек не е нов, но в съвременните условия е особено актуален. Съществуват закони и правилници за условия на труд, правят се оценки, определени са отговорности и задължения. Целта е да се анализира влиянието на риска за здравето и живота и да се набележат мерки за подобряване на физическите условия на работната среда. Структурирани държавни органи и длъжности се занимават с организиране и контролиране на изпълнение на нормативите за поддържане на здравословни и безопасни условия на труд. Въпреки че периодично се усъвършенстват правилата и изискванията, има какво да се желае както по отношение оценката на параметрите на условията,

така и по обхвата на техните въздействия.

Известно е, че в страните от Европейския съюз изискванията към условията на труд са завишени. Те се свързват не само със здравето и риска за живота на работещите, но и със стремеж за контрол върху удовлетвореността от труда, мотивацията и отношенията към работата, които до голяма степен са свързани и с условията на труд. С развитието на психологичните познания тези феномени навлизат за изследване в практиката и чрез тях се помага за нейното оптимизиране. Дискусията по психологичните проблеми на условията на труд дава възможност за разширяване на обхвата на параметрите, които са свързани с условията и организацията на работата с цел запазване работоспособността и здравето на човека, намаляване на риска за живота му на работното място. Тези проблеми не се оценяват достатъчно и задължение на специалистите, работещи научно в тези области, е да популяризират тяхното значение и необходимостта от бързото им въвеждане и контрол в практиката.

Дискусията обхващаше три форми на работа: основни доклади от участниците в панела за въвеждане в проблематиката; съобщения по конкретни въпроси от специалисти, работещи по психологични проблеми на условията на труд; и изказвания от участниците, запознати с тяхното практическо състояние.

След откриването на Кръглата маса и поставяне на основните въпроси от ст.н.с. д-р В. Русинова поздравления към организаторите и участниците от името на КНСБ и в ролята си на зам.-председател на Фонд „Условия на труд“ отправи д-р Иван Кокалов.

В своя доклад „Промени в изискванията към условията на труд във връзка с европейската интеграция“ д-р Кокалов отбеляза, че по отношение на законовата база и нейното уеднаквяване с европейските стандарти е постигнат напредък. През последните месеци са били приети промени в закона за здравословни и безопасни условия на труд. Настъпили са поправки и в Кодекса на труда. Промените в закона са главно във връзка с рамковата директива 89391. С тези изменения се въвежда равнопоставеност в правата на всички лица, полагащи труд, и гарантиране на правото им на безопасен и здравословен труд. На работодателите се възлага отговорността за осигуряване и гарантиране на този труд. Друга промяна във връзка със закона е прецизиране на чл. 52 относно задължителното застраховане на лицата, работещи при рискови условия. Отбелязва се, че се намалява размерът на обезщетенията, забранява се замяна на личните предпазни сред-

ства с тяхната парична равностойност. Ще се актуализира наредбата за намалено работно време и за безплатна храна, тъй като изискванията за хигиенни условия на труд стават по-категорични. Изказа се съжаление обаче, че в практиката в България все още сме далеч от това, което се изисква в наредбите и в законите. В това отношение се налага много работа.

В доклада на ст.н.с. д-р Веселина Русинова „Психични променливи и условия на труд“ се разглеждат основни фактори на работните места, които имат влияние върху различни психологични променливи: психично здраве (стрес, депресия, липса на психичен комфорт и удовлетвореност от труда), мотивация за труд (нагласи и отношения, ценности и мотиви за труд, трудова активност, идентификация с работата и работното място). Физическите условия, социалните фактори и организационните фактори влияят по различен начин върху тези променливи. Докато за изследване на физическите условия (шум, вибрации, микроклимат, лъчение, осветеност и др.) съществуват норми и правила, то за изследване на социалните фактори (взаимоотношения, стил на ръководство, конфликти и сътрудничество, степен на съвместимост и отговорност в екипите) и организационните фактори (режими на труд, планиране и контрол, оценяване и стимулиране) все още такива норми и изисквания не съществуват. Отбелязва се, че по отношение на хигиенните норми за въздействие върху здравето на работещите има сравнително добра регламентация и контрол, но за ергономичните норми и стандарти такъв почти не съществува. Както едните, така и другите обаче са свързани с преживяване на психичен стрес, различна степен на удовлетвореност и психичен комфорт, които в крайна сметка също се свързват с психичното и физическото здраве на работещия човек. Ето защо те също трябва да подлежат на контрол в практиката.

Доц. д-р Снежана Илиева изнесе доклад на тема „Качество на живот в труда и организационно здраве“. Качеството на трудовия живот има обективни индикатори, които могат да бъдат установени с експертни оценки, но трябва да се има предвид, че отделните индивиди възприемат и оценяват условията на труд субективно и тяхната оценка се влияе от професионалната компетентност, мотивацията и опита им. Налице е обаче тясна взаимовръзка между обективно съществуващите условия и фактори в организационната среда и тяхното възприемане и преживяване на качеството на живота от работещите. Създават се програми за качество на трудовия живот с две основни цели: подобряване на удовлетвореността от работата и здравето на хората, от една страна, и повишаване на ефективността на тру-

да – от друга. Тези цели могат да бъдат постигнати при създаване на подходящи условия на труд, а те се изследват в трудовата и организационната психология чрез психологични феномени, които детерминират поведението и изпълнението на работата: мотивация за труд, удовлетвореност от труда, стрес на работното място. Това налага нов подход към анализа и промяна на условията на труд, който да интегрира в себе си постиженията на психологията.

В своя доклад н.с. д-р Бистра Ценова „Психологични предпоставки за злополуки на работното място“ поставя няколко различни гледни точки. Анализират се фактори, които допринасят за възникване на злополуки, свързани с личността, със самата работа и със социалната трудова среда. Отбелязва се, че причините за трудови злополуки през последните години са свързани главно с: проблеми на организацията и управлението на работата; неспазване на правилата за безопасна работа; принизен вътрешнофирмен контрол по спазване на правилата на ЗБУТ; недостатъчна квалификация и правоспособност; липса на утвърдени инструкции за безопасна работа; липса на инструктаж и обучение за безопасност на труда; нарушение на трудовата и технологичната дисциплина; липса на навици и мотивация за спазване на правилата за безопасна работа; неизползване на личните предпазни средства; неконкретизирани задължения на длъжностните лица за осигуряване на ЗБУТ; несъобразени действия вследствие на неточна преценка на опасността при работа; излишна самоувереност или недисциплинираност. Диференцират се три вида фактори, предразполагащи към злополуки: самият индивид, който причинява злополуката; рисковете, присъщи на работата; трудово-социалната среда (физически фактори – осветление, шум и др., равнище на безопасност на труда - обучение, тренинг, контрол). И трите фактора могат да променят поведението на личността на работното място. В тези области трябва да се набележат действия за превенция на трудовите злополуки.

Към докладите имаше интересни въпроси и изказвания, които уточняваха някои изисквания към условията на труд, свързани с поведението на човека в него.

Специален гост на Кръглата маса беше доц. д-р Елисавета Сардзоска, преподавател по трудова и организационна психология в Скопския университет „Св. Кирил и Методий“ – Македония. Тя запозна участниците с проблемите на условията на труд и качеството на живота в македонски организации. Нейният доклад „Психологични аспекти на условията на труд“

акцентираще на психологичното влияние на условията, което е свързано с качеството на живота на работещите. Впечатление направи фактът, че няма разлика във вижданията на специалистите, които работят в тази област от България и Македония, за ролята на психологичните фактори на работното място и необходимостта от техния контрол за оценката на условията на труд в организациите.

След основните доклади във втората част на дискусиата бяха представени интересни съобщения по конкретни въпроси, свързани с изследвания на условията на труд и тяхното влияние върху различни психични параметри на работещия човек, както и относно състоянието на условията на труд в отделни браншове и организации и действия за тяхното оптимизиране. Интерес предизвикаха съобщенията на:

- н.с. д-р Лидия Василева „Оценка на условията на труд и удовлетвореността от тях при ръководители и изпълнители“,
- Соня Жильова „Диференциация на фактори, свързани с удовлетвореността от труда при ръководители и изпълнители“,
- д-р Соня Драгова „Режими на труд и параметри на функциониране на човека“,
- Ружа Драганова „Връзката между условията на труд и мотивацията на персонала в организацията“,
- Добрил Колев „Водещи стресогенни фактори на работната среда в предприятията от енергетиката“,
- доц. д-р Геноева Михова „Условията на труд, нагласите за работа и мигриране“,
- Виктория Недева „Стресът от новите информационни технологии“,
- д-р Максимка Рашева „Сравнително проучване на депресивни състояния в различни професионални области“,
- н.с. д-р Росица Георгиева „Уменията за себерегулиране – спасителен пояс при работа в стресогенни условия“,
- ст.н.с. д-р Катя Стойчева „Психологични реакции към неопределеността в работата“,
- Пламен Петров „Удовлетвореността от работата като елемент на мотивацията за труд и показател за стандартите за управление на качеството“.

Трябва да се отбележат и редица изказвания на участници на Кръглата маса, които доуточняваха психологични проблеми на техните работни места, свързани с условията на труд. Впечатление направи изказването на

Янка Такева, председател на Синдиката на българските учители към КНСБ; на доц. Христина Колева, ръководител на служба по трудова медицина в гр. Пловдив; на доц. д-р Александър Пожарлиев от Училище по мениджмънт към НБУ; на доц. д-р Веселин Василев от Пловдивския университет; на Васил Яначков, председател на синдикалната федерация „Металици“ към КНСБ; на Пламен Петров, редактор на списание „Психология журнал“ от гр. Варна, и др.

Положително трябва да се оцени фактът, че в обсъжданията на Кръглата маса взеха участие както изявени научни работници, преподаватели в университети, профсъюзни дейци, така и работещи в практиката, които изследват и контролират параметрите на условията на труд. Дискусията даде възможност да се обърне внимание и да се разшири проблематиката, свързана с въздействията на условията на труд върху психологични променливи, които определят качеството на живота, психичното и физическото здраве, както и ефективността на труда. Психологията навлиза все повече в практиката и нейните постижения за оптимизирането ѝ трябва да станат достояние на все повече специалисти. Удовлетворени сме от положителните оценки, които направиха участниците в дискусията относно полезността на срещата и желанието им да продължат взаимодействията си за подобряване на условията на труд.

С цел популяризиране на проблемите, разисквани на Кръглата маса, ще бъде издаден сборник с докладите, съобщенията и изказванията в дискусията.

КРЪГЛА МАСА „ПСИХОТЕРАПИЯТА КАТО ПРОФЕСИЯ“ **Модератори: доц. д-р Никола Атанасов, д-р Гълъбина Тарашоева**

Кръглата маса „Психотерапията като професия“ бе предложена от членовете на Работната група за регламентиране на психотерапията в България (доц. д-р Никола Атанасов, д-р Димо Станчев, д-р Гълъбина Тарашоева), създадена от Българската асоциация по психотерапия и психологично консултиране (БАППК)¹, които от няколко години работят за определянето и въвеждането на стандарти за обучение и практикуване на психотерапията в България. Идеята бе да се поставят на дискусия резултатите от техния труд, да се даде възможност за изказване на различни мнения по въпросите, касаещи сегашното развитие на психотерапията у нас, необходимостта и възможностите за регламентирането ѝ, проблемите на обучението и практикуването на психотерапия, стандартите за обучение и практикуване и връзките между регламентирането на професиите психолог и психотерапевт. Като въведение в дискусията трябваше да послужи изнесенният предишния ден в научна секция „Психотерапия“ от доц. д-р Никола Атанасов доклад със същото заглавие. В този доклад се представи наложителата се в последните 15 години тенденция психотерапията да се обособи като отделна професия, като в центъра на вниманието се постави начинът, по който тази тенденция се осъществява в Европа. Представи се също така Страсбургската декларация за психотерапията от 1990 г., която служи като програмен документ на движението за обособяване на психотерапията като отделна професия. В организационно отношение това движение се осъществява преди всичко от Европейската асоциация по психотерапия (ЕАП), чийто член е БАППК. В законодателно отношение негов резултат са законите за психотерапията, въведени в редица европейски страни – най-напред в Австрия през 1990 година, а най-скоро – във Франция през 2004 г.

¹ В БАППК членуват около 30 индивидуални членове и 4 групови (Българското дружество по психодрама и групова психотерапия, Българската асоциация по фамилна терапия, Дружеството по позитивна психотерапия в България и Българското неорайхианско дружество). По този начин със своите повече от 200 членове тя представлява по-голямата част от обучените и сертифицирани по международни стандарти психотерапевти в България, както и тези, които се намират в такова обучение. БАППК е член на Европейската асоциация по психотерапия със седалище във Виена (която има консултативен статус към Европейския парламент) и е призната за национална организация – чадър, и за национална акредитираща организация (т.е. тя има право да присъжда Европейското удостоверение по психотерапия).

Представи се и едно алтернативно решение на регламентирането на психотерапията: Законът за психотерапията в Германия.

Интересът към Кръглата маса беше значителен: имаше повече от 100 участници. Бяха раздадени като работни материали Предварителното предложение за стандарти по психотерапия, изготвено от работната група, и решението на Европейския парламент от февруари 2004 година, с което се предлага психотерапията да бъде хармонизирана професия, т.е. обучението и практикуването ѝ да се подчиняват на едни и същи стандарти в целия Европейски съюз.

Предложената за дискусия позиция на Работната група към БАППК може да се резюмира така:

- БАППК се застъпва за обособяването на психотерапията като самостоятелна професия; обучението и практикуването на психотерапия в България трябва да са съобразени с минималните стандарти на Европейската асоциация по психотерапия, отразени и в горепосоченото предложение на Европейския парламент.
- БАППК работи за въвеждането на Регистър на психотерапевтите в България; в този регистър ще бъдат включени само такива специалисти, които са обучени по горепосочените стандарти.
- Дългосрочна цел на БАППК е приемането на Закон за психотерапията в България, аналогичен на законите, вече приети в другите европейски страни.
- До приемането на такъв закон Регистърът на психотерапевтите ще представлява документ на асоциацията, т.е. вписването или невписването в него няма да имат правни последиствия.

Дискусията протече оживено, на моменти дори разгорещено. Това показва, че разглежданият проблем е актуален и че броят на желаещите да практикуват психотерапия е по-голям в сравнение с предишните години. Изказванията се концентрираха предимно около една основна тема: не са ли стандартите за обучение прекалено високи, т.е. не се ли изисква бъдещите психотерапевти да се обучават прекалено дълго? Коментарите по тази тема могат да се разделят в две групи: от една страна, твърденията, че предлаганите стандарти съответствуват на минималните, приети в други страни, и, от друга, че не всички психотерапевтични школи изискват толкова голям брой часове на обучение. В тази връзка се постави и въпросът каква се предвижда да бъде съдбата на тези психотерапевти, които нямат обучение, изцяло съответстващо на горепосочените стандарти, но затова пък

имат дипломи за правоспособност в прилагането на съответния метод и дългогодишна практика. Отговорът на този въпрос е свързан с процедурата „старейшинство“ (grandparenting), предвидена също така от ЕАП: тя предвижда възможността такива специалисти да компенсират пропуските в обучението си чрез допълнително обучение.

В края на дискусиата бяха формулирани следните предложения към БАППК:

- Да се дискутира приемането на стандарти, толерантни към различията на отделните психотерапевтични школи.
- Да се проведе ново обсъждане на стандартите, в което да бъдат привлечени и представители на други, нечленуващи в БАППК психотерапевтични направления.

Като основен принос на дискусиата може да се изтъкне възможността една по-широка публика да се запознае с дейността на БАППК и нейната Работна група по стандартите, както и с дейността на ЕАП и тенденциите в развитието на психотерапията като професия в рамките на Европейския съюз. Друг важен принос е изказването на алтернативни мнения относно регламентирането на психотерапията и заявената готовност за диалог с БАППК от нечленуващи в нея специалисти и организации.

В заключение: процесът на регламентиране на психотерапията като самостоятелна професия е нов както за нашата страна, така и за другите европейски страни, но въпреки това той е постигнал значителен напредък. Вече съществуващите в немалко страни закони за психотерапията ще послужат за основа в обозримо бъдеще тя да се превърне в хармонизирана професия в рамките на Европейския съюз. Регламентирането на психотерапията е изключително важно от гледна точка на предлагането на качествени, научно базирани психологически услуги и на съблюдаването на професионална етика, което е от полза преди всичко за все по-увеличаващия се брой клиенти на психотерапевтите. Макар че обучението по психотерапия по международни стандарти у нас стана възможно едва след 1990 година и броят на правоспособните терапевти все още е твърде малък, значително по-големият брой на започващите обучение по международно признати програми показва, че времето на обособяването на професионална общност на психотерапевтите у нас и приемането на законодателно регламентиране на тази професия не е толкова далече.

КРЪГЛА МАСА „ПСИХОЛОГИЧЕСКА КОМПЕТЕНТНОСТ НА УЧИТЕЛЯ. ПОСОКИ В ПРОДЪЛЖАВАЩОТО ПРОФЕСИОНАЛНО РАЗВИТИЕ НА УЧИЛИЩНИТЕ ПСИХОЛОЗИ“

I. ПСИХОЛОГИЧЕСКА КОМПЕТЕНТНОСТ НА УЧИТЕЛЯ **Модератори: гл.ас. Райна Захариева, доц. д-р Станка Михалкова**

Организатори на Кръглата маса бяха: СУ „Св. Климент Охридски“, Департамент за информация и усъвършенстване на учители (ДИУУ), Катедра „Педагогика, психология и управление на образованието“; Сдружение „Училищно и семейно консултиране“.

В дискусиите участваха 72-ма души.

Тематичен фокус на Кръглата маса бяха психологическите знания, уменията и компетенциите на учителите по всички учебни предмети и във всички видове и степени на средното училище за осигуряване на комфортна учебна среда и благоприятен социално-психологически климат в училищната общност.

Основните аспекти, по които се води дискусиата, бяха:

- Моделиране на съвременната рамка на психологическата компетентност на учителя.
- Среща между теорията и практиката.
- Психическо взаимодействие с ученика, активиращо неговото мислене, провокиращо креативността му и утвърждаващо асертивно поведение.
- Подходи за работа с родители.

Изказванията по време на Кръглата маса бяха насочени към:

- Спецификата на педагогическата дейност в детската градина, училището и ВУЗ.
- Потребността от психологическо консултиране и помощ на учителя.
- Изискването учителите да бъдат не само преподаватели, но и възпитатели.
- Необходимостта от различни форми за психологическа подготовка на учителите.
- Педагогическата професия е комуникативна професия и изисква

обучение на учителите в комуникативни умения.

Участниците в Кръглата маса след обстоятелни обсъждания гласуваха следните предложения:

- Да се разработи и приеме „Професионално-етичен кодекс“ на учителя.
- Да се включват учителите в обучителни програми за формиране на психологическа компетентност.
- Да се разработят и реализират обучителни програми за учителите по отношение на работата с деца със специални образователни потребности.
- Да се създаде работна група за изработване на параметри за толерантна училищна среда.
- Да се създават възможности за психологическа подкрепа на учителите при справяне с проблемни ситуации – консултиране, дистанционни форми на обучение и др.

II. ПОСОКИ В ПРОДЪЛЖАВАЩОТО ПРОФЕСИОНАЛНО РАЗВИТИЕ НА УЧИЛИЩНИТЕ ПСИХОЛОЗИ

Модератори: доц. д-р Станка Михалкова, гл. ас. Райна Захариева

Дискусията беше фокусирана върху потребностите на училищните психолози от системна подготовка при изпълнение на дейността им в три направления – консултантска, диагностична и посредническа, както и проблемите при утвърждаването им като специалисти в училищната общност.

Основните аспекти, изведени от провела се дискусия, могат да бъдат сведени до:

- Непрекъснатото повишаване на изискванията към професионалната компетентност на училищните психолози.
- Неясния статут на длъжността „педагогически съветник“, заемането ѝ от неспециалисти.
- Неразбирането от училищното ръководство на функциите на училищния психолог и потребността му от продължаващо обучение.
- Спецификата на взаимоотношенията на училищния психолог с ученици, учители и родители.
- Мястото и ролята на училищния психолог като консултант.
- Психодиагностичната и изследователската дейност.
- Перспективите за продължаващо професионално развитие.

Активността на участниците в Кръглата маса беше много голяма. Тематично изказванията могат да бъдат обобщени в три направления: професионални стандарти, квалификация, нормативна база.

- Необходимост от добре структурирани професионални стандарти, изясняващи спецификата в дейността на училищните психолози.
- Необходимост от постоянна работа под супервизия.
- Необходимост от специализиран инструментариум за провеждане на психодиагностична дейност.
- Осигуряване на необходимите условия за изпълнение на консултантската дейност.
- Нормативът от 600 до 1200 деца на един училищен психолог е непосилен.
- Да бъде прецизирано названието на длъжността.
- Няма експерти, отговарящи за педагогическите съветници в Регионалните инспекторати по образованието на МОН.
- Изясняване статута на училищните психолози чрез създаване на нормативна база на дейността.

Участниците в Кръглата маса гласуваха следното решение:

Подкрепя се предложението на работната група по професионалните стандарти – работата по професионалните стандарти за длъжността „Училищен психолог“ да продължи, като се открие дискусия и се вземе предвид мнението на по-широк кръг специалисти.

КРЪГЛА МАСА „СТАНДАРТИ ЗА РАЗРАБОТВАНЕ И ИЗПОЛЗВАНЕ НА ПСИХОЛОГИЧЕСКИ ТЕСТОВЕ“

Модератор: доц. Пламен Калчев, д.пс.н.

Подчертаният интерес към Кръглата маса (над 50 присъстващи) свидетелства за значението на обсъжданата тематика и за необходимостта от професионална регулация на дейностите, свързани с разработване и използване на психологически тестове у нас.

В рамките на работната група предварително бяха обсъдени 4 документа:

1) *Проект за стандарти при обсъждане и оценка на нови тестове, адаптации или модификации на чуждестранни тестове в български условия*, подготвен от Д. Щетински, на основата на стандартите на Американската психологична асоциация, Американската асоциация за изследване в образованието и Националния съвет на САЩ за измерване в образованието. Проектът третира 5 принципно важни области на тестологията: 1. Валидност (с дефинирани 24 стандарта). 2. Надеждност и грешки от измерването (11 стандарта). 3. Създаване на тест. Ревизия. Адаптация на чуждестранен тест в български условия (18 стандарта). 4. Скалиране, нормиране, сравняване и изравняване на тестови оценки (6 стандарта). 5. Общи принципи за професионално прилагане на тестове (14 стандарта). Предвижда се към документа за бъде приложен и терминологичен речник, подготвен също от Д. Щетински.

2) *Международни правила за употреба на тестове*, разработени от Международната комисия по тестовете¹ (български превод – Б. Станчева). Документът включва две основни части (Отговорност за етичното използване на тестове и Коректна практика при употребата на тестове) и четири приложения (Правила за обща политика в областта на тестирането, Правила за осъществяване на контакт между страните, участващи в процеса на тестиране, Основни положения при подготовката за тестово изследване на лица с увреждания, Правила за превод на правилата на международната

¹ *International Guidelines for test use. Version 2000. International Test Commission (ITS).* Международната тестова комисия, основана през 1978 г., към настоящия момент обединява 24 национални психологически асоциации, 51 други организации (тестови комисии, издатели на тестове и изследвателски институти, занимаващи се с тестиране) в качеството им на асоциирани членове, както и 50 индивидуални членове.

тестова комисия).

3) *Стандартни изисквания за описание и представяне на тестове* (подготвен от работна група в състав: П. Калчев, С. Джонев, Н. Николов, Е. Герганов, Б. Станчева), задаващи начина, по който тестът трябва да бъде заявен в публичното пространство и пред професионалната общност². Нова за практиката у нас е и предложената категоризация на тестовете (равнища: А, В и С), която регламентира достъпа до различните равнища за лица с необходимата професионална квалификация, с цел да се ограничат възможностите за непреднамерена злоупотреба с теста и се защитят правата на лицата, обект на тестиране. Смесът на посочените стандартни изисквания не е да заменят ръководството за използване на теста, а в синтезиран вид да представят основните психометрични характеристики на инструмента, позволяващи на потенциалния потребител да се ориентира в неговите качества.

4) *Становище относно адаптацията на чуждоезикови тестове*, подготвено от Д. Тарантино и Г. Динчев, което представя накратко етапите на адаптиране на чуждоезиков тест в български условия.

В последвалата дискуссия взеха участие над 20 колеги, които, заедно с коментарите и оценките на предложените документи, поставиха на обсъждане и следните въпроси:

- Необходимо ли е да се разработват специални стандарти за използването на тестовете в по-частни области (например невропсихология, подбор на персонала и др.)?
- До приемане на закон за психологията не е възможно да се търси законодателно налагане на спазването на стандартите. Затова на този етап те могат да имат задължителен характер само от гледна точка на професионалната етика. От тази гледна точка включването на изискването за спазването на стандартите в Устава на дружеството би повишило действието им като задължителна професионална норма.
- Ако спазването на стандартите се изисква от държавните институции (университети, институти, фирми), възможно ли е да се наложи такава практика и по отношение на частния бизнес?
- Трябва ли едни и същи стандарти да се изискват при използването на тестовете за изследователски (научни) и за приложни цели?

² Вж. по-подробно Приложение 2, стр. 84 от настоящия брой.

- Стандартните изисквания за описание на тестовете трябва да се допълнят с данни за сензитивността, специфичността, позитивната и негативната предсказваща стойност (сила) на теста, тъй като за целите както на скрининговото, така и на диагностичното изследване тези показатели са по-важни за определяне на статуса на изследваното лице в сравнение с данните за надеждност и валидност на инструмента.
- Подготовката по психометрия и тестология в рамките на бакалавърската степен по психология не е достатъчна и трябва да бъде разширена, като се повиши и качеството на преподаване.
- В практиката у нас се наблюдава значителен дефицит на оригинални или адаптирани в съответствие със съвременните психометрични изисквания тестове. Звената, които се занимават с подобна дейност, трябва да бъдат ангажирани с подготовка/тренинг за използване на тестовете, които са разработили или адаптирали.
- У нас се разпространяват и използват значително количество преводни „тестове“ с ниско качество и неясни възможности, често прилагани от хора без необходимата подготовка по психометрия и тестология, дори без психологическо образование. В тази връзка се постави и въпросът за „сертифицирането“ както на тестовете, така и на потребителите, чиято недостатъчна квалификация крие риск не само от дискредитиране на тестовете като психологичен инструмент, но и за нанасяне на вреда на изследваното лице. Дружеството на психолозите трябва да направи усилие „да оцени“ качествата на използваните в практиката тестове.

След оживено, но колегиално и толерантно обсъждане Кръглата маса реши на заключителното пленарно заседание да бъдат гласувани следните предложения:

- 1) Да се приемат по принцип посочените документи.
- 2) Да се формира работна група в състав проф. Е. Герганов, проф. С. Джонев, н.с. Д. Щетински, д-р Н. Николов, доц. П. Калчев с название „Тестова комисия“ със задача да включи допълнително направените предложения, да редактира и да подготви текста за публикация (във втория том с материали на конгреса).
- 3) Формираната група („Тестова комисия“) да продължи да функционира и след приключването на работата, като една от задачите ѝ е да бъде периодичната ревизия на стандартите.

- 4) Да се направи предложение за промяна в Устава на дружеството и се впише спазването на стандартите като задължение на всеки редовен член. Подобна точка в Устава би повишила ролята на стандартите като задължителна професионална норма. Писменият текст, предложен за включване в Устава на дружеството, е следният: Към член 7 „ПРАВА И ЗАДЪЛЖЕНИЯ НА ЧЛЕНОВЕТЕ“, параграф 2 „Всеки член на ДРУЖЕСТВОТО е длъжен“, като точка 2 да се впише: **Да спазва приетите от ДРУЖЕСТВОТО: Етичен кодекс, Стандарти за разработване и използване на тестове, Професионални стандарти за квалификация и дейност на психолозите.**
- 5) Да се създаде публичен регистър на тестовете (електронен каталог) към дружеството, чрез който всеки от членовете, разработил или адаптирал даден тест, би могъл да заяви за неговото наличие пред професионалната гилдия, като спазва стандартните изисквания за описание и представяне на тестовете³.
- 6) Препоръчва на университетите да разширят обема и да повишат качеството на подготовката по психометрия, тестология и други сродни дисциплини в бакалавърската степен на обучение по психология. На този етап подготовката в рамките на този модул се оценява като недостатъчна.
- 7) Препоръчва на университетите и научните институти по психология да се ангажират с организация и провеждане на курсове за повишаване на професионалната компетентност в посочената област и в частност курсове за работа с конкретни инструменти, необходими за практическата работа на психолозите.

Заключителното пленарно заседание на конгреса прие единодушно направените предложения.

Благодаря на всички участници, които с мненията, критиките и препоръките ни помогнаха да стигнем до взетите решения.

³ Вж. по-подробно Приложение 1, стр. 83 и Приложение 2, стр. 84 от настоящия брой.

ПРИЛОЖЕНИЕ 1

III конгрес на психолозите в България взе решение за създаване на публичен регистър (електронен каталог) на използваните у нас тестове. Целта е да се популяризират прецизно разработените или адаптирани в съответствие със съвременните психометрични изисквания, инструменти за сметка на широко разпространените в практиката преводни „тестове“ с неясен произход и качество.

Приканваме всички колеги, разработили или адаптирали даден тест, да заявят за неговото наличие пред професионалната гилдия, като спазят изискванията за описание и представяне на тестове (вж. Приложение 1).

Представените по-долу „Стандартни изисквания“ дават необходимата насока и ориентири, без да са изчерпателни, нито задължителни в целия си обем.

Някои от параметрите могат да не са приложими към конкретен тест, а в други случаи авторът да ползва свои оригинални методи за верификация и доказване правилността на своите заключения относно изработения инструмент.

Възможно е също тестът да е на по-ранен или по-късен етап на своята разработка и да не предлага всички възможни и желателни проверки и гаранции. В този случай публикуването на информацията за теста в електронния каталог би дала възможност на други колеги при желание да участват на следващите етапи от работата върху инструмента (напр. валидизиране върху клинична извадка, оценка на сензитивността, специфичността и др.) при условия на достъп и ползване, определени от неговия автор.

Във всички случаи обаче академичната и професионалната етика на психолога изисква да бъдат посочени методите, оценките, статистическите показатели, които в актуалния момент представят адекватно състоянието на теста.

Тестовата комисия, избрана на III конгрес на психолозите (в състав: Е. Герганов, С. Джонев, П. Калчев, Н. Николов и Д. Щетински), си запазва правото за подбор на предлаганите за включване в публичния регистър тестове с оглед на представената за тях информация.

Надяваме се на активно сътрудничество от ваша страна.

Тестова комисия
към Дружеството на психолозите

ПРИЛОЖЕНИЕ 2

СТАНДАРТНИ ИЗИСКВАНИЯ ЗА ОПИСАНИЕ И ПРЕДСТАВЯНЕ НА ТЕСТОВЕ

1. Име на теста (година на издаване/разработка).
2. Автор.
3. Издател; източник, от който може да бъде доставен; права върху теста.
4. Категория на теста (А, В, С). Условия на достъп и използване (изисквана квалификация на потребителя) (вж. по-долу).
5. Цена.
6. Описание на теста. Предназначение на теста: възрастов диапазон; какво се оценява; брой и наименование на скалите и брой айтеми (общи скали, интегриращи частните показатели, подскали, скали за валидизиране на индивидуалния резултат; формиране на скалите – чрез независими или припокриващи се айтеми).
7. Процедура на конструиране.
8. Надеждност: (а) тест-ретест надеждност – обем на извадката, времеви интервал; (б) съгласуваност (надеждност) на взаимозаменяеми форми; (в) съгласуваност в оценките на независимите експертите; (г) вътрешна съгласуваност между айтемите.
9. Конструкт валидност: (а) съдържателна; (б) критериална; (в) конвергентна и дискриминантна; (г) сензитивност, специфичност, позитивна и негативна предсказваща сила, ROC-крива на теста.
10. Стандартизационна извадка (обем, селекция, възрастови и други характеристики; данни от клинична извадка). Норми (стандартни скали; персентили). Видове норми: по възраст, по пол, по други признаци.
11. Процедура за тестиране и оценяване на резултата. Време за изследване. Форма на провеждане (индивидуална или групова). Формат на скалата за отговори, изчисляване на суровия бал, трансформация в стандартна скала/персентилно разпределение. Наличие/отсъствие на ръководство към теста. Наличие/отсъствие на компютризиран вариант на провеждане и/или оценка на резултатите. Характер на заключението – диагностична категория, емпирично формиране про-

- менлива, класификация на изследваното лице, описание, друго.
12. Отзиви/рецензии на инструмента от независими експерти (публикувани или непубликувани мнения).

КАТЕГОРИЯ НА ТЕСТА – А, В, С (изисквана квалификация на потребителя)

Равнище А	Равнище В	Равнище С
Не се изисква специална квалификация.	<p>В1. Лица с бакалавърска или магистърска степен по психология + дисциплини по методология на психологическото изследване, статистически анализ, психометрия, психологическа диагностика и оценяване и сродни курсове със задължителен минимален хорариум 400 часа;</p> <p>В2. Лица с бакалавърска или магистърска степен по психология, без необходимия хорариум, но преминали тренинг или подготовка за използване на конкретен инструмент от категория В.</p>	Равнище В1 + специализирана подготовка за работа с конкретен тест от категория С.

Подобно на потребителите, психологическите тестове се категоризират в същите категории – А, В и С. Като примери:

- За тестове от *категория А* могат да се посочат инструменти от типа на скалата на Рокич за ценностите, скалата на Мос за работната среда, скали за социална подкрепа и др. При ясно дефинирани инструкции провеждането на изследването с помощта на посочената категория тестове не изисква специализирани психологически познания, но е препоръчително интерпретацията на резултатите да се извършва от лица с базова подготовка по психометрия и знания за оценявания конструктор.
- *Към категория В* могат да се отнесат личностни скали за оценка на интроверсия-екстраверсия (на Х. Айзенк), тревожност – състояние

и черта (Ч. Спилбъргър) и др. Тестовите от тази категория обикновено са предназначени за оценка на едномерни или многомерни конструкции с достатъчно уточнена психологична природа, като данните се интерпретират директно въз основа на стандартния тестов бал. За компетентната оценка на резултатите се изисква задълбочена подготовка по психометрия, детайлно познаване на ръководството към теста и изследвания конструкт, без необходимост от специален тренинг за използване на конкретния инструмент.

- *Категория С* включва например индивидуално провеждани тестове за интелигентност (от типа на Уекслър), многомерни личностни скали (от типа на Минесотския многопрофилен въпросник) и проективни тестове (от типа на Роршах). Интерпретацията на тестовите от посочения тип, предназначени за диференциална диагноза и за взимане на решение относно изследваното лице, изисква задълбочени познания по психометрия, значителен практически опит и индивидуален тренинг за прилагането на конкретния инструмент с акцент върху оценката не на формалните тестови показатели, а върху конфигурацията на анализираната съвкупност от параметри.

Сборник с докладите от конгреса!

Ако не сте имали възможност да присъствате на Третия национален конгрес по психология и не сте успели да се снабдите със Сборника на научните доклади, можете да го намерите в офиса на Дружеството на психолозите – 1505 София, ул. „Черковна“ 52, ап. 2, п.к. 114; тел: 02/8435854 и 0888-173371.

Сборникът впечатлява не само с обема и информативността си – 125 научни доклада на 620 страници. В него ще откриете широка панорама от изследвания и практически разработки, ще се запознаете с актуалната проблематика, задачите и последните достижения на най-активните психолози в България.

Може да се каже, че този сборник е исторически документ, представляващ обективната оценка за състоянието на българската психология днес, нейното развитие през дългата пауза между двата последни конгреса, а също за бъдещи ретроспективни анализи. Това е само една от причините, поради които заслужава да имате сборника в своята лична или служебна библиотека.

Друго, не по-малко основание е фактът, че това е една полезна книга. Докладите са разпределени по проблемни области и подредени азбучно по фамилните имена на авторите с посочване на местоработата им. Сборникът може да ви послужи като ценен справочен каталог при желание да се запознаете по-отблизо с колегите си - техните проекти, методики и практически иновации и да откриете повод за бъдещо ползотворно сътрудничество.

В тази връзка особено препоръчваме сборника на студентите по психология. Те има какво да научат както от съдържанието, така и от формата на представяне на разработките, които са отбрани за националния научен форум.

Не на последно място този сборник може да заинтересува и не психолози, тъй като в него са изложени много стимулиращи мисълта факти, резултати и приложни решения. Предложете го на повече бъдещи потребители или спонсори на нашата психологическа продукция!

В сборника ще намерите и библиография на психологическата литература от български автори за периода 2000-2005 г. с над 50 заглавия.

Цената на изданието е 20 лева.

Предстои издаване на втори том с допълнителни материали и доклади от конгреса.

ДРУЖЕСТВО НА ПСИХОЛОЗИТЕ В РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ

Етичен кодекс

Адаптиран и приет от Общото събрание на Дружеството на психолозите в Република България (24 септември 2005 година) и Третия национален конгрес по психология (29 октомври 2005 година) на основата на препоръките на Етичния метакодекс на Европейската федерация на психологическите асоциации и Етичния кодекс на българските учени

1. Въведение

Психолозите създават и развиват надеждни и валидни системи на знанието, базирани на изследвания, и прилагат това знание към психичните процеси, човешкото поведение и развитие в различен научен и социален контекст. Извършвайки тази дейност, те изпълняват множество роли в сфери като научноизследователската, оценяването в образованието, психотерапията, консултирането и като експерти. Психолозите съдействат в институциите и сред обществеността да се създава и развива практиката на информирани съждения и избори, отнасящи се до човешкото поведение, и за подобряване на условията на живот на хората и на обществото като цяло.

Като член на Европейската федерация на психологическите асоциации Дружеството на психолозите в Република България носи отговорност и има задължение да прилага Етичния кодекс на членуващите в него психолози, изготвен в съответствие с настоящите фундаментални принципи. Дружеството приема настоящия кодекс на психолога, споделяйки своята грижа за професионалния морал в психологическата общност, и като израз на принципа, че без този морал не може да има ефективна професионална дейност. Идеята на постановените в кодекса принципи е да предложат общи насоки за етично професионално поведение в широкия спектър от ситуации, с които се сблъскват психолозите.

Дружеството на психолозите в Република България изисква от своите членове да продължат да развиват своята чувствителност към етичните въпроси и да организират професионални семинари и обществени дискусии, за да се уверят, че това действително се извършва. Дружеството на психолозите в Република България предоставя консултации и съдействие на своите членове, институциите и гражданите в Република България по етичните въпроси на дейността на психолозите. Дружеството разработва и

прилага корективни или дисциплинарни процедури за разследване и вземане на решения при оплаквания срещу членовете му.

Като член на Европейската федерация на психологическите асоциации Дружеството на психолозите съдейства за широкото обсъждане и редовното актуализиране на настоящия Етичен кодекс, изработен съгласно препоръките на Европейската федерация на психологическите асоциации към асоциациите-членки. Етичният кодекс на Дружеството на психолозите покрива всички аспекти на професионалното поведение на членовете му и се препоръчва на всички психолози и организации на психолозите, осъществяващи дейността си в Република България.

Спазването и развитието на Етичния кодекс е грижа на всеки член на Дружеството на психолозите в Република България. Етичните кодекси на асоциациите, членуващи в Европейската федерация на психологическите асоциации, са базирани на сходни и не противоречат на етичните принципи, заложи в настоящия официален документ на Дружеството на психолозите в Република България.

2. Етични принципи на психолога

2.1. Уважение на достойнството и правата на личността

Психолозите отдават необходимото уважение и допринасят за подобряването на фундаменталните права и достойнството на всички хора. Психолозите уважават правото на личен живот, конфиденциалност и независимост на хората в съответствие със закоността и с другите професионални задължения на психолога.

2.2. Компетентност

В своята работа психолозите полагат усилия да поддържат високи стандарти на компетентност. Те познават границите на конкретните си умения и ограниченията на експертното си знание и спазват изискванията за осъществяване на ефективна професионална дейност. Психолозите предлагат само услуги и използват техники, за които са квалифицирани (посредством съответно образование, специализиран тренинг или практически опит). Психолозите се стремят в дейността си към аргументирано доказване на научната достоверност на използваните теоретични модели и техники, поддържаните хипотези, изводи, заключения и препоръки.

2.3. Отговорност

Психолозите имат съзнание за професионалните отговорности, които имат към своите клиенти, към общността и обществото, в които живеят и работят. Психолозите избягват нанасянето на вреда и са отговорни за собствените си действия и в максималната възможна степен гарантират, че услугите и методите им не се прилагат неправомерно. Психолозите имат морален ангажимент към социалната отговорност и хуманното използване на постиженията и методите на психологическата наука и практика.

2.4. Почтеност

Психолозите подкрепят почтеността и коректността в науката, преподаването и практическото приложение на психологията в отношенията си с останалите свои колеги. В тези дейности психолозите са честни, безпристрастни и уважават останалите, не допускат под каквато и да е форма присвояване на чужди научни и научнопрактически постижения, отнемане на чуждо авторско право, кражбата на чужди идеи и фалшифицирането на чужди трудове. Те полагат усилия да изяснят на заинтересованите страни ролите, които имат в професионалната си дейност, и да работят в съответствие с тези роли.

3. Съдържание на Етичния кодекс на психолога

В настоящия кодекс терминът „клиент“ се отнася до всеки човек, пациент, лица във взаимна зависимост или организации, с които психолозите имат професионални взаимоотношения, включително и индиректни взаимоотношения.

Етичният кодекс за професионалната дейност на психолозите, членуващи в Дружеството на психолозите в Република България, отчита следните аспекти:

1. Професионалното поведение на психолозите трябва да бъде съобразено с професионалната роля, характеризирана от професионалните взаимоотношения.
2. Неравнопоставеността по отношение на знание, влияние и власт винаги повлиява професионалните взаимоотношения на психолозите с техните клиенти и колеги.
3. Колкото по-голямо е неравенството в професионалните взаимоотношения и зависимостта от клиентите, толкова по-сериозна е отговорността на професионалиста психолог.

4. Отговорностите на психолозите трябва да съответстват на етапа на развитие на професионалните взаимоотношения.

Взаимозависимост на четирите етични принципи – трябва да се има предвид, че винаги ще има силна взаимозависимост между четирите основни етични принципи и техните спецификации в Етичния кодекс на психолога. За психолозите това означава, че разрешаването на етичен въпрос или дилема ще изисква разсъждение и често обсъждане с клиенти и колеги и преценяване на различни етични принципи. Вземането на решения и предприемането на действия е необходимо дори когато все още са налице спорни въпроси.

3.1. Зачитане на правата и достойнството на хората

3.1.1. Общо уважение

- Съзнание и уважение на знанието, опита и областите на компетентност на клиентите, заинтересованите трети страни, колегите, студентите и широката общественост.
- Съзнание за индивидуалните различия, дължащи се на културата и ролевите стереотипи, включително и тези, дължащи се на нарушения, пола и етническа принадлежност, сексуална ориентация, раса, националност, възраст, религия, език и социално-икономически статус.
- Избягване на практики, които са резултат от нечестни пристрастия и могат да доведат до несправедлива дискриминация.

3.1.2. Конфиденциалност

- Търсенето и предоставянето на информация е ограничено до минимум, изискван за професионални цели.
- Информацията и записите се съхраняват по адекватен начин, за да се обезпечи поверителността, включително и вземането на разумни предпазни мерки за анонимността на данните, когато това е уместно, и ограничаване на достъпа до данните до лицата, които имат право да знаят.
- Клиентите и другите страни, с които психологът има професионални отношения, са запознати със законовите ограничения за поддържане на конфиденциалност.
- При поискване на информация от органите, упълномощени за това, психологът има задължение да предостави само тази част от инфор-

мацията, която има отношение към проблема, и да запази поверителния характер на останалата.

- Психологът трябва да разпознава сигналите на потенциално напрежение, което може да възникне между изискването за конфиденциалност и предпазването на клиента или на заинтересована трета страна.
- Клиентите имат право на достъп до материали (доклади и записи), които се отнасят за тях, както и да получат необходимата помощ и консултация, като им се предоставя точна и изчерпателна информация и техните интереси се обслужват по най-добрия начин.

3.1.3. Информирано и доброволно съгласие

- Психологът изяснява проблемите и спорните въпроси за професионалните си дейности, процедури и потенциалните последици от тези действия, за да се увери, че клиентът дава информирано съгласие преди и по време на психологичните интервенции.
- Психологът изяснява на клиента процедурите, които следва за водене и съхраняване на работни записи, публикации и доклади.

3.1.4. Свобода на волята

- Психологът осигурява максимална независимост и свобода на волята на клиента.
- Специфични ограничения на свободата на волята се налагат при наличие на такива фактори като възрастта на клиента, психичното здраве и ограниченията, наложени с предвидени със закон мерки.

3.2. Компетентност

3.2.1. Етично самосъзнание

Психологът е задължен да познава добрата практика, отнасяща се до етиката, която е включена в Етичния кодекс, и да спазва етичните правила в своята професионална дейност.

3.2.2. Граници на компетентността

Психологът е задължен да работи в рамките на своята професионална компетентност, наложени от обучението, тренинга и опита му.

3.2.3. Ограничения на процедурите

- Психологът е задължен да познава ограниченията на процедурите за определени дейности, както и рамките на заключенията, които могат да бъдат изведени при различни обстоятелства и за различни цели.
- Психологът е задължен да познава и да работи в рамките на критично оценените от общността теории и методи.

3.2.4. Продължаващо обучение и професионално развитие

Психологът има задължение да продължава своето професионално развитие и усъвършенстване.

3.2.5. Неправоспособност

Психологът е задължен да преустановява практиката си в случаи, когато способностите му са временно засегнати или са налице временни затруднения.

3.3. Отговорност

3.3.1. Обща отговорност

Психологът носи морална отговорност за качеството и последиците от професионалните си действия.

3.3.2. Поддържане на висок стандарт

Психологът е задължен да насърчава и поддържа високи стандарти в научната и професионалната дейност, както и да организира дейностите си в съответствие с постановките на Етичния кодекс.

3.3.3. Избягване на нанасянето на вреда

Психологът избягва злоупотребата с психологичното знание или практика и свежда до минимум вредата, която може да се предвиди и е неизбежна.

3.3.4. Продължаваща грижа

- Психологът има отговорност за необходимото продължаване на професионалната грижа за клиентите, включително сътрудничество с друг специалист, и извърша необходимите действия, когато трябва да прекрати възникнали трудности или усложнения.
- Психологът има отговорност към клиента, която продължава дори след формалното прекратяване на професионалните взаимоотноше-

ния за нови контакти, произтичащи от първоначалната професионална ангажираност.

3.3.4. Разширена отговорност

Психологът поема обща отговорност за научноизследователската, преподавателската и приложната си дейност, включително и за съзнателното прилагане на етичните стандарти от колегите, асистентите, лицата, на които психологът дава супервизия, и студентите на психолога.

3.3.5. Разрешаване на дилеми

Психологът е задължен да признае наличието на морална дилема и има отговорност за изясняването на подобни дилеми и за консултирането им с колеги и/или с членовете на Етичната комисия към Дружеството на психолозите в Република България, както и за информирането на заинтересованите страни за нарушенията на изискванията на Етичния кодекс.

3.4. Почтеност

3.4.1. Признаване на границите на професионалната компетентност

Психологът е задължен да бъде себerefлексивен и да приема личните и професионалните ограничения и препоръките за търсене на професионални съвети и помощ в трудни ситуации.

3.4.2. Честност и почтеност

- Психологът трябва да бъде коректен при представянето на квалификацията си, образованието, опита, компетентността и връзките си.
- Психологът трябва да бъде честен и точен при представяне на информация, отговорен за признанията и да не премълчава алтернативни хипотези, доказателства или обяснения.
- Психологът трябва да бъде честен и точен по отношение на всякакви финансови въпроси, имащи отношение към професионалните взаимоотношения.
- Психологът трябва да признава както необходимостта от точност, така и границите на заключенията и мненията, изразени в професионалните доклади и заключения.

3.4.3. Искреност и прозрачност

- Психологът има задължение да предоставя точна информация и да не допуска заблуждаваща информация или измами в изследванията и в професионалната си практика.
- Психологът е задължен да не задържа информация или да избягва въвличането си в измами, ако са налице алтернативни процедури. Ако е налице заблуда, той е задължен да съобщи и да възстанови истината.

3.4.4. Конфликт на интереси

- Психологът трябва да е запознат с възможните проблеми, които могат да са резултат от двойствени взаимоотношения, и е задължен да избягва подобни взаимоотношения, които намаляват необходимата професионална дистанция или могат да доведат до конфликт на интереси или експлоатиране на клиент.
- Психологът няма право да използва професионалните взаимоотношения за основа на бъдещи лични, религиозни, стопански, политически или други идеологически интереси.
- Психологът трябва да е запознат, че конфликтът на интереси и неравенството във властта при взаимоотношенията с ползвателите на професионалните му услуги могат да са налице и след формалното им приключване и че професионалните отговорности все още могат да са приложими.

3.4.5. Неетични действия на колеги

- При наличие на сведения или съмнения за неетични действия психологът е задължен да дава обоснована критика на професионалните действия на колеги и да предприема действия за информирането им, а когато това е уместно – да информира и други релевантни професионални общности и Етичната комисия към Дружеството на психолозите в Република България.
- Установяването на неетични прояви изисква те да бъдат констатирани по достоверен и убедителен начин от Етичната комисия на Дружеството на психолозите. При всички други случаи криикуваният за неетични действия психолог има право на защита.

ИЗ ЧУЖДЕСТРАННИЯ ОПИТ**ПСИХОСОЦИАЛЕН ПРОФИЛ НА ТЕРОРИСТИТЕ****Мишел Мари¹**

Тероризмът е феномен, който извиква много въпроси в различни научни полета. Опитът да се фокусира вниманието върху категориите индивиди и групи, склонни към тероризъм, се отнася до психологическия и социологическия аспект на тероризма. Възникването на аморфен и непознат досега индивидуален и групов тероризъм, новите модели за формиране на групите – като командоси-самоубийци, жени и деца-терористи – и учени, способни да разработят оръжия за масово поразяване, поражда неотложна необходимост да повишим нашето разбиране на психологическата и социологическата динамика на терористичните групи и индивиди.

Terrorism is a phenomenon, which evokes many questions in different scientific fields. The psychological and sociological aspects of terrorism are relevant to the attempt to focus attention on the types of individuals and groups that are prone to terrorism. The emergence of amorphous and largely unknown terrorist individuals and groups operating independently and the new recruitment patterns of some groups, such as recruiting suicide commandos, female and child terrorists, and scientists capable of developing weapons of mass destruction, provide a measure of urgency to increasing our understanding of the psychological and sociological dynamics of terrorist groups and individuals.

Стратегията на тероризма е била използвана в многобройни периоди на човешката история. Особено важно е да се подчертае, че Близкият изток почти винаги е бил една от зоните, от която започва развитието на тероризма.

Специалистите определят различни форми на тероризма:

- Идеологически тероризъм
- Националистичен тероризъм (т.нар. вътрешен тероризъм)

Те извеждат и една трета форма, свързана с организираната престъпност,

¹ Мишел Мари беше специален гост на III Национален конгрес по психология. Полицейски комендант към Дирекцията на националната полиция на Франция, съветник към Министерството на вътрешните работи на Република България.

като генератор на терор.

Идеологическият тероризъм претърпя пълни поражения, защото, борейки се за пълна свобода, той успя единствено да укрепи полицейската и съдебната система на държавите.

Националистичният тероризъм понякога имаше успех, което се дължеше на превръщането му в национална армия, следователно той получи признание от страна на дипломацията, което го трансформира в инструмент на държавата (ФЛН в Алжир, ИРА в Ирландия).

Исторически преглед

Първите признаци на тероризъм датират от античността в Близкия изток, когато наемни убийци от фанатичната еврейска секта на зелотите убиват пратеници на Рим и техните еврейски „сътрудници“.

В Средновековието, отново в Близкия изток, мюсюлманската секта на шиитите – асасини („убийци“) също извършва многобройни политически убийства.

Интересно е да се отбележи, че съвременната тенденция на терористичните актове наподобява все повече и повече случилото се в миналото, както е примерът със сектата на хашишините, извършваща убийства, и то предимно от политически характер. Тази т.нар. практика е била оправдана чрез идеологически възгледи (от политически или религиозен характер) и дори е била възприемана от фанатиците като благородна кауза. Тази традиция съществува от дълбока древност, тъй като историците успяват да открият в нея елементи на езически ритуални убийства и човешки жертвоприношения.

Членовете на сектата са полагали клетва за безусловна и вечна вяроност към сектата, след което са били подлагани поетапно на продължително и трудно посвещение в различните тайнства на сектата. Това, което е характерно за членовете на сектата, е значението на саможертвата, обусловено от възможността след смъртта да бъде открит раят. Техният водач – Хасан И Сабах, наричан още „стареца от планината“, е бил способен да поиска от свой последовател да се хвърли от върха на отвесни скали с надморска височина 1800 м, в планината Аламут, региона Мазандеран (днешен Северен Иран), с единствената цел да демонстрира своята власт над последователите си.

Сектата на асасините (убийците) е била отговорна за множество значителни политически убийства и нейната репутация се разпростира

извън границите на страната, от която произлиза. Тя е всявала терор почти два века и нейното влияние замира, без да успее да преобърне установения ред и без дори да си създаде значително и важно място.

Най-силно разпространение на националистичния тероризъм откриваме на Балканите през последните години на XIX век, през Първата световна война и дори по време на Втората световна война, когато хърватските усташи, подкрепяни от тайните служби на Мусолини, убиват сръбския крал в Марсилия през 1934 г.

Доста преди това ВМРО (Вътрешната македонска революционна организация) се е борила с турците и с „Черната ръка“ (Сърбия).

Какво всъщност е ВМРО² ?

Многобройни са историите по отношение на тази организация! „Организация на престъпници“ – като такава я определят сърбите.

„Съюз в изпълнение на святата кауза за освобождаване на жестоко потискан народ“ – твърдят македонците.

„Героично възплъщаване на велика идея“, пише Степан Радич на 19 юни 1928 г. в навечерието на неговото убийство в Белград.

В действителност ВМРО е просто терористична организация.

Македонският въпрос е останал неразрешен около половин век. Желанието за независимостта на Македония се превръща в страстно обсебване. Тази решителност за постигане на свобода е коствала на турците загубата им на владения в Европа. Основната причина за двете балкански войни е била териториалната принадлежност на Македония. За тази цел през 1912 г. България основава коалиция със Сърбия и Гърция срещу Турция, а година по-късно същата тази коалиция се разпада и отново възниква конфликт за териториалното разделение на Македония.

Обръщам внимание на тази част от българската история, защото това е подходящ пример за по-нататъшното ми изложение.

Бих желал също така да ви дам друг пример за т.нар. концепция за *рационализация*³, която съдържа идеята за трансформиране на нещо неморално в нещо приемливо посредством добри аргументи. (Виж „От

² Създадена през XIX век, ВМРО е националистична организация, която си служи с терористични методи за постигане на своите цели. До разпадането на Югославия през 1990 – 1992 г. тази организация не е активна. Понастоящем ВМРО съществува в България и в Гърция, борейки се за независимостта на Македония.

³ Това е психологичен механизъм на защита, който се задейства, когато Аз-ът намира причина за неправилното действие или разсъждение.

морална гледна точка“ на Жак Филип Лейенс – Университета в Лувен, Белгия.)

Извадка от „Черната ръка над Европа“ от Хенри Пози, 1932 г.

Това е разговор между Д-р Станишеф, председател на Националния македонски комитет, и журналиста Хенри Пози за ВМРО.

„Докторе, казвам аз, признайте, че вашата организация прави всичко възможно, за да хвърли в отчаяние сърбите. Преди три месеца в Ниш две бомби осакатиха или убиха 20 души. Преди месец в Щип е запалена жан-дармерията; няма и 15 дни, във влака, с който пътувах, на гарата в Гевгелия беше поставена бомба.“

Д-р Станишеф ме погледна право в очите.

„Ако ме познавахте по-добре, каза той, щяхте да знаете за колко ужасно намирам такова насилие. Но има случаи, при които насилието е оправдано и то се превръща в свещен дълг. Упрекват нашата революционна организация за покушения над сръбската администрация и полиция, ами техните терористични атаки в съседна Македония, те нищо не споменават за убийствата, извършени от тях, и които породиха нападенията от наша страна.“

Това е пример, където е изложена гледната точка на политически лидер, но по-голям интерес представлява информацията и обясненията, както и детайлите за хората, изпълняващи заповедите. Какъв е психологическият профил на терориста?

Ако сега разгледаме другата форма на тероризъм – иделогическия или религиозния тероризъм, ще разберем, че сме изправени пред особен противник, който е психически „твърд“, с други думи – параноялен.

Вследствие на анализа на няколко ситуации с вземане на заложници от терористи разполагаме с подробна информация за различните извършители.

Те могат да произлизат от различна социална среда, обикновено честни хора, с чувство за достойнство, с различно ниво на образование и интелект. Те извършват престъпления, убийства, въоръжени грабежи, бомбени атентати под въздействието на харизматичен лидер и в името на „прокарване на техните убеждения“. Постепенно те стават все по-известни благодарение на медиите. Без медийния интерес няма тероризъм!

Вземането на заложници е най-доброто средство за оказване на натиск и за привличане на вниманието чрез индиректното участие на медиите. Вземането на заложници се различава от бомбените атентати с възмож-

ността да бъде набелязана и избрана за жертва определена категория от хора. Общо казано, страстната мотивация доминира над интелектуалната. Това наподобява на колективна психоза.

Страхът заема ключово място в историята на Балканите. Стане ли въпрос за колективно представяне на всеки народ от този регион или на съседни държави, винаги откриваме страха: прикрит или проявен, той е присъщ на духа. Откъде произхожда този страх? Със сигурност от сцените на серийните масови убийства, на които балканските народи са подлагани. Силното желание да бъдат създадени на Балканите еднородни държави, когато населението са доста разнородни, често намира израз в прикрити и жестоки действия, целящи изгонването или унищожението на нежелани групи от хора. Това търсене на еднородност първоначално е ставало на религиозна основа: през XVIII век, успоредно на взетото надмощие над турците, католическите сили (Австрия и Венеция) са прогонили мюсюлманите от Унгария, Славония, Далматия и т.н. По-късно, през XIX век, превес взема критерият за националност: новите държави (Сърбия, Гърция, Черна гора), докато се формират и разширяват, прогонват от своите територии мюсюлманските си потисници.

При такава ситуация няма възможност за преговаряне и постигане на компромис. За терористите нищо не е невъзможно, най-важна е целта и групата реагира като едно цяло. Ако е необходимо, членовете на групата са способни да убият, до подготвят бомбен атентат, дори самоубийствен бомбен атентат, на което често ставаме свидетели в Ирак или Ливан.

Преобладаващата или водещата кауза на тези групи *принципно* не е породена от наличието на психично заболяване, тя може да бъде логично обоснована и приемлива. Участниците в такива групи са водени от *някаква страст*, от силна и продължителна емоция, която доминира над интелекта и определя действията им.

Елементът на страст има за цел да намали поне временно самокритиката, съответната идея е рационализирана, систематизирана независимо от нивото на интелигентност на различните участници.

При случаите на колективно ирадиране на такава силна емоция не става въпрос за интелектуално умопомрачение или умопомрачение, изразяващо се чрез речта, а по-скоро за умопомрачение в действията, което в крайна сметка довежда до масово убийство. Независимо от целта логиката на масовото престъпление наподобява тази при война. Тя се основава на създаването на образ на врага (било то вътрешен враг), който трябва да бъде

спрян или унищожен. По този начин масовото престъпление се заражда от радикалното поляризиране на обществото на „съюзник – враг“, което Карл Шмит счита като първооснова на политиката и войната.

При тези патологии у индивида се развива твърдото убеждение в собствената правда, както и в необходимостта за реализиране на вътрешните тенденции, възприемани като идеали, като всичко това е съпроводено от динамиката в емоционалното състояние.

Колкото по-сложна и по-опасна е ситуацията, толкова повече се засилва желанието за победа. Индивидите са готови да пожертват собствения си живот, но и да убиват всяко живо човешко същество в тяхното ползрение.

Винаги съществува един лидер, който е много харизматичен и убедителен. Той обикновено страда от психично заболяване или е на границата на такова заболяване. Неговият основен инструмент е страхът, който всява у другите. Всички членове на групата се страхуват от него. Страхът е първият елемент на процеса на инфилтриране на групата. След него се появяват чувството на покорност и желанието за подражание.

Кои са обаче условията, които способстват реализирането на този модел? Това са определени параметри на социалната действителност, като:

- Бедност
- Болест
- Война
- Епидемия
- Глад

Тези условия са предпоставка за появата на страх, на идеята за отмъщение и за възникването на някаква мистична надежда.

Понастоящем развитието на комуникациите (телевизия, радио, интернет) има ключова роля за популяризиране на действията и идеите на терористите, на исканията на техните групи, както и за нарастването на колективната психоза сред населението като реакция на тази действителност.

Профилът на терориста

- Неопределена социално-икономическа принадлежност
- Неопределен пол
- Възпитание чрез насилие
- Деформирана представа за нещата (в частност за исляма)
- Липса на привързаност
- Идеалист (новите „кръстоносци“)

- Криминално проявен
- С психични заболявания
- Фанатик
- Страстта ръководи неговото мислене и постъпки
- Напълно убеден в правотата на своята кауза
- Нетолерантен към алтернативите
- Почти неспособен да води смислен разговор
- Функционира по манихейски начин
- Липса на самокритика
- Гневност
- Омраза, враждебност
- Чувство за липса на вина
- Слабост на „Аза“
- Идеологически нарцисизъм с антисоциални черти

Този вид нарцистична структура на личността (но не патологична), която предопределя поведението на фанатичния боец, може да бъде първична, развивайки се като такава от детството и стимулирана от липсата на чувства или проявата на насилие в семейството, или може да бъде вторична, породена от съжителството с фанатизирана група.

Очевидно е, че индуцирането на фанатизъм – нарцисизъм е по-лесно сред юношите и младежите поради тяхното конституционално ниско самочувствие, както и при младежи с генерализирана тревожност и неконсистентна личност. Това индуциране компенсира посочените недостатъци, като създава у личността усещане на сигурност, свобода и подкрепа.

Поведение спрямо заложниците

Терористите не изпитват уважение към човешкия живот и особено към тези на заложниците. Степента на упражнявано насилие стига до следните крайности:

- Убийство още от началото на акцията с цел тероризиране на жертвите
- Заплашващо поведение, обиди
- Симулиране на екзекуция
- Забрана за общуване с друг заложник или с похитител
- Лошо физическо отношение

По определение възможността за водене на преговори е силно ограничена поради проявената или не проявена параноя на похитителя (похитителите). Решителността на терористите е силно проявена и заплахите, които те отправят, трябва да бъдат взети под сериозно внимание. Очевидно е, че

е изключително трудно да се преговаря с човек, който няма какво да губи, включително и собствения си живот. Техниките и тактиките, които трябва да се прилагат при воденето на преговори с терористите, няма да бъдат изложени в тази презентация. Те са елемент, който намира отражение в *областта на действие на специалните части и на парламентърите при кризисни ситуации.*

Приемайки гледната точка за психичната рационалност на престъплението, можем да направим заключение, че жестокостите, освен че не служат за нищо, са възприемани от престъпниците като необходими. Множество автори са работили върху тематиката за използване на масовата жестокост с политическа цел. Някои измежду тях отдават важно значение на идеологията: индивидът, който е лично убеден в необходимостта от всяване на ужас, е и извършител на това деяние. Най-жестоките постъпки са били оправдавани в името на възвишен идеал, защото убиецът възприема своята жертва като по-нищожна от човешко същество, като животно, което може да бъде подложено на най-жестоки мъчения. Колкото повече беззащитни човешки същества той убива, толкова повече той се убеждава, че извършва добро в името на някаква кауза или ценности. Мисълта на Хана Аренд за тоталитаризма се основава именно върху анализа на тази логика между терора и идеологията.

Competitively Contingent Rewards and Intrinsic Motivation: Can Losers Remain Motivated?¹

Maarten Vansteenkiste^{2,4} and Edward L. Deci^{3,4}

We explored the effects on intrinsic motivation and ego-involved persistence of winning versus losing a competitively contingent reward and, for losers, the additional effects of receiving either positive performance feedback or performance-contingent rewards. Winners were more intrinsically motivated than losers. Losers given an explicit normative standard who received positive feedback for meeting the standard were more intrinsically motivated than losers who did not receive the additional standard and feedback. Losers who received a performance-contingent reward for reaching the same explicit standard displayed less intrinsic motivation behaviorally assessed than did losers who got positive feedback, but the two groups did not differ on self-reported enjoyment. Effects on enjoyment were mediated by perceived competence, but effects on free-choice behavior were not. People who lost the competition showed more ego-involved persistence than people who won or did not compete.

KEY WORDS: competition; rewards; intrinsic motivation.

Competition between individuals or teams is a central aspect of most sports and of many other life activities in our modern culture. In some competitive situations, people's goal is simply to win either because winning is enjoyable and exciting for them or, alternatively, because it helps them bolster their fragile egos. In other competitive situations, people's goal may include not only winning but also obtaining additional outcomes such as symbolic or monetary rewards that have been made contingent upon winning. It is common, for example, to see professional athletes compete in tournaments where the purse runs into tens of thousands of dollars, and the real plum for winning may be product endorsements that yield many times the value of the purse.

Remarkably, financial inducements have even made their way into amateur athletics. Some parents offer financial incentives to their children for winning at sports or other competitive activities, and the use of incentives for amateurs has, to some extent, become institutionalized. Many college athletes receive large scholarships based only on their athletic accomplishments and potentials, and further, for example, in some amateur Belgian soccer leagues, players as

¹This research was supported by grants from the National Institute of Mental Health (MH-53385) and the Fund for Scientific Research, Flanders, Belgium.

²Department of Psychology, University of Leuven, Tiensestraat, Belgium.

³Department of Psychology, University of Rochester, Rochester, New York, USA.

⁴Address all correspondence either to Maarten Vansteenkiste, Department of Psychology, University of Leuven, Tiensestraat 102, 3000, Belgium; e-mail: maarten.vansteenkiste@psy.kuleuven.ac.be; or to Edward L. Deci, Department of Psychology, University of Rochester, Rochester, New York 14627; e-mail: deci@psych.rochester.edu.

young as 16–17 years of age can earn monetary rewards equivalent to about \$100 when their team wins a game.

Financial incentives are not the only source of pressure on individuals to win competitions. Parents of even very young athletes may become highly ego involved in the outcome of their children's little league or high-school games, pressuring the children to try harder and, perhaps, to win at whatever cost. As well, fans and televisions audiences can add to the stress that some college athletes feel to win big games. It seems that, for some people, playing well is not enough.

Research on Competition, Rewards, and Intrinsic Motivation

Given the importance in modern culture of competition and rewards made contingent upon winning a competition, studies have begun to examine the effects of these factors on people's intrinsic motivation for the activity at which they compete. The following gives an overview of the types of research that have been done.

When people compete against each other, either individually or as teams, doing the same activity at the same time with each side trying to win, it is referred to as direct competition. The current study involved direct competition and previous competition studies that are herein reviewed were also of that type. In experiments of direct competition, the three most basic between-group comparisons that can be made are (1) winners can be compared to losers; (2) either winners or losers can be compared to participants in a control group where participants did the same activity alone, without competing and without any performance feedback (i.e., a no-competition/no-feedback control group); and (3) either winners or losers can be compared to participants in a control group where participants worked in the presence of another person (typically an experimental accomplice) who did the same activity with participants being told simply to do their best, with no mention of trying to win (i.e., a no-competition/implicit-feedback control group). In this third case, the control-group participants get feedback in the sense that they see (or are told) which participant did the activity more quickly (or, in some other way, did it better). Using the former type of control group allows investigators to determine the combined effects of the competition and the competitive outcome (e.g., competing and winning), whereas the latter type of control group allows investigators to determine the effects of the competition independent of the competitive outcome.

Studies of competition can be further complicated by the addition of rewards.

For example, as is frequently done in the real world, participants can be told that the winner of a competition will receive a reward. Such rewards are referred to as competitively contingent rewards (Ryan, Mims, & Koestner, 1983), and in real situations with competitively contingent rewards some people are winners and some are losers. Thus, with competitively contingent rewards, the participants (a) compete, (b) have a competitive outcome—that is, they either win or lose the competition, and (c) either receive or do not receive the desired reward.

Competitively contingent rewards differ from performance-contingent rewards (Ryan et al., 1983), which is another relevant reward contingency, in the following way. Performance-contingent rewards are given to people for doing well at a task. This contingency is frequently instantiated by telling participants that they will get a reward if they perform well according to

some normative standard—for example, if they perform better than 80% of the other participants who have done the task. Thus, whereas competitively contingent rewards are given for beating an opponent in a direct competition, performance-contingent rewards are given for doing better than an implicit or explicit normative standard. Both a competitively contingent reward condition and a performance-contingent reward condition can be compared to either (a) controls group that do not get feedback comparable to that which is implicit in winning (or losing) a competitively contingent reward or in receiving (or not receiving) a performance-contingent reward; or (b) control groups that do get either expected or unexpected feedback that is comparable to the feedback that reward-group participants received implicitly.

An additional complexity of the competition and reward studies is that the interpersonal context within which people compete or get rewards can either be relatively pressuring and controlling or relatively nonpressuring and informational (Deci & Ryan, 2000). That is, the individuals administering the competition or rewards can pressure people either to win or to do well enough to get a reward, or the individuals can be relatively nonpressuring, giving people the opportunity to choose for themselves how hard to try to win or to earn a reward.

Finally, studies of intrinsic motivation have employed two different measures of intrinsic motivation as a dependent variable. Some have used the so-called free-choice measure in which, following the experimental period, participants are left alone in the experimental room with the freedom to either do more of the target activity or to do alternative activities, including just day dreaming. The amount of time they spend with the activity is generally considered a measure of their intrinsic motivation (Deci, 1971). The second assessment approach uses self-reports.

Because intrinsic motivation for a target activity is assumed to be based in the interest people have for that activity, people's reports of how interesting and enjoyable they find the activity is also used as a measure of their intrinsic motivation. In the literature review that follows, in all cases when we refer to the effect of some independent variable on intrinsic motivation, the effect has been found with the free-choice behavioral measure (and in some cases, also with the self-report measure) unless we say otherwise.

There have been a number of studies relating competition (either with or without rewards) to intrinsic motivation, and four findings have emerged that are directly relevant to the formulation of the current study.

First, a study by Deci, Betley, Kahle, Abrams, and Porac (1981) found that when two individuals worked in the presence of each other on the same puzzle-solving activity, those participants who had been told to try to beat their opponent at solving the puzzles displayed less subsequent intrinsic motivation for the puzzle-solving activity than did those who had simply been told to do their best and solve the puzzles as quickly as they could, with no mention being made of winning or doing better than the other person. Importantly, in that study, participants in the competitive group won the competition and participants in the comparison group got the same implicit positive feedback because they could see that they had solved the puzzles faster than the other participant, who was an experimental accomplice. As such, the comparison group was a no-competition/positive-feedback control group, so the conclusion was that winning a direct, face-to-face competition decreased intrinsic motivation relative to doing the same task in the presence of the other and receiving implicit positive feedback about one's performance. In short, when working in the presence of another and

receiving positive performance information were held constant, competition undermined intrinsic motivation, suggesting that competition itself, independent of the competitive outcome, is controlling.

There is some recent evidence that personality factors such as level of achievement motivation may, to some extent, moderate the detrimental effect on intrinsic motivation of direct competition (Epstein & Harackiewicz, 1992; Tauer & Harackiewicz, 1999). However, the detrimental main effect has been replicated by various researchers (e.g., Vallerand, Gauvin, & Halliwell, 1986) and the moderation effect has been found only with self-reports of enjoyment. Thus, it does appear that there is a detrimental main effect for competition when the information implicit in the competitive outcome is held constant.

The second relevant finding was that the interpersonal climate within which a competition occurred moderated the competition's effects on intrinsic motivation (Reeve & Deci, 1996). Specifically, when participants won a competition within a controlling, pressuring interpersonal context, their intrinsic motivation was undermined relative to that of participants who won the competition in a context that did not pressure them to beat the opponent. Thus, a pressuring interpersonal context has a negative main effect on intrinsic motivation when competition and the competitive outcome are held constant. Further, the Reeve and Deci study introduced a no-competition/no-feedback control group where participants worked alone rather than in the presence of another. Results showed that winning a competition in a context that was not pressuring enhanced intrinsic motivation relative to a no-competition/no feedback control group, whereas winning the competition in a pressuring context resulted in the same level of intrinsic motivation as being in the no-competition/no-feedback control group.

When the Reeve and Deci (1996) study is considered together with the Deci et al. (1981) study, the findings indicate that winning a competition tends to undermine intrinsic motivation relative to a no-competition/positive-feedback control group where the presence of another and the positive information implicit in winning a competition are held constant. Further, competing in a pressuring interpersonal context can make the experience even more controlling. However, winning a competition does not undermine intrinsic motivation relative to not competing and not receiving any positive feedback; in fact, winning a competition can lead to more intrinsic motivation than this no-competition/no-feedback control condition if the competition occurs in a nonpressuring context. In short, then, competition itself (independent of the information contained in the competitive outcome) tends to undermine intrinsic motivation; positive competence feedback contained in winning or doing well tends to enhance intrinsic motivation; and the interpersonal context can influence which effect is more dominant.

The third relevant finding is that participants who lost a competition had less subsequent intrinsic motivation than those who won (Reeve, Olson, & Cole, 1985; Vallerand & Reid, 1984). In other words, when competition itself was held constant across conditions, the competitive outcome (i.e., the information contained in winning vs. losing) significantly affected intrinsic motivation. Further, compared to a no-competition/no-feedback control group, those who lost a competition in a nonpressuring setting showed diminished intrinsic motivation whereas those who won the competition in a nonpressuring setting showed enhanced intrinsic motivation (Reeve & Deci, 1996). Thus, positive competence feedback inherent in winning tends to enhance intrinsic motivation whereas negative competence feedback inherent in losing tends to

diminish it relative to a no-competition/no-feedback control condition.

The fourth relevant finding was that, when participants within a group setting competed against the other members of the group to win a tangible monetary reward, the average intrinsic motivation of all participants was less than that of the control group members who did not compete for a reward (Pritchard, Campbell, & Campbell, 1977). In other words, when the winners and losers were considered together, these competitively-contingent rewards undermined intrinsic motivation (relative to a no-competition/no-feedback/no-reward control group). The effect size on intrinsic motivation was very large (see Deci, Koestner, & Ryan, 1999).

However, because the data were collapsed across winners and losers, it is unclear whether the effects of competing for a reward had the same effect for winners as for losers. In other words, it has not been determined whether the negative effect on intrinsic motivation of a competitively contingent reward condition (relative to a no-competition/no-feedback/no-reward control group) applies to both winners and losers.

Winning Versus Losing a Reward

Because it has seemed clear that failing to get a reward could imply incompetence and lack of control over outcomes and thus undermine motivation, the vast majority of experiments examining the effects of rewards on intrinsic motivation have allowed all participants in the experimental condition to receive the rewards.

This way, any negative effects could not be a function of failing to attain the target goal. In all of the approximately 100 tangible-rewards experiments included in the Deci et al. (1999) meta-analysis of tangible-reward effects on intrinsic motivation, every participant in every reward condition received a tangible reward.

The Pritchard et al. (1977) study is the one reward study where not every participant in the experimental group received a reward, and it also happened to be the only study where the reward contingency involved direct competition (i.e., where the reward was competitively contingent). Thus, it is the only study that included some participants who won the reward and some who lost it. As noted, however, because of the way the data were presented, the effects on intrinsic motivation of winning versus losing a competitively contingent reward were not examined.

Accordingly, in the present study we explored the effects of winning versus losing a competitively contingent monetary reward. While they were competing, participants knew that winners would get a \$3 reward but that losers would not, and we examined the subsequent intrinsic motivation of winners relative to losers of this reward. Presumably, because winning a competition when no rewards were at stake led to higher intrinsic motivation than losing, winning a competitively contingent reward should also lead to more subsequent intrinsic motivation than losing the reward. Thus, we predicted that winners would display higher subsequent intrinsic motivation than losers.

Many real-world situations in which people compete for rewards tend to be relatively pressured—that is, beating the opponent and winning the reward tends to be fairly strongly emphasized. Accordingly, to increase ecological validity, in the competitive conditions of this study, the importance of winning was made quite salient, so it was more pressured than the low-pressure competition condition of the Reeve and Deci (1996) study but a bit less pres-

sured than the high-pressure condition of that study. Further, in the present study, we compared the subsequent intrinsic motivation of those who won versus lost the competitively contingent reward to that of participants in a no-competition/no-feedback/no-reward control group similar to that used by Reeve and Deci. We expected that the difference in the intrinsic motivation of winners versus losers of the competitively contingent reward in this moderately pressured context would be primarily a function of the losers having less intrinsic motivation than the control group rather than the winners having more. That is, based on the results of the Reeve and Deci study, we expected that the intrinsic motivation of winners in the relatively pressuring context would not differ significantly from that of the control group.

Intrinsic Motivation and Ego Involvement

When people are intrinsically motivated for an activity, they do it volitionally and they willingly persist at the activity when no external contingencies are present, experiencing interest and enjoyment while doing so. People can, however, also be motivated by other internal processes that lead them to persist at an activity even in the absence of external contingencies. One such process is ego involvement (Ryan, 1982). When people's egos—that is, their feelings of worth—are contingent on some outcome such as doing well at a task, they may be very motivated to engage that task, with a sense of resolve and determination, feeling pressure and tension about having to do well. Ryan, Koestner, and Deci (1991) found that when people became ego involved and then failed to do well at the ego-involving activity, they tended to be persistent and insistent with respect to the activity—that is, they had a high level of ego-involved motivation. Accordingly, Reeve and Deci (1996) found that losers of a competition, although their intrinsic motivation for the task was significantly undermined, did have a high level of ego-involved motivation for the task. Apparently, the competition had gotten them ego involved in the task, and losing made them determined to get better at the task in order to prove their worth. As such, we expected that, in the current study, participants who lost the competitively contingent rewards would show an enhanced level of ego-involved motivation for the activity, needing to do better at in order to feel better about themselves.

Is There Any Hope for Losers' Intrinsic Motivation?

In the present study, we also examined possible ways of counteracting what we expected would be strongly negative effects on intrinsic motivation of losing the competitively contingent reward. We began by noting that, with competitively contingent rewards, losers get the negative performance feedback implicit in losing and they also fail to get the desired rewards. Thus, we considered two possible approaches to counteracting the negative effects of losing the competitively contingent reward: (1) providing positive feedback on the quality of performance, and (2) providing a performance-contingent reward to make up for the competitively contingent reward they failed to win. Consider these in turn.

Positive Feedback for Losers

Positive performance feedback has generally been found to enhance intrinsic motivation (Deci et al., 1999). Further, the initial study of the effects of competition on intrinsic motiva-

tion (Deci et al., 1981) indicated that when people received implicit positive feedback, namely seeing that they solved puzzles faster than another participant, they were significantly more intrinsically motivated than people who won a competition. Together these findings suggest that positive performance feedback can be a powerfully positive motivator.

We therefore hypothesized that, if losers of a competitively contingent reward received positive competence feedback about their actual performance at the activity, they would be significantly more intrinsically motivated than comparable losers who did not receive the positive feedback. In other words, the positive feedback should help to counteract the negative feedback implicit in losing a competitively contingent reward. In the present experiment, one of the groups of participants who were told they could win a competitively contingent reward but in fact lost it were also told at the beginning of the experiment that if they solved three out of the four puzzles, they would be doing very well because they would have performed better than 70% of previous participants. These participants, all of whom did in fact solve at least three puzzles, thus got positive feedback about their performance, and we expected them to show significantly higher intrinsic motivation than those who lost the competitively contingent reward but got no positive performance feedback.

Monetary Rewards for Losers

As noted, losing a competitively contingent reward means not only that participants get implicit negative feedback but also that they fail to attain their goal of receiving the reward. As such, it is possible that, even though they lose the competitively contingent reward, receiving a reward for doing well (i.e., a performance-contingent reward) that is comparable in magnitude to the reward they lost might counteract the negative effect of losing the competitively contingent reward.

Tangible rewards, collapsed across type of contingency, have been found meta-analytically to undermine both behavioral and self-report measures of intrinsic motivation (Deci et al., 1999). However, the meta-analysis showed that performance-contingent rewards undermined the behavioral measure of intrinsic motivation, but not self-reports of enjoyment. Our interpretation of this seemingly disparate result is based in the idea that people enjoy receiving a performance-contingent reward because it represents competence affirmation. Specifically, although tangible performance-contingent rewards tend to be experienced as controlling and thus to decrease self-initiation of the activity, the message of competence conveyed by the performance-contingent rewards promotes *enjoyment*. As such, a performance-contingent reward should be nearly as effective as positive feedback in terms of promoting enjoyment because in both conditions people will feel more competent. However, if people are controlled by a performance-contingent reward, they should not self-initiate the activity in the absence of an operative reward contingency, because research has shown that perceived competence does not enhance intrinsically motivated *behavior* if people do not feel autonomous (Fisher, 1978; Ryan, 1982). Accordingly, we hypothesized that performance-contingent rewards given to the losers of a competitively contingent reward would lead to less intrinsic motivation behaviorally assessed than would positive feedback given to losers of the competitively contingent reward, but that the levels of enjoyment for the two groups would not differ.

Recently, although the evidence for this is relatively scant, Harackiewicz and Sansone

(2000) argued that a condition in which participants get performance-contingent rewards for matching evaluative norms should yield higher levels of intrinsic motivation than a condition in which people are told their performance will be evaluated and are then given positive feedback for matching evaluative norms.

(Those investigators made no distinction between the two measures of intrinsic motivation.) In the current study, losers in the positive-feedback condition and the performance-contingent rewards conditions were given evaluative norms before they began the puzzle solving. Thus, counter to our predictions that performance-contingent rewards (relative to positive feedback) would undermine free-choice behavior but that the two groups would not differ on enjoyment, if Harackiewicz and Sansone were correct, then the performance-contingent rewards condition should have a higher level of both free-choice behavior and self-reported enjoyment than would the positive feedback condition.

Summary and Hypotheses

The present study contained five experimental conditions. Condition 1 was a no-competition/no-feedback/no-reward control group in which participants worked alone on the target puzzle-solving activity used in all conditions. In the other four conditions, participants competed against an apparent other participant in the next room to try to win a \$3 competitively contingent reward. In Condition 2, the first of the four competitively contingent reward conditions, participants were told that they won the competition and the \$3 reward, whereas, in the other three competitively contingent reward conditions, participants were told that they lost the competition and the \$3. In Condition 3, the first of the three losing conditions, participants experienced only the loss of the competitively contingent reward. In Condition 4, the second

Table 1. A priori Contrast Effects to be Tested

	No-competition, no-feedback, no-reward control group (Condition 1)	Winning c-c reward (Condition 2)	Losing c-c reward (Condition 3)	Losing c-c reward, receiving positive feedback (Condition 4)	Losing c-c reward receiving p-c reward (Condition 5)
Intrinsic motivation as the dependent variable					
Losing c-c reward relative to winning c-c reward	0	1	-1	0	0
Losing c-c reward relative to no-competition, no-feedback, no-reward control group	1	0	-1	0	0
Losing c-c reward with positive feedback relative to just losing c-c reward	0	0	1	-1	0
Losing c-c reward, but getting p-c reward relative to losing c-c reward, but getting positive feedback	0	0	0	1	-1
Ego-involved persistence as the dependent variable					
Losing c-c reward versus winning c-c reward and no-competition, no-feedback, no-reward control group	3	3	-2	-2	-2

Note. c-c reward = competitively contingent reward; p-c reward = performance-contingent reward.

losing condition, participants lost the competitively contingent reward but received positive competence feedback for solving at least three out of the four puzzles, and thus performing better than 70% of previous participants.

Finally, in Condition 5, the third losing condition, participants lost the \$3 competitively contingent reward but they received a \$3 performance-contingent reward for solving at least three out of the four puzzles and thus performing better than 70% of previous participants.

We made five primary predictions that were analyzed with contrasts and are shown in Table I. Specifically, we hypothesized that the intrinsic motivation of losers of the competitively contingent reward (with no positive feedback) would be significantly lower than that of winners of the competitively contingent reward (Contrast 1) and of the no-competition/no-feedback/no-reward control group (Contrast 2). Next, we hypothesized that the intrinsic motivation of losers of the competitively contingent reward who received positive performance feedback would be significantly higher than that of losers with no positive feedback (Contrast 3).

Further, we hypothesized that the free-choice behavior of losers of the competitively contingent reward who received performance-contingent rewards would be significantly lower than that of the losers of the competitively contingent reward who received positive performance feedback (Contrast 4), although the enjoyment of the two groups was not expected to differ. Finally, we expected the ego-involved motivation of the three groups of participants who lost the competitively contingent reward would be higher than that of the participants who won the competitively contingent reward and the participants in the no-competition/no-feedback/no-reward control group who would not have become ego involved (Contrast 5).

Measuring Intrinsic Motivation and Ego-Involved Persistence

As already noted, past experiments have used two different measures of intrinsic motivation. The behavioral measure assesses behavior during a so-called free-choice period subsequent to the performance period, and the self-report measure assesses participants' reports of interest/enjoyment for the activity, which is also done following the performance period. Consider the behavioral measure because it relates not only to intrinsic motivation but also to ego involvement that can be easily stimulated in competitive situations.

The free-choice behavioral measure involved leaving participants alone with the target activity and interesting alternative activities for a period of time when the participants assumed that no one would know what they were doing and they would not be asked to work more with the target activity (Deci, 1971). If participants spent time with the target activity, they were assumed to be intrinsically motivated. The number of seconds spent with the target activity was the measure of intrinsic motivation.

This free-choice behavioral measure has been widely used, and it worked extremely well to assess intrinsic motivation following an experimental manipulation in which an external contingency was presented and subsequently removed.

However, it ran into problems when research began to investigate the effects of ego involvement on intrinsic motivation (Ryan, 1982). Specifically, when the experimenter did a manipulation that resulted in people's egos or feelings of self-worth becoming contingent on their performance at an activity, there was no easy way for the experimenter to remove the contingency. In other words, whereas an experimenter can make clear before the free-choice

period begins that a tangible-reward contingency is no longer operative, there is no comparable way to terminate an ego-involvement contingency because it is within the person's psyche. Thus, following an experimental period in which people became ego involved in their performance on a task, they may continue to work on the activity during a free-choice period in order to buttress a threatened sense of worth. Thus, the free-choice period behavior could reflect either intrinsic motivation or ego-involved persistence.

Two approaches have been used for dealing with this problem. First, Ryan et al. (1991) suggested that if free-choice behavior is really intrinsically motivated, the person should be experiencing interest/enjoyment while doing it; in other words, the free-choice behavior and self-reports of interest should be positively correlated. On the other hand, if the free-choice behavior is ego involved, free-choice behavior and self-reported interest should not be correlated. Ryan et al. further suggested that when ego-involved people do badly at a task, they will be driven to persist during the free-choice period in order to regain a sense of self-worth, whereas if they do well, they will not need to persist because their good performance will have confirmed their worth. The researchers did an experiment in which, in some conditions, any free-choice behavior was expected to be intrinsically motivated and in others (*viz.*, those that were ego-involving where people did poorly) free-choice behavior was expected to be ego-involved persistence. Results indicated that in the conditions where intrinsic motivation was expected, free-choice behavior was significantly positively correlated with expressed interest; whereas, in the conditions where ego-involved persistence was expected, free-choice behavior was not correlated with expressed interest. As such, Ryan et al. were able to separate the two types of free-choice behavior. However, the disadvantage to this approach is that the free-choice period behavior was defined as either intrinsic motivation or ego-involved persistence at the level of the experimental condition rather than within individuals.

The second approach to distinguishing intrinsic motivation from ego-involved persistence during a free-choice period was suggested by Reeve and Deci (1996).

They partitioned the free-choice measure into two categories: (a) working with new puzzle configurations, and (b) working with the previously encountered configurations. The reasoning was that, if people are intrinsically motivated for an activity, they would seek novelty and challenge because of interest, so working with new puzzles was considered an indicator of intrinsically motivated persistence.

In contrast, if participants are working to regain their feelings of worth—for example, after having failed while ego involved—they would return to the puzzles on which they had done poorly in order to try to feel better about themselves. Thus, working with old (previously-encountered) puzzles was considered an indicator of ego-involved persistence.

As already mentioned, competition tends to promote ego involvement (Butler, 1989; Frederick & Ryan, 1995), and failing at a task in which one is ego involved can promote ego-involved persistence. It was thus necessary to have measures of both intrinsic motivation and ego-involved persistence in the current study. We used free-choice time spent with new puzzles as the primary measure of intrinsic motivation and we considered engagement with old puzzles a measure of ego-involved persistence. As already noted, we hypothesized that ego-involved persistence (*viz.*, time spent on old puzzles) would be greater in the lose conditions than in the win and control conditions.

METHOD

Participants

A total of 25 male and 55 female University of Rochester undergraduates volunteered for the experiment and received extra course credit for doing so. Most of the participants were Caucasian in the age range of 18–23 years old.

Experimental Task

The experimental task was a spatial-relations puzzle called Happy Cubes.

Past studies with college students working on the Happy Cubes puzzle indicate that participants find it to be a highly interesting activity and persist at it during the free-choice period (e.g., Reeve et al., 1985; Reeve & Deci, 1996). Participants were provided with drawings of three-dimensional configurations that they were to reproduce with the mechanical puzzle.

Procedure

Participants arrived at a waiting area where they were welcomed by an experimenter and taken to the experimental room. The experimenter then went to an adjoining room from where he observed participants through a one-way mirror and communicated with them over an intercom. The experimenter explained that the purpose of the study was to examine motivation for working on a spatial-relations puzzle task. Participants were randomly placed in one of the five experimental conditions. Those in the four competitive conditions were told that their same-sex opponent had already arrived and was settled in the adjoining room. The experimenter used a sex-appropriate name to refer to that “other participant.” In reality, there was no person in the next room, but the purpose of this pretext was to help create a competitive atmosphere. On the table in all five conditions were (a) the Happy Cubes puzzle, (b) two drawings of three-dimensional configurations that the participants would attempt to duplicate with the puzzle during a practice period, and (c) a selection of popular magazines that served as an alternative activity during a later free-choice period. The experimenter explained that there would be a series of six puzzles to solve. The first two of which were there on the table and would be the practice puzzles. The other four would be used subsequently as the actual performance puzzles.

Before starting the practice puzzles, participants received experimental instructions appropriate to their experimental condition. In the no-competition/no-feedback/no-reward control group (Condition 1) the experimenter simply asked the participants to work on the puzzles, “doing your individual best.” In each of the four competitively contingent reward conditions, the experimenter told participants the following: “The purpose of this competition is to try to outperform the other person by solving your puzzles faster than he or she.” Thus, participants were led to believe that they would be competing against the same-sex participant who had been said to be in the adjacent room. “To win the game you will need to solve the puzzles more quickly than your opponent. You will have four puzzles to solve and you will have four minutes to solve each puzzle. It does not matter whether you figure out how the puzzle works, the important thing is to win the competition. So, focus your attention on being the winner.” In

all four competitively contingent reward conditions (Conditions 2–5), participants were told that “you can make \$3 by winning the competitive game; in other words, you will get \$3 if you solve more of the puzzles more quickly than your opponent.” People in Conditions 4 and 5 were given the following additional instructions: “if you manage to solve three out of the four puzzles correctly, regardless of whether you are slower or faster than your opponent, you will have done better than 70% of the participants in our previous studies. So, the purpose of this competition is twofold: first, to try to beat the other person by solving your puzzles faster than he (or she) does, and second, to try to surpass the 70th percentile performance standard by correctly solving at least three of the four puzzles within the allotted time.” People in Condition 5 were then given an additional instruction, namely that “if you meet the 70th percentile performance standard by correctly solving at least three out of the four puzzles, you will receive a \$3 reward. So, there are two ways to earn a reward of \$3; one way is through beating the other person and the other is by performing well, namely by solving three out of four puzzles correctly.

If you solve three puzzles and win the game you will earn \$6.” In order to ensure that all participants in Conditions 4 and 5 would be able to solve at least three of the four puzzles we did extensive pretesting. Our aim was to find four puzzles that would be as challenging as possible but would allow all participants to solve at least three of the four.

The amount of money given for the performance-contingent reward was \$3 just as the amount given for the competitively contingent reward was \$3. This was done so the losers of the competitively contingent reward in Condition 5 would receive the same amount of money from the performance-contingent reward that the winners of the competitively contingent reward received in Condition 2, and also so the losers in Condition 5 would lose the same amount as the losers in Conditions 3 and 4 who ended up without any monetary reward. The losers in Condition 5 would have imagined that the winners had made three dollars more than they themselves received (because they would have believed that the winner would get \$3 for winning and \$3 for solving at least three puzzles). Similarly, the losers in Conditions 3 and 4 would have imagined that the winners had made \$3 more than they did from winning the competition (these participants would not have known anything about a performance-contingent reward). As such, for each comparison, the amount of money believed to have been won and/or lost was controlled across relevant comparisons.

Before starting the performance puzzles and after receiving the instructions, participants in all conditions were given two practice puzzles. After the first, participants in the four competitively contingent reward conditions (Conditions 2–5) were informed that their opponent had failed to solve the puzzle in the allotted time, so the participant would have won on that puzzle. After the second practice puzzle, participants were told that their opponent had solved the second puzzle faster than they did. Puzzles had been preselected so that the participants would not be able to solve the second practice puzzle within the allotted time, but could solve the first practice puzzle. This matching of practice outcomes in the competition conditions was intended to convey the impression that the two people were roughly of equal ability and was also intended to create the perception of a challenging game. After the two practice trials the experimenter told participants the practice period was over.

The experimenter then entered the room to remove the practice configurations and leave six more configurations. Four of these configurations were for the performance phase of the

experiment and were put on one end of the table. The other two were placed on the other end of the table so participants could work on new puzzles during the subsequent free-choice period. The period of working on the performance puzzles then began. In each of the competitively contingent reward conditions, the experimenter provided comparison feedback after each trial by telling the participants over the intercom which of them (i.e., the participant or the “confederate” opponent) had won on that puzzle. The feedback that was provided had been predetermined according to condition. The win versus lose outcome was manipulated by the experimenter as follows. The score of the competitive set of four performance puzzles was always 3-1. Participants in the win condition (Conditions 2) were told they won the first, third, and fourth trial and the opponent had won the second trial. Participants in the lose conditions (Conditions 3–5) were told they lost the first, third, and fourth trial, but they had won the second trial. This way, the score after two trials was equal (1-1) in all competitively contingent reward conditions to further the feelings of competition and challenge.

If participants won a puzzle, they had to wait an additional minute or so, in order to give the impression that their opponent was still working on the puzzle.

After the four performance puzzles were completed, participants in all competitive conditions were given the results of the competition, and those in Conditions 4 and 5 got additional feedback. Specifically, participants in Condition 2 were informed that they had won the competition and would receive their \$3 for winning at the end of the experiment. Participants in Conditions 3, 4, and 5 were informed that they had lost the competition and would not receive the competitively contingent reward. In Conditions 4 and 5, participants were told that, “although you lost the competition, you still managed to solve at least three out of the four puzzles correctly. I can tell you that you did very well because you reached the performance standard of doing better than 70% of the participants in previous experiments.” For participants in Condition 5, the experimenter also said, “So, at the end of the experiment you will receive the \$3 reward I promised you.” Because the four performance puzzles had been pre-tested all participants were able to solve at least three of the puzzles within the allotted time, so all competitive losers in Condition 4 received the positive feedback and all competitive losers in Condition 5 received the performance-contingent reward.

After the four performance trials, the experimenter entered the experimental room and told participants that the puzzle-solving phase of the experiment was over and that he needed to go to another room to get a final questionnaire for them.

Because the appropriate questionnaire was to be prepared by the computer based on their performance, it would take him just a few minutes to get the two correct questionnaires and drop off the one for the opponent. The participants were left alone for a 6-min free-choice period, during which they could do whatever they wanted to do in the experimental room until the experimenter returned. During this period an observer recorded the amount of time the participants spent on the new and the old puzzle configurations. The observers had been trained to be able to look through the one-way window and identify whether particular puzzles were the performance-period puzzles (i.e., old puzzles) or the free-choice-period puzzles (i.e., new puzzles). After the free-choice period, the experimenter reentered the room, administered the postexperimental questionnaire, debriefed the participants, and gave the reward to those who had been told they would receive it.

Behavioral Measure

The behavioral measure of intrinsic motivation was taken during the 6-min free-choice period subsequent to the feedback that was provided at the end of the performance period. Specifically, the amount of time participants spent working with new puzzles during this free-choice period was recorded by the observer who was blind to the hypotheses and experimental conditions. The amount of free-choice time spent on previously-encountered (i.e., old) configurations was also recorded as the measure of ego-involved persistence.

Questionnaire Measures

Participants completed a questionnaire after the free-choice period. This postexperimental questionnaire included 13 items (scored on 7-point scales), 7 items measuring “enjoyment of the activity” (e.g., “I enjoyed doing this puzzle-solving task very much.”; $\alpha = .90$) which was used as the self-report measure of intrinsic motivation; and 6 items measuring “perceived competence” (e.g., “I think I’m pretty good at this activity”; $\alpha = .93$) which was used as a manipulation check to ensure that winners felt more competent than losers and that losers who got positive feedback felt more competent than losers who did not. Also, because past studies have shown that perceived competence mediated the effects on intrinsic motivation of winning versus losing a competition and of positive feedback, its inclusion allowed us to test whether it would mediate any condition effects in this study.

RESULTS

Preliminary Analyses

We began by examining the effectiveness of the two approaches to differentiating intrinsic motivation from ego-involved persistence, namely, the within-person and the within-group approaches. We used as a criterion that free-choice behavior theorized to reflect intrinsic motivation would be correlated with enjoyment whereas free-choice behavior theorized to reflect ego-involved persistence would not. First, we considered the within-person approach by correlating self-reports of enjoyment with the two types of free-choice behavior—working with new puzzles versus working with previously-encountered puzzles. As in Reeve and Deci (1996), a significant positive correlation was found between working on new puzzles and enjoyment, $r(78) = .23$, $p < .05$, but working on old puzzles was not correlated with enjoyment, $r(78) = .05$, $p < .64$, thus suggesting that time spent working on new puzzles is a good index of intrinsic motivation (see Table II).

Table II. Correlations Among All Variables

	1	2	3	4	5
1. Perceived competence	–				
2. Enjoyment	.56**	–			
3. Time spent on new puzzles	.17	.23*	–		
4. Time spent on old puzzles	–.03	.05	–.18	–	
5. Total time spent on puzzles	.15	.25*	.88**	.32**	–

* $p < .05$. ** $p < .01$.

Second, we examined the group-level approach by correlating total free-time behavior (the sum of the time spent working on new puzzles and old puzzles) with self-reported enjoyment in Conditions 1 and 2 versus Conditions 3–5 to examine whether total free-choice behavior would tend to be more reflective of intrinsic motivation in the former two conditions and of ego-involved persistence in the latter three. Ryan et al. (1991) argued that ego-involving conditions (e.g., competition) where people get negative feedback are the most likely to lead to ego-involved persistence during the free-choice period. Accordingly, in conditions where there was implicit negative feedback from losing the competition (Conditions 3–5), total free-choice behavior and enjoyment were not correlated, $r(46) = .16, p < .40$, whereas, in conditions with no competition or no implicit negative feedback (Conditions 1 and 2), the magnitude of correlation between total free-choice behavior and enjoyment was more than twice as large and nearly significant, $r(30) = .34, p < .06$. This is the first study in which the within-person and the group-level approaches were both considered, and these preliminary results suggest that both approaches are reasonable ways to distinguish the two types of persistence.

In the next preliminary analysis, we examined perceived competence as a manipulation check using protected *t* tests. Competitors in Condition 2 who won the reward felt more competent than losers in Condition 3 who got no feedback and no reward, $t(75) = 4.09, p < .001$. Losers in Condition 4 who received positive performance feedback felt significantly more competent than losers in Condition 3 who received neither feedback nor rewards, $t(75) = -2.95, p < .01$. Finally, losers in Condition 5 who got performance-contingent rewards did not differ in their level of perceived competence from losers in Condition 4 who got positive performance feedback, $t(75) = -0.32, p < .75$. As such, the manipulations did work in that losing diminished feelings of competence whereas positive feedback and performance-contingent rewards enhanced feelings of competence.

Primary Analyses

ANOVA was conducted across the five conditions with all five behavioral and self-report variables included. The overall *F*-value for the Pillai's procedure was significant, $F(16, 300) = 2.49, p < .001$. Subsequently a one-way ANOVA was performed for each of the variables, and then the hypothesized contrasts were tested. The cell-means appear in Table III.

The five experimental conditions differed significantly on the intrinsic motivation behavioral measure of working on new puzzles, $F(4, 75) = 4.48, p < .01$, and on perceived competence, $F(4, 75) = 4.89, p < .001$. The conditions were marginally different on self-reported enjoyment, $F(4, 75) = 2.01, p < .10$, on ego-involved persistence (i.e., playing with old puzzles), $F(4, 75) = 2.37, p < .06$, and on total free-choice behavior (i.e., the sum of working on old and new puzzles), $F(4, 75) = 2.02, p < .10$.

Contrast Analyses

Next, we performed contrasts using protected *t* tests to examine the hypotheses about intrinsic motivation and ego-involved (i.e., internally-controlled) persistence. First, as predicted for Contrast 1, participants who lost the competition and got neither positive feedback nor rewards (Condition 3) spent less time with the new puzzles during the free-choice period,

Table III. Means and Standard Deviations for Perceived Competence, Enjoyment, and Number of Seconds Spent on the New or/and Old Puzzles

	No-competition, no-feedback, no-reward (Condition 1)		Winning c-c reward (Condition 2)		Losing c-c reward (Condition 3)		Losing c-c reward, receiving positive feedback (Condition 4)		Losing c-c reward, receiving p-c reward (Condition 5)	
	Mean	SD	Mean	SD	Mean	SD	Mean	SD	Mean	SD
	Perceived competence*	4.88	0.99	5.27	1.01	3.66	1.34	4.82	1.11	4.94
Enjoyment*	5.31	0.98	5.34	0.78	4.62	1.14	5.42	0.85	5.15	0.74
Time spent on new puzzles	205.1	144.1	217.4	132.9	95.0	132.1	199.6	153.9	66.4	95.1
Time spent on old puzzles	18.3	45.8	6.6	13.8	27.5	42.2	33.8	75.1	78.3	124.7
Total time spent on puzzles	223.4	151.77	224.0	133.7	122.5	148.1	233.4	154.2	143.5	140.2

Note. c-c reward = competitively contingent reward; p-c reward = performance-contingent reward. $n = 16$ per cell.

*Response rates varied between 1 (*Completely Disagree*) and 7 (*Completely Agree*).

$t(75) = 2.60$, $p < .01$, and reported less enjoyment, $t(75) = 2.28$, $p < .03$, than did those who won the competition and got the contingent reward (Condition 2). Further, as predicted for Contrast 2, losers of the competition were less intrinsically motivated on both the free-choice measure, $t(75) = 2.34$, $p < .02$, and the self-report measure, $t(75) = 2.14$, $p < .04$, than were participants in the no-competition/no-feedback/no-reward control group (Condition 1).

Now consider the three groups who lost the competitively contingent reward.

As predicted for Contrast 3, those who received specific positive feedback for performing above the 70th percentile (Condition 4) were significantly more intrinsically motivated than losers who got no positive feedback (Condition 3), as reflected in both the free-choice measure, $t(75) = -2.22$, $p < .05$, and the self-report measure, $t(75) = -2.50$, $p < .01$. Further, as expected for Contrast 4, providing performance-contingent rewards to losers for performing above the 70th percentile (Condition 5) resulted in significantly less free-choice behavior on new puzzles than providing the comparable positive feedback without rewards, $t(75) = 2.95$, $p < .01$, but there was not a difference between the two groups in reported enjoyment, $t(75) = 0.94$, $p < .35$. Parenthetically, although these contrasts were not specified in the hypotheses, losers who received performance-contingent rewards did not differ in their level of free-choice behavior from losers who got neither feedback nor rewards, $t(75) = 0.64$, $p < .54$, but the performance-contingent rewards group was marginally higher on enjoyment, $t(75) = -1.69$, $p < .09$.

Concerning ego-involved persistence, our one prediction for Contrast 5 was that the three groups of losers would be higher in ego-involved persistence (i.e., time spent on the old puzzles) than would winners and control group (i.e., nonego-involved) participants, and the contrast supported this hypothesis, $t(75) = -2.10$, $p < .05$. This finding supplemented the preliminary, group-level analysis that showed that total free-choice behavior in the lose conditions tended to reflect more ego-involved persistence whereas in the win and control conditions it tended to reflect more intrinsic motivation.

Mediational Analyses

We assessed perceived competence primarily as a manipulation check; however, because it varied by condition as reported above and because it has mediated the effects on intrinsic motivation of winning versus losing a competition in previous studies (Vallerand & Reid, 1984), we examined whether it would mediate the intrinsic motivation contrast effects in this study. As a preliminary analysis, we tested whether actual performance varied by condition in order to ensure that any mediation by perceived competence of the contrast effects would not be a function of actual puzzle performance. We performed a one-way ANOVA on the five conditions for the average time taken by participants to solve the four puzzles and found that the result was not significant, $F(4, 75) = 0.77, p < .55$.

To examine the degree to which perceived competence mediated the condition effects on intrinsic motivation, we used the regression procedure suggested by Judd and Kenney (1981), first for intrinsic motivation assessed as new-puzzle behavior and then for intrinsic motivation assessed as enjoyment. Mediation can be concluded if a significant effect of the independent variable on the dependent variable decreases in magnitude and becomes nonsignificant when the mediator (perceived competence) is added to the equation, assuming the mediator remains a significant predictor of the outcome.

Consider new puzzle behavior. All four hypothesized effects (namely, win versus lose; control group versus lose; lose versus lose plus positive feedback; and lose plus positive feedback versus lose plus performance-contingent reward) which were tested with Contrasts 1–4 for new puzzle behavior were significant, as outlined above. For each, then, the first requirement of the Judd and Kenny procedure was satisfied—the independent variable was significantly related to the dependent variable. However, as can be seen in the correlation matrix of Table II, perceived competence was not significantly correlated with new-puzzle behavior, so the requirement specified by Judd and Kenny that the mediator be related to the dependent variable was not met. Accordingly, we concluded that perceived competence did not mediate any of the contrast effects on the free-choice measure of intrinsic motivation.

Now consider the dependent variable of self-reported enjoyment. As predicted, only three of the four contrast effects were significant in the ANOVAs—namely, win versus lose; control group versus lose; and lose versus lose plus positive feedback. Thus, the first requirement for mediation was met for these three relations. Thus, we examined possible mediation by perceived competence for each of these relations.

We began by examining the effect of winning versus losing (with no additional feedback or reward). The contrast effect did predict perceived competence, $\beta = .57, F(1, 30) = 14.67, p < .001$, and perceived competence predicted enjoyment when the effect of condition was controlled, $\beta = .54, F(2, 29) = 8.33, p < .01$, so these requirements for mediation were met—namely, the independent variable predicted the mediator and the mediator predicted the dependent variable when the independent variable was controlled for. Finally, the significant effect of the competitive-outcome contrast became nonsignificant as a predictor of enjoyment when perceived competence was added to the equation, $\beta = .06, F(2, 29) = 0.08, p < .77$. As such, the analyses suggest that the effect on enjoyment of winning versus losing a competitively contingent reward was mediated by perceived competence.

Then, we turned to whether the undermining of enjoyment by losing relative to the control group was mediated by perceived competence. In this analysis, the contrast for the ma-

nipulated independent variable predicted perceived competence, $\beta = .47$, $F(1, 30) = 8.52$, $p < .01$, and the relation of perceived competence to enjoyment when controlling for the effect of the contrast was also significant, $\beta = .40$, $F(2, 29) = 5.24$, $p < .05$, so these requirements for mediation were met. Finally, the contrast effect of losing relative to the control group became nonsignificant as a predictor of enjoyment when perceived competence was added to the equation, $\beta = .24$, $F(2, 29) = 1.83$, $p < .19$. Thus, the analyses suggest that the effect on enjoyment of losing a competitively contingent reward relative to a no-competition/no-feedback/no-reward control group was also mediated by perceived competence.

Last, we tested for mediation of the effect on self-reported enjoyment of losing versus losing but receiving positive feedback. The independent variable did predict perceived competence, $\beta = .44$, $F(1, 30) = 7.07$, $p < .05$, and the relation of perceived competence to enjoyment when controlling for the effect of the contrast was also significant, $\beta = .43$, $F(2, 29) = 6.06$, $p < .05$, so these requirements for mediation were met. Finally, the contrast effect of losing relative to losing but getting positive feedback became nonsignificant as a predictor of enjoyment when perceived competence was added to the equation, $\beta = .19$, $F(2, 29) = 1.20$, $p < .28$. As such, the analyses suggest that the effect of losing a competitively contingent reward relative to losing the reward but getting positive feedback was mediated by perceived competence.

DISCUSSION

In the typology of reward contingencies (Deci et al., 1999; Ryan et al., 1983), the competitive contingency, which means receiving a reward for beating an opponent, has been the least studied. The fact that it requires winning makes the contingency quite controlling, and the one published study of people actually competing for rewards showed the contingency to be highly undermining of intrinsic motivation using both the free-choice behavioral measure and the self-report measure (Pritchard et al., 1977). However, it is an interesting contingency because participants who win the reward receive salient competence information. Presumably, for winners, the feedback implicit in the competitive outcome should be very affirming of competence, whereas for losers, it could be quite discouraging, resulting in significantly different levels of intrinsic motivation as was the case with winning versus losing a competition without contingent rewards (Reeve & Deci, 1996; Vallerand & Reid, 1984). Thus far, no experiment had examined the effects of winning versus losing competitively contingent rewards, so the first important finding of the present study was that winners of competitively contingent rewards were significantly more intrinsically motivated than losers, assessed with both free-choice behavior and self-reports of enjoyment. As well, winners felt more competent than losers.

The relations of the intrinsic motivation of a control group to that of the winners and of the losers of a reward depend on what type of control group is used, an issue that is very important in terms of one's conclusions about the effects of competition and competitively contingent rewards. In the first study of competition and intrinsic motivation, winners of a competition were less intrinsically motivated than the control group that did not compete but got positive feedback comparable to that which was implicit in winning the competition (Deci et al., 1981). In a later study, Reeve and Deci (1996) used a control group that did not compete

and did not get performance feedback. In that study, winners in a nonpressuring interpersonal ambience were more intrinsically motivated than participants in the no-competition/no-feedback control group, whereas winners in a pressuring interpersonal ambience did not differ in intrinsic motivation from the no-competition/no-feedback control group. Losers, on the other hand, showed substantially less intrinsic motivation than the no-competition/no-feedback control group. Unlike these two previous studies, the present study examined not just competition but winning versus losing a competitively contingent reward. In the present study, which involved competing for a reward in a relatively pressuring interpersonal ambience, we expected and found no difference between the intrinsic motivation of winners and participants in the no-competition/no-feedback/no-reward control group, but losers were significantly less intrinsically motivated than these control-group participants. Together, this set of findings suggests that getting positive feedback in the presence of another doing the same activity is more facilitative of intrinsic motivation than winning a competition against that other.

Further, losing a competition or a competitively contingent reward leads to less intrinsic motivation than winning a comparable competition or competitively contingent reward and also to less intrinsic motivation than a control group that does not compete and either does or does not get positive feedback.

Perhaps the most important aspects of the current experiment was the focus on losers. Most previous studies of competition have included only winners, with the exception of a few studies that compared winners versus losers of a competition, and no study of competitively contingent rewards has examined the effects of losing the reward. In the present study, expecting that losing a competitively contingent reward would be quite detrimental to intrinsic motivation (which in fact it was), we examined whether there was any way to ameliorate that negative effect. Because losers of a competitively contingent reward both got implicit negative feedback and lost the reward, we provided one group of losers with positive feedback for meeting a specified standard and another group with performance-contingent rewards for meeting the same specified standard (even though both groups lost the competition).

Losers who got neither positive feedback nor performance-contingent rewards served as a comparison group for examining these questions.

Results of the present study revealed that positive performance feedback can indeed go a long way toward counteracting the negative effects of losing.

Participants who lost the competition but got positive performance feedback were significantly more intrinsically motivated than losers who did not get the positive feedback, and the losers with positive feedback did not differ significantly in intrinsic motivation from either the no-competition/no-feedback/no-reward control group or the winners. This set of findings appeared for both the behavioral and self-report measures. It seems therefore that positive feedback about performance is extremely important for maintaining intrinsic motivation in competitive settings.

Indeed, as noted, Deci et al. (1981) found that receiving positive implicit feedback in the presence of another doing the same task led to significantly greater intrinsic motivation than winning the competition. In other words, it is positive information rather than winning that is most nourishing of intrinsic motivation (McAuley & Tammen, 1989).

The effects of performance-contingent rewards for losers were more complex and help to sort out some of the confusion in the literature about performance-contingent rewards. The

most comprehensive and valid meta-analysis of reward effects showed that performance-contingent rewards undermined the free-choice behavioral measure of intrinsic motivation but did not undermine enjoyment of the activity (Deci et al., 1999). Accordingly, we expected different results on the behavioral versus self-report measure for losers who got performance-contingent rewards. However, in making predictions about performance-contingent-reward effects it is necessary to consider what type of control group is being used. There are three possibilities: (a) a group that gets no rewards and no feedback; (b) a group that gets no rewards but gets unexpected positive feedback comparable to that implicit in the rewards for the experimental group; and (c) a group of participants who get no rewards but are told that their performance will be evaluated and subsequently are given positive feedback comparable to that implicit in the rewards for the experimental group. The Deci et al. meta-analysis showed that performance-contingent rewards undermined free-choice behavior relative to the first two of these control groups. The third group was not included in the meta-analysis because relatively few studies have been done using a control group where participants were told their performance would be evaluated and then were given positive feedback. Counter to our predictions that performance-contingent rewards would be undermining relative to this evaluation-and-positive-feedback control group, Harackiewicz and Sansone (2000) argued that relative to this control group, performance-contingent rewards would enhance intrinsic motivation.

The current study used exactly that control group. The group of losers who got the positive feedback were told before they began that if they solved three out of the four puzzles correctly they would have performed well, better than 70% of previous participants, and subsequently they were told that they had done well by meeting the standard. Results of the study showed that with the free-choice behavioral measure, performance-contingent rewards undermined intrinsic motivation relative to the group of participants who were told they would be evaluated and then got positive feedback, whereas with the enjoyment measure performance-contingent rewards left intrinsic motivation unchanged relative to the group that got positive feedback for meeting the standard. Thus, the results were in line with the Deci et al. meta-analysis and suggest that performance-contingent rewards tend to undermine intrinsically motivated behavior but leave enjoyment unchanged relative to all three types of control groups outlined above. As such, these results, which supported our hypothesis, failed to support the Harackiewicz and Sansone prediction that performance-contingent rewards would lead to greater intrinsic motivation than this evaluation-and-positive-feedback control group.

There are two points worth making with regard to these results. First, the majority of studies of performance-contingent rewards and of competition done by the Harackiewicz and Sansone group have used only the self-report measure that has tended not to show significant undermining of enjoyment by performance-contingent rewards. It appears that the self-report measure is responsive to any indicator of competence even when the perceived competence does not positively affect the motivation of behavior. Indeed, in the present study, performance-contingent rewards did not undermine enjoyment relative to positive feedback (although it did undermine free-choice behavior). Further, the performance-contingent rewards group had marginally higher enjoyment than the group of losers who got neither feedback nor rewards (although the free-choice behavior of those two groups did not differ). The other point worth noting about these findings is that all participants in both the positive feedback

and the performance-contingent rewards groups had lost the competition for rewards, and it is unclear how that might have affected the relative intrinsic motivation of these two groups. Additional research comparing performance-contingent rewards to an evaluation-and-positive feedback control group using participants who had not previously lost a competitively contingent reward would be important before definitive conclusions can be drawn. However, such work has to include both a behavioral and self-report measure of intrinsic motivation if it is to be useful, and it must be done in a way that ego-involved persistence can be differentiated from intrinsic motivation, as was done in the current study.

In this regard, the current study showed that people who competed and did poorly (i.e., lost) persisted longer on old puzzles during the free-choice period than did those who either did not compete or won. Further, for the participants who lost, their total persistence did not relate to enjoyment, further suggesting that their persistence was ego involved. This result is in line with the findings of Ryan et al. (1991) who found such persistence with people who were induced to be ego involved without explicit competition and then performed relatively badly.

One important conclusion that is emerging from the studies of competition and competitively contingent rewards is that positive performance feedback is crucial for maintaining intrinsic motivation in competitive settings. It is more facilitative than winning a competition (Deci et al., 1981), and it can counteract the negative effects of losing a competition or a competitively contingent reward.

In a sense, this suggests that the important thing about a competitive outcome is how people feel about it—how they personally experience it. In fact, a study by McAuley and Tammen (1989) showed that winning versus losing a competition on a familiar activity did not have a significant effect on intrinsic motivation but that people's self-evaluations of how well they did on the task was significantly related to intrinsic motivation. As such, this, along with the finding that winning when feeling pressured to do so has a substantially negative effect on intrinsic motivation indicates that a strong focus on winning, whether by parents, coaches, or athletes, can be quite problematic for people's intrinsic motivation.

It is important to note that the current studies and most of those reviewed in this paper were conducted in psychology laboratories. Clearly, although this allows for the degree of careful control necessary to disentangle what elements in the competitive situation have what effects on intrinsic motivation, it does create a problem for ecological validity. For example, the target activities used in lab experiments are typically novel, whereas in the real world people often compete at activities they have been training at for years and they may have a deep personal commitment to doing well at the activity. In other words, the activities of life at which people compete may be an important part of their identities, and there is little evidence of how the results of laboratory experiments would generalize to such real-world situation.

In conclusion, it seems that trying to win competitions and competitively contingent rewards is becoming more and more prevalent in modern culture, yet it appears that a focus on winning may indeed be counter-productive at least with respect to intrinsic motivation for the target activities. If, instead of emphasizing winning above all else, participants in activities and observers of the activities focused more on good performance than on winning, the result for the participants' motivation is likely to be far more positive.

REFERENCES

- Butler, R. (1989). Interest in the task and interest in peers' work in competitive and noncompetitive conditions: A developmental study. *Child Development, 60*, 562–570.
- Deci, E. L. (1971). Effects of externally mediated rewards on intrinsic motivation. *Journal of Personality and Social Psychology, 18*, 105–115.
- Deci, E. L., Betley, G., Kahle, J., Abrams, L., & Porac, J. (1981). When trying to win: Competition and intrinsic motivation. *Personality and Social Psychology Bulletin, 7*, 79–83.
- Deci, E. L., Koestner, R., & Ryan, R. M. (1999). A meta-analytic review of experiments examining the effects of extrinsic rewards on intrinsic motivation. *Psychological Bulletin, 125*, 627–668.
- Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). The “what” and “why” of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry, 11*, 227–268.
- Epstein, J. A., & Harackiewicz, J. M. (1992). Winning is not enough: The effects of competition and achievement orientation on intrinsic interest. *Personality and Social Psychology Bulletin, 18*, 128–138.
- Fisher, C. D. (1978). The effects of personal control, competence, and extrinsic reward systems on intrinsic motivation. *Organizational Behavior and Human Performance, 21*, 273–288.
- Frederick, C. M., & Ryan, R. M. (1995). Self-determination in sport: A review using cognitive evaluation theory. *International Journal of Sport Psychology, 26*, 5–23.
- Harackiewicz, J. M., & Sansone, C. (2000). Rewarding competence: The importance of goals in the study of intrinsic motivation. In C. Sansone & J. M. Harackiewicz (Eds.), *Intrinsic and extrinsic motivation: The search for optimal motivation and performance* (pp. 79–103). San Diego, CA: Academic Press.
- Judd, C. M., & Kenney, D. (1981). *Estimating the effects of social interventions*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- McAuley, E., & Tammen, V. V. (1989). The effects of subjective and objective competitive outcomes on intrinsic motivation. *Journal of Sport and Exercise Psychology, 11*, 84–93.
- Pritchard, R. D., Campbell, K. M., & Campbell, D. J. (1977). Effects of extrinsic financial rewards on intrinsic motivation. *Journal of Applied Psychology, 62*, 9–15.
- Reeve, J., & Deci, E. L. (1996). Elements within the competitive situation that affect intrinsic motivation. *Personality and Social Psychology Bulletin, 22*, 24–33.
- Reeve, J., Olson, B. C., & Cole, S. G. (1985). Motivation and performance: Two consequences of winning and losing a competition. *Motivation and Emotion, 9*, 291–298.
- Ryan, R. M. (1982). Control and information in the intrapersonal sphere: An extension of cognitive evaluation theory. *Journal of Personality and Social Psychology, 43*, 450–461.
- Ryan, R. M., Koestner, R., & Deci, E. L. (1991). Varied forms of persistence: When free-choice behavior is not intrinsically motivated. *Motivation and Emotion, 15*, 185–205.
- Ryan, R. M., Mims, V., & Koestner, R. (1983). Relation of reward contingency and interpersonal context to intrinsic motivation: A review and test using cognitive evaluation theory. *Journal of Personality and Social Psychology, 45*, 736–750.
- Tauer, J. M., & Harackiewicz, J. M. (1999). Winning isn't enough: Competition, achievement orientation, and intrinsic motivation. *Journal of Experimental Social Psychology, 35*, 209–235.
- Vallerand, R. J., Gauvin, L. I., & Halliwell, W. R. (1986). Negative effects of competition on children's intrinsic motivation. *Journal of Social Psychology, 126*, 649–657.
- Vallerand, R. J., & Reid, G. (1984). On the causal effects of perceived competence on intrinsic motivation: A test of cognitive evaluation theory. *Journal of Sport Psychology, 6*, 94–102.

МЛАДИ НАУЧНИ РАБОТНИЦИ

Уважаеми читатели,

Един от приоритетите на „Българско списание по психология“ е създаването на среда за научно израстване на младите български психолози. Новоизбраната Редакционна колегия има амбицията при необходимата активност и качество на научната продукция да даде трибуна на младите научни работници за обмен на идеи и опит. Очакваме нашите млади автори да отговорят по адекватен начин и поемат предизвикателството с качествени научни материали и подобаваща активност.

Комуникация чрез ICQ, IRC, e-mail и дискуссионни форуми в интернет

Георги Динчев

Структурата на интернет позволява различни видове комуникация: междуличностна комуникация (ICQ, e-mail), комуникация между малки социални групи (IRC), масова комуникация (посланията, разпространявани от уеб-сайтовете, дискуссионните форуми). Настоящото психологическо изследване показва конкретни резултати, получени от специално публикувана за целта анкета в българското интернет пространство, изследваща процеса на взаимодействие между отделните интернет потребители чрез основните методи на комуникация: ICQ, IRC, e-mail, дискуссионни форуми.

The structure of Internet consists of different types of communication: interpersonal communication (ICQ, e-mail, communication in small groups (IRC), mass communication (web-sites, internet forums). This psychological research present the results from an inquiry, published in Internet, which make a study of the general types of internet communication: ICQ, IRC, e-mail, internet forums.

В началото на XXI век човек е изправен пред нови перспективи и тенденции в своето развитие. Ние ставаме свидетели и съучастници на един доста по-различен свят от този, който сме свикнали да се случва в нашите дълбоко вкоренени подсъзнателни архетипи. Употребата на дефиниции от рода на „глобален“, „информационен“, „виртуален“ и т. н. е станала вече

неизменна част от дефинирането и определянето на света, в който живеем. Все по-често срещаме и конкретните измерения на света на комуникацията, който преди навлизането на информационните и комуникационните технологии в ежедневието ни живот е изглеждал само като празна философска метафора.

Повечето научни направления, подходи и течения единодушно обявяват появата на глобалната информационна мрежа – интернет, като най-характерната проява на тенденциите и характеристиките на съвременния свят. Структурата на интернет позволява различни видове комуникация: междупersonална комуникация (ICQ, e-mail), комуникация между малки социални групи (IRC), масова комуникация (посланията, разпространявани от уеб-сайтовете, дискуссионните форуми). За разлика от абстрактно-универсалните и хомогенните традиционни въображаеми общности, които са локализиращи в пространството, интернет средата е глобализирана и по същество надтериториална.

Една от причините за сравнително слабото разпространение на социално-психологически изследвания в интернет е недостъпността му за голяма част от хората, както и поради недостатъчно изяснения въпрос, свързан с *надеждността* и *валидността* на получените резултати и използваните инструменти.

По отношение на надеждността на резултатите, получени в интернет, вече са проведени редица изследвания, които показват, че тя не се понижава в новата информационна среда. Най-често използваният метод за проверка на надеждността на даден психологически инструмент, приложен в интернет среда, е сравняването на получените резултати от интернет с резултати, получени от паралелно проведени традиционни изследвания. В подобно психологическо изследване руските психолози В. Ромек и Д. Сатин сравняват чрез факторен анализ основните психометрични характеристики на теста на Айзенк, едновременно проведен в интернет и по традиционен начин с бланки (Ромек и Сатин, 2000). Получените резултати установяват съхранение на основните психометрични характеристики на въпросника, проведен в интернет среда в сравнение с бланковата форма на теста. Резултатите от изследването показват, че вероятността за фалшификация на отговорите от някои изследвани лица е недостатъчно висока, за да изкриви представителността на цялата извадка, от което авторите правят извода, че надеждността на многофакторните тестове, проведени в интернет, не се понижава.

По отношение на валидността на психологическите изследвания в интернет среда може да се отбележи обаче, че самите изследвания притежават едно голямо преимущество, свързано с контекстуалния подход към третирането на особеностите на индивида или с т. нар. *екологична валидност* на психологическите изследвания. Самият термин екологична валидност отразява необходимостта от разработване на такива теории в психологията, които са в състояние да опишат човешките психични процеси в реални жизнени ситуации. Екологичната валидност на теориите и изследователските системи, произхождащи от тях, се отнася до целия спектър от проблеми, възникващи при обяснението на взаимоотношенията между човека и неговата среда, на развитието и проявата на индивидуалните особености в значим културен контекст. В този смисъл от съществена важност се явява голямата степен на сходство между самата експериментална ситуация и естествените условия на интернет средата, в които се намира изследваното лице, което гарантира и висока екологична валидност на изследването, т.е. провеждането на изследвания в интернет среда в много голяма степен отговаря на изискванията за екологична валидност и контекстуалност, доколкото изследователските системи съвпадат със специфичния контекст на киберпространството. Например понякога изследванията в интернет среда са единственият начин за набиране на необходимия брой изследвани лица (ИЛ) от дадена целева аудитория (в голяма степен настоящото изследване е проведено именно сред такава целева аудитория).

Съществено преимущество на социално-психологическите изследвания в интернет е възможността за лесен контрол над самия процес и инструментариум на психологическото изследване. На първо място – улеснено е изменението и контролирането на методологичния инструментариум в етапа на разработка. Понижава се влиянието на експериментатора върху изследването. Освен това има възможност за бърза обратна връзка между експериментатора и изследваното лице, предоставяща на свой ред допълнителен фактор за привличане на повече ИЛ. Използването на различни програмни езици при осъществяване на изследването предоставя допълнителна възможност за контрол над правилното изпълнение на задачите (Жичкина, 2000).

Не на последно място важно преимущество за екологичната валидност на психологическите изследвания, проведени в интернет среда, се явява фактът, че глобалната информационна мрежа предоставя възможност за набиране на по-голямо количество ИЛ, което гарантира и по-голяма точ-

ност на статистическата обработка.

Разбира се, съществуват все още недостатъчно изяснени аспекти в подобни психологически изследвания. Проблем, който трябва да се отчете при провеждането на изследвания в интернет среда, е свързан с анонимността на отделните потребители, която би могла да повлияе на представителността на получената информация при повторното тестване на едно и също изследвано лице. За целите на едно анкетно проучване най-удачният вариант е да се приложи т. нар. IP-идентификация, т.е. IP-адресът на компютъра на потребителя се запомня от системата и самият потребител се допуска само веднъж до дадената изследователска методика. В конкретно проведената анкета на настоящата работа е използвано именно такава идентификация на отделните потребители, като всяко IP е проверявано за своята уникалност.

Технология

За целите на конкретното социално-психологическото изследване бе проведено изследване сред интернет потребителите, използващи ICQ, IRC, e-mail и дискуссионни форуми. Основна трудност беше намирането на подходящ метод за изследване на специфичните форми на комуникация в интернет среда. Съобразявайки се с проведените досега изследвания в интернет среда и вземайки под внимание положителните страни от подобни изследвания, беше създадена социално-психологическа анкета, включваща твърдения за комуникацията в интернет среда, посредством изброените по-горе начини.

При избора на конкретна технология стояха две възможности за провеждане на изследването: 1) изпращане на анкетата чрез e-mail до различни интернет потребители, които след попълването ѝ да я върнат обратно или 2) чрез публикуването ѝ в интернет, при което потребителите сами да достигнат до нея. Именно вторият вариант максимално близко отговаря на поставените от нас критерии и изисквания за екологична валидност на психологическото изследване, тъй като в този случай изследваните лица са заинтересувани от темата на изследването и представляват специфична популация (таргет-група), която комуникира в интернет среда. Тук е удачно да се отбележи, че много разпространено явление в интернет е използването на кратки анкети на разнообразни и актуални теми, засягащи различни сфери на социалния и обществен живот. Всеки известен сайт съдържа подобни анкети, които периодично изследват нагласите на аудиторията си. Валидността на така получените резултати е изследователски

проблем, който все още предстои да се решава и не стои като конкретна цел на нашето изследване. Вземайки под внимание и положителните страни от разпространеността на подобни анкети в интернет, беше избрана втората възможност за изследване, пренебрегвайки опасността за невалидни резултати, която съществува при традиционните такива изследвания, имайки предвид съвсем новата информационна среда, в която много от нейните характеристики постоянно се трансформират.

Изследването беше проведено в периода между юли–ноември 2001 г. Самата анкета беше създадена като самостоятелен html документ, който с помощта на Perl алгоритъм изпращаше готовите резултати във файлово обособена текстова база данни. Анкетата беше публикувана на специално създаден за целта сайт с психологическа тематика, посещаван от сравнително постоянна аудитория с интереси в областта на психологията (www.psychology-bg.com/vlrl.htm). За да се избегне възможното повторно тестване на едно изследвано лице, беше използвана IP-идентификация¹, т.е. проверка на уникалността на всяко IP, като повтарящите се бяха премахвани.

В самата анкета първоначално бяха включени общо 35 айтема, от които 28 двуалтернативни (с отговори „да“ и „не“), 4 с повече от една възможност за отговор и 3 с демографска насоченост, групирани в 14 самостоятелно обособени въпроса. Структурата на въпросите беше построена така, че да обхване възможно най-широк диапазон от характеристиките на комуникацията в интернет среда. При структуриране на възможните отговори се следваше последователност, която следваше различните методи за комуникация в интернет, като за всеки отделен въпрос съществуваше опция за отговор поотделно за четирите вида софтуерни решения за комуникация – програмите от типа на ICQ, програмите от типа на IRC, електронната поща и дискуссионният форум. При външното оформяне на анкетата също е следвана последователност, като при двуалтернативните айтеми възможността за отговаряне е закодирана чрез т. нар. radio-бутони, а при айтемите с повече от една опция за отговор са използвани check-полета².

¹ IP (Internet Protocol) – основен технически протокол, стандартизиращ мрежата на интернет. Всеки компютър, свързан в интернет, има свой собствен IP номер.

² При radio-бутоните съществува възможност за отбелязване само на една възможност, например при 5 възможности може да се избере само една, конкретно в случая с нашето изследване може да се избере или опцията „да“, или опцията „не“. Обратно при използването на check-полета може да се избират повече от една от зададените възможности.

При обработката на получените резултати бяха използвани методите на честотното разпределение в проценти, корелационният и регресионният анализ, както и статистическият анализ хи-квадрат. След първоначална апробация от общо 35 айтема бяха анализирани 7 твърдения чрез споменатите анализи. Примерна таблица с готовите резултати, получени от изследването, са представени в таблица 1.

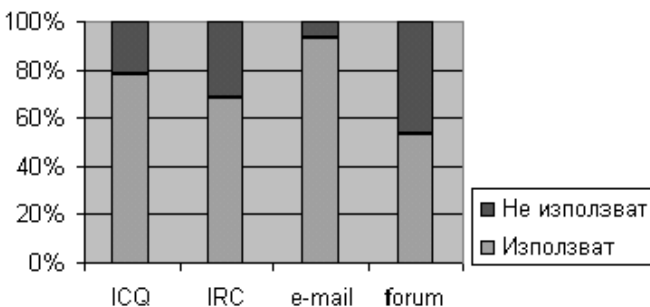
Таблица 1. Брой ИЛ, които познават или не познават реално своя комуникативен партньор при различните методи за комуникация в интернет среда

Пол	Познават		Не познават		Не отговорили		Валиден процент
	Брой	Процент	Брой	Процент	Брой	Процент	
ICQ	98	63,6	3	24,7	18	11,7	88,3
IRC	51	33,1	8	44,8	34	22,1	77,9
e-mail	13	87,0	6	9,7	5	3,2	96,6
форум	4	11,0	9	67,5	33	21,4	78,6
	17		1				
			5				
			1				
			0				
			4				

Резултати

Резултатите са получени от 184 ИЛ в периода юли - ноември 2001 година.

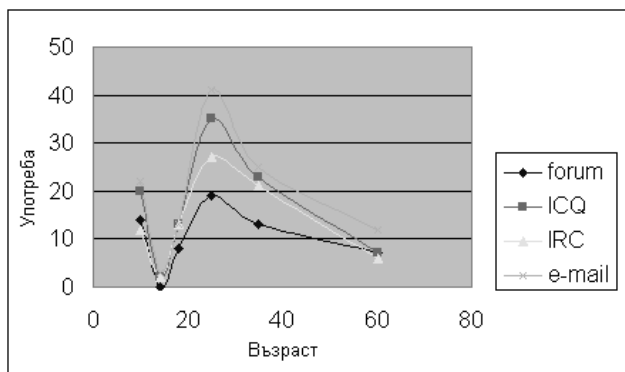
На стълбовата диаграма 1 се виждат обобщените резултати за най-използвания метод, който потребителите предпочитат:

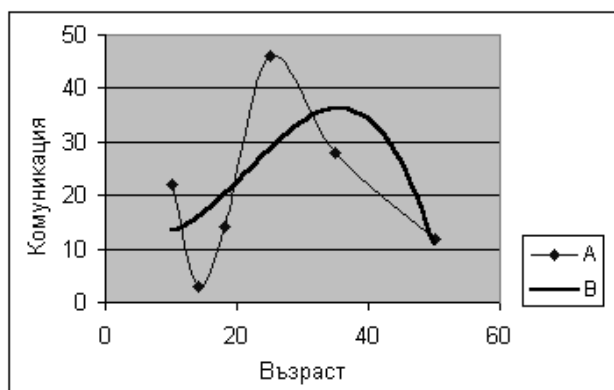
Фиг. 1. Използваемост на различните методи за интернет комуникация

Вижда се, че най-разпространеният начин за комуникиране в интернет среда е електронната поща, следван от ICQ и IRC

и едва най-накрая са дискуссионните форуми. Може да се отбележи тенденцията на по-висока използваемост на електронната поща и ICQ в сравнение с останалите методи. Ако се разгледа използването на различните методи по възрастова предпочитаемост, ще се види същата тенденция. На фигура 2 е показано съотношението между различните програми за комуникация, съобразно тяхната употреба и възрастта на интернет потребителите:

Фиг. 2. Възрастова употреба на различните програми за комуникация в интернет среда

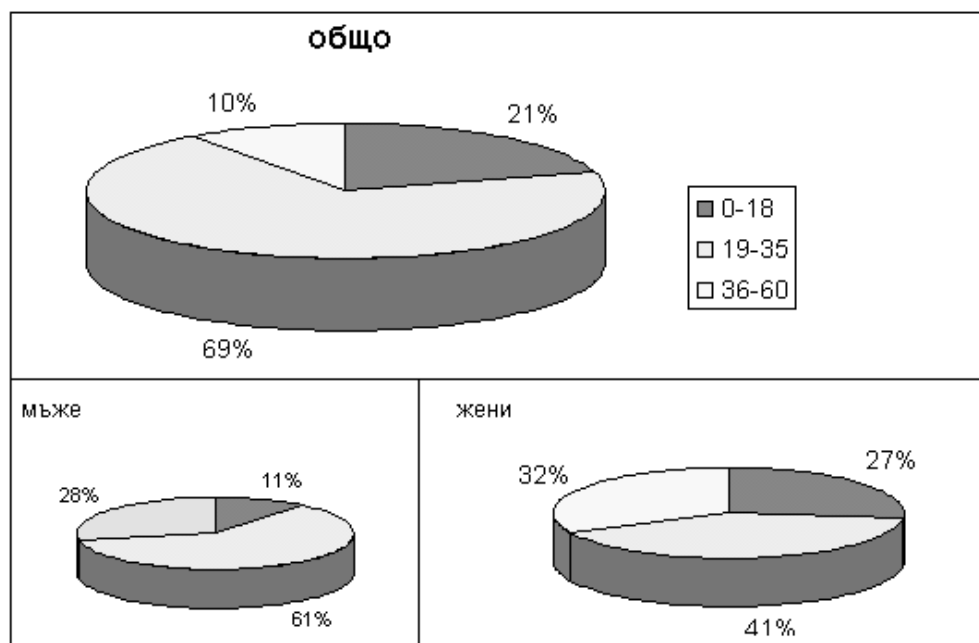

Фиг. 3. Зависимост между възрастта и комуникацията в интернет среда

ва интереса към комуникацията в интернет среда, без да отчита конкретните начини за това, показвайки броя на ИЛ според тяхната възраст. Кривата А отчита конкретните стойности на популацията за различните възра-

Цифровите стойности по абсисата на диаграма 2 изразяват възрастта на ИЛ в години. Това, което прави впечатление от изследваната популация, е отново най-висока употреба на електронната поща и програмите за общуване между двама души в реално време (ICQ), както и пропорционално еднаквите стойности на употребата на различните методи за комуникация при различните възрастови групи. Тези данни ясно показват, че по същество възрастовите групи не влияят на предпочитанията на потребителите към конкретна програма.

Следващата фигура показва връзката между възрастта на потребителите и тяхното общуване в интернет среда. Фигура 3 изразя-

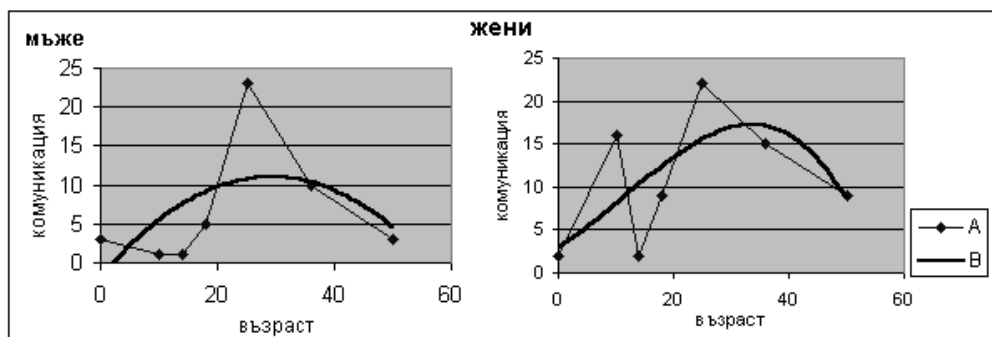
Фиг. 4. Процентно съотношение на интереса към интернет-комуникацията между половете.

стови групи, а **В** изразява връзката между годините на интернет потребителите и интереса им от общуване в интернет среда.

От диаграмата се вижда, че най-много са общуващите от възрастовата група 19-25 години, които са 36,8% от анкетираните. При възраст от 25 до 35 години броят на общуващите в интернет среда намалява, процентът е около 22,4 %. Най-слаб е интересът към общуването в интернет на възраст над 35 години – 17,6%. Коефициентът на детерминация $R^2 = 0,65$ изразява статистически, че възрастта не оказва значително влияние върху интереса към интернет комуникацията – явление, което се видя и от предишната диаграма.

Интересни резултати представят следващите две диаграми, които изследват зависимостта между възрастта и интереса към общуването в интернет, сравнена полове:

Кръговата диаграма 4 показва в процентно съотношение интернет комуникацията на мъжете и жените в интернет по възраст. Вижда се, че разпределението на общуващите в интернет среда мъже е най-голямо във възрастовата група 19-35 години – 61% от популацията, а при жените – в съот-

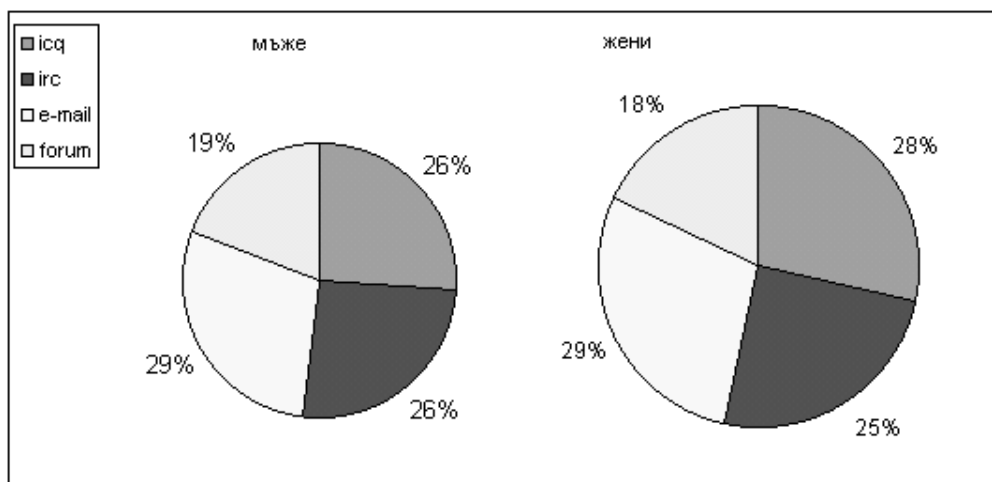

Фиг. 5. Зависимост между възрастта и комуникацията в интернет среда, сравнена полове

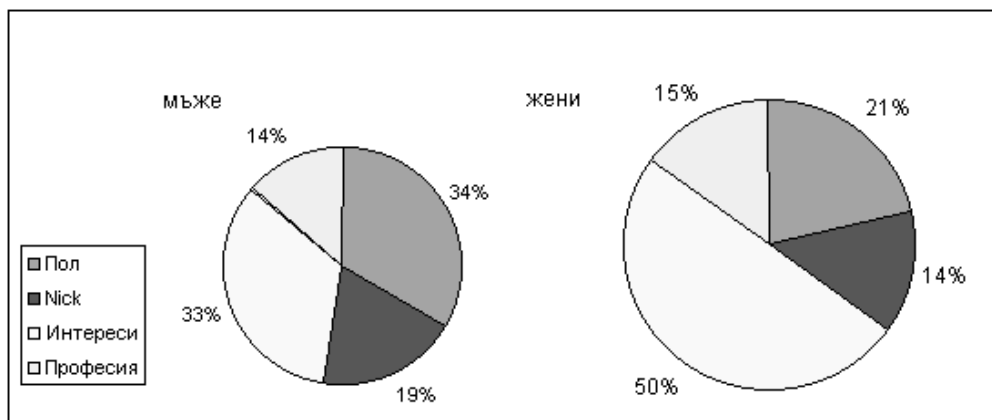
ветната възрастова група процентът е по-малък – 41%. По-малкият процент жени във възрастовата група 19–35 години, заинтересувани от интернет комуникацията, се компенсира с повишения интерес в предходната възрастова група – до 18 години.

Диаграма 5 изразява статистически зависимостта между възрастовите групи на мъжете и жените и техния интерес към общуването в интернет. При мъжете максимумът на кривата е по-добре изразен. Коефициентът на детерминация $R^2 = 0,54$ определя отново сравнително слабо влияние на възрастта на жените към техния интерес към интернет комуникация. При мъжете установяваме по-добре изразена зависимост, която е видна от коефициента на детерминация $R^2 = 0,74$, който показва статистически значимо влияние на възрастта на мъжете към проявения от тях интерес за общуване в интернет.

Получените резултати от изследването дават възможност да се диференцира по-точно влиянието на пола върху използваните начини за комуникация в интернет среда и да се установи съществува ли доказана зависимост при използването на различните програми за общуване от мъжете и жените. Получените стойности показват слабо изразена статистическа зависимост между пола и изявен предпочитан метод за комуникация. Единствено при жените се забелязва статистически доказано предпочитание за общуване чрез електронна поща, което се вижда от стойността на $\chi^2 = 4,617$. При останалите методи за комуникация съществува слабо изразена тенденция към предпочитанието на един от тях от някой от двата пола. Диаграма 6 показва процентното съотношение между използваните програми от двата пола и потвърждава тези статистически оценки:

Фиг. 6. Процентно съотношение между използваните програми за комуникация в интернет среда от двата пола

Фиг. 7. Предпочитан избор за виртуален партньор според пола

Интересно явление, което се забелязва от тези диаграми, е статистически доказаната зависимост при мъжете на интернет комуникацията от тяхната възраст, без да съществува предпочитание към точно определен начин на комуникация, както и доказаното предпочитание от жените към общуване в интернет среда чрез електронна поща.

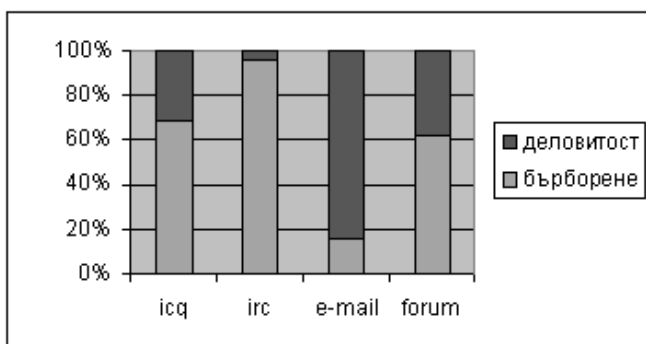
Представените дотук диаграми показват и друго – приблизително еднакви стойности при изследването на комуникацията в интернет среда чрез използването на различни програми спрямо възрастта и пола. Единствена-

та по-съществена разлика между мъжете и жените при интернет комуникацията се забелязва при техния предпочитан начин за избор на виртуален партньор. Диаграма 7 показва предпочитанията на двата пола при избора на виртуален партньор за интернет комуникация:

Процентното разпределение на предпочитаните критерии при избор на виртуален партньор ясно изразява разликите между оценките на двата пола на емоционалните и когнитивните предпоставки за изграждане на комуникативна връзка в интернет среда. Общо за двата пола най-предпочитаният начин за избиране на виртуални партньори е по категория интереси – 42,7% и по пол 26,5%. По-малък е процентът на избиране на партньори по Nick и професия – 16,2% и 14,57%.

Следващите диаграми показват аспекти от разбиранията на ИЛ за реалните и „виртуалните“ измерения на понятията „анонимност“, „деловитост“, „бърборене“. Част от айтемите в анкетното изследване бяха подбрани така, че да се опитат да покажат различните профили на интернет комуникацията, т. е. да покажат как интернет потребителите възприемат функциите, възможностите и характеристиките на различните програми за комуникация в интернет. Конкретни такива въпроси бяха: „Какви програми за комуникация използвате, когато искате да общувате свободно в интернет и когато общувате делово?“ Следващата диаграма изразява именно употребата на различните програми за интернет комуникация според целта на комуникативния процес:

Четирият стълба на диаграма 8 показват как ИЛ възприемат характеристиките на изследваните от нас методи за общуване в интернет по критерия

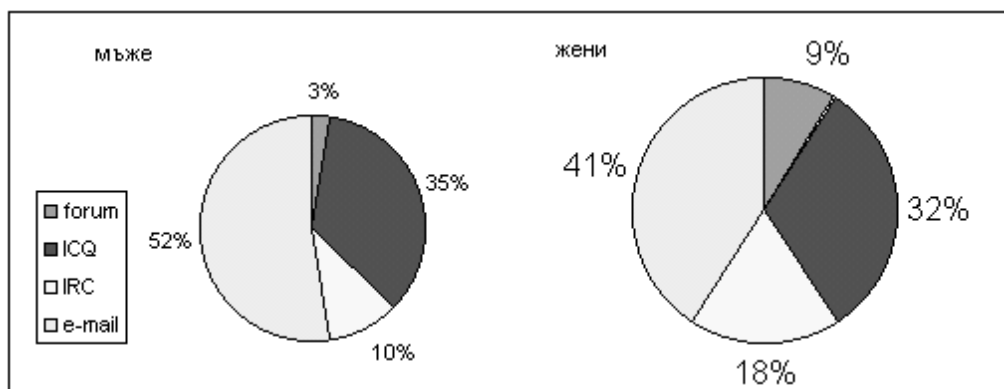
Фиг. 8. Профилиране на различните методи за комуникация в интернет среда според целта на комуникативния процес

деловитост. Съществена трудност при опита да се изследва този проблем беше построяването на адекватна вербална структура на въпросите-айтеми, които да покажат възприемането на интернет потребителите за възможностите на програмите. Изискванията за валидност на измерваната величина предполага-

ше ясен критерий за разделение, който едновременно да бъде разбираем за ИЛ и научно обоснован. Конкретен социално-психологически критерий е степента на очакване от страна на потребителите на адекватна ответна реакция от другия участник в междуличностното взаимодействие. На диаграмата степените на очакване са представени в ежедневната им вербална експресия чрез понятията „бърборене“* и „деловитост“.

Самата диаграма изразява възприемането на ИЛ за различните цели, характеристики и възможности на използваните от тях програми. От нея ясно се вижда, че съществува тенденция за профилиране от страна на интернет потребителите на различните методи за комуникация според целта на употребата им. Откроява се тенденцията за възприемане като „деловит“ начин за комуникация в интернет среда електронната поща – 73% от ИЛ възприемат този метод като най-сигурен, което може да се обясни с неговата най-дълга история и най-широка популярност. Останалите стойности от диаграма 8 показват обща тенденция за недостатъчно висока степен на очакване на „сигурност“ при останалите методи за комуникация в интернет среда.

До подобни изводи водят и получените резултати в следващата кръгова диаграма, която показва предпочитания начин за комуникация в интернет среда с приятел:

Фиг. 9. Процентно съотношение между предпочитан начин за общуване с реален приятел в интернет среда, сравнено по полове

* Нарочно е използван терминът „бърборене“, който най-точно отговаря на английската дума „chat“, която се употребява за характеризизиране на програмите за комуникация в реално време между повече от двама души.

На фигура 9 е отразен предпочитаният начин за общуване с реален приятел в интернет среда между анкетираните, сравнен полове. Общо за двата пола най-предпочитаният начин за общуване с реален приятел в интернет е чрез e-mail – 40,7%, след това с ICQ – 32,7%, следвано от IRC – 15%. Най-слабо използваният метод за общуване е форумът – 8,9%. Както мъжете, така и жените предпочитат да общуват с приятели чрез e-mail. Най-слабо е общуването с форум.

Мъжете предпочитат да общуват с приятели чрез e-mail 52,6% и ICQ – 35%, при жените процентът на общуващите чрез e-mail и ICQ съответно е – 41,7% и 32%, което е по-малко, отколкото при мъжете. Това е за сметка на общуването им с IRC – 18,7% (при мъжете 10%) и на форум 8,9% (при мъжете 2,64%). Тези резултати показват отново характерното явление за по-голяма предпочитаемост на електронната поща, което се видя и от предишната диаграма.

Заклучение

1. Социално-психологическите изследвания, проведени в интернет среда, предоставят лесен и ефикасен начин за изследване на процеси и явления, които в момента се появяват и профилират в новата информационна среда.
2. Технологиата и структурата на психологическите изследвания в интернет среда са съотнесени с новопоявяващите се процеси и явления в глобалната мрежа и отговарят в максимална степен на изискванията за висока екологична валидност.
3. Социално-психологическите изследвания в интернет среда привличат изследователите заради своето удобство, но тенденцията е стандартизацията на интернет средата да превърне подобен начин на психологически изследвания в обичаен метод.
4. Социално-психологическите изследвания на процесите и явленията в интернет среда изразяват тенденциите, които непрекъснато се трансформират и развиват с разрастването на глобалната информационна мрежа.
5. Конкретните резултати от проведеното психологическо изследване изразяват именно тенденциите на профилиране и трансформиране на процесите на междуличностно и междугруповото взаимодействие в изключително динамичната нова комуникационна среда.

Представените дотук резултати се припокриват с основните възгледи

на психологическото направление СМС (Computer-Mediated Communication), което защитава хипотезата, че комуникативните процеси, които се провеждат в интернет, могат да наподобяват функционалността и структурността на традиционните такива процеси. Трите основни възгледа на споменатото направление са: 1) комуникиращите в интернет среда се ръководят от същата вътрешна потребност от афилиация, характерна за традиционното общуване, но проявяваща се в различен комуникативен контекст; 2) развитието на впечатлението за отсрещния комуникативен партньор се базира единствено на информацията, която приемаме по текстови канали; и 3) съществува само количествена (времева) разлика в обработката на информация при комуникацията в интернет и традиционно общуване, а не качествена.

ПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА:

1. Войскунский, А. Е. Психологические аспекты деятельности человека в интернет среде. <http://www.psychology.ru>.
 2. Дридзе, Т. М. Текстовая деятельность в структуре социальной коммуникации: проблемы семиосоциопсихология. М., 1984.
 3. Жичкина, А. О возможностях психологических исследований в сети интернет. - Психологический Журнал, том 21, 2000, N 2.
 4. Рабардель, П. Люди и технологии. Когнитивный подход к анализу современных инструментов. М., 1999.
 5. Ромек, В. Г., Сатин, Д. К. Сохранение надежности многофакторных тестов при их использовании в сети интернет. - Психологический Журнал, том 21, 2000, N2.
 6. Bechar, H. From <Bonehead> to <cLoNehEAd>: nicknames, play, and identity on Internet Relay Chat. 1998, <http://www.ascusc.org/jcmc/vol1/issue2/bechar.html>.
 7. Hogg, M. A., Abrams, D. Social identifications: a social psychology of intergroup relations and group processes. London and New York/Routledge, 1988.
 8. Jaffe, J. M., Lee, Y. E., Huang, L., & Oshagan, H. Gender, pseudonyms, and computer-mediated communication: Masking identities and baring souls. 1995, <http://research.haifa.ac.il/~jmjaffe/genderpseudocmc>.
 9. Jerome, L. W., DeLeon, P. H., James, L. C., Gedney, J. J. The Coming of Age of Telecommunications in Psychological Research and Practice. American Psychologist, Vol. 55, N 4, 2000.
 10. Kraut, R., Lundmark, V., Patterson, J., Kiesler, S., Mukopadhyay, O., Scherlis, W. Internet paradox: A social technology that reduces social involvement and psychological well-being? American Psychologist, vol. 53, 1998, N 9.
 11. Suler, J. The Basic Psychological Features of E-Mail Communication. 1999, <http://www.shpm.com/articles/internet/features.html>.
- Young, K. What is Internet Addiction? <http://www.netaddiction.com/whatis.htm>.

ИНФОРМАЦИЯ ОТ ДРУЖЕСТВОТО НА ПСИХОЛОЗИТЕ В РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ

УСТАВ

НА СДРУЖЕНИЕ С НЕСТОПАНСКА ЦЕЛ „ДРУЖЕСТВО НА ПСИХОЛОЗИТЕ В РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ“

Член 1. Наименование, учредители, седалище и статут

Член 2. Срок на съществуване

Член 3. Цел на дружеството

Член 4. Средства за постигане на целта

Член 5. Предмет на дейност на дружеството

Член 6. Членство в дружеството

Член 7. Права и задължения на членовете

Член 8. Прекратяване на членството

Член 9. Общо събрание

Член 10. Управителен съвет. Състав. Правомощия.

Член 11. Председател на Управителния Съвет

Член 12. Представителство

Член 13. Финансиране на дружеството

Член 14. Прекратяване

Член 15. Ликвидация

Член 16. Имущество след ликвидацията

ДОПЪЛНИТЕЛНИ РАЗПОРЕДБИ

Член 1. НАИМЕНОВАНИЕ, УЧРЕДИТЕЛИ, СЕДАЛИЩЕ И СТАТУТ

/1/ Наименованието на Сдружението е: *ДРУЖЕСТВО НА ПСИХОЛОЗИТЕ В РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ (BULGARIAN PSYCHOLOGICAL SOCIETY)*

/2/ Учредителите на ДРУЖЕСТВОТО са български физически лица, които обединяват доброволно усилията си за постигане целите на ДРУЖЕСТВОТО. В своята дейност ДРУЖЕСТВОТО се ръководи от законите на страната и действащия устав на ДРУЖЕСТВОТО.

/3/ ДРУЖЕСТВОТО се определя като организация за осъществяване на дейност в обществена полза. След вписване на това обстоятелство в регистъра на СГС подлежи на вписване и в Централния регистър при Министерство на правосъдието.

/4/ ДРУЖЕСТВОТО е създадено на основание чл.134 и следващите го от Закона за лицата и семейството, като уставът е съобразен с изискванията на Закона за юридическите лица с нестопанска цел.

/5/ ДРУЖЕСТВОТО е юридическо лице. То е регистрирано с решение на СГС по ф.д. N 3/1969 г., сегашен номер 9742/1992 г. Седалището на ДРУЖЕСТВОТО е в гр. София.

Член 2. СРОК НА СЪЩЕСТВУВАНЕ

ДРУЖЕСТВОТО е учредено за неопределен срок.

Член 3. ЦЕЛ НА ДРУЖЕСТВОТО

/1/ ДРУЖЕСТВОТО способства за използване на постиженията и методите на психологическата наука и професионална практика в обществения живот и утвърждаването на хуманизма и демократичните ценности при решаване на задачите на устойчивото развитие на човека, укрепването на гражданското общество, подпомагането на социално слабите, развитието на науката, образованието и културата в Република България, обединението на всички психолози в страната и напредъка на психологията като наука и професия.

/2/ ДРУЖЕСТВОТО съдейства за създаване на благоприятни условия и разработва програми и стандарти за научна, образователна и научноприложна работа на своите членове и за повишаване качеството и достъпността на психологическите продукти и услуги в Република България.

/3/ ДРУЖЕСТВОТО поддържа научни и организационни връзки със сродни научни дружества в Република България, с чуждестранни организации, институти и отделни научни работници в чужбина и съдейства за осъществяване на международен обмен на програми, научни работници, литература, апаратура и научна информация.

/4/ ДРУЖЕСТВОТО се грижи за организацията и представителството на интересите на професионалната общност на психолозите в Република България и за спазване на правата на своите членове и потребителите на техните услуги по съответния законен ред.

/5/ ДРУЖЕСТВОТО стимулира използването на психологическите знания и подходи в различните сфери на обществения живот в Република България.

Член 4. СРЕДСТВА ЗА ПОСТИГАНЕ НА ЦЕЛТА

За постигане на своите цели ДРУЖЕСТВОТО:

1. Установява и поддържа контакти и отношения с международни донорски институции и сродни научни организации.

2. Организира образователно-квалификационни и научни курсове, семинари, кръжоци, симпозиуми, конференции, конгреси, публични лекции и консултации.

3. Организира професионалното разпространение на психологически знания, методи и услуги сред всички слоеве на населението, в държавните институции, в стопанските и в обществените организации.

4. Оказва консултативно-методическа помощ и съдейства на обществото, правителството, институциите, гражданските и научните организации и на всички работници в областта на психологията за овладяване и прилагането на научните знания и методи, усъвършенстването на професионалната практика на психолозите, професионалното им развитие и участието им в обществения живот.

5. Съдейства на членовете си за участие в местни и международни проек-

ти, конгреси, конференции и срещи, като договаря финансово и техническо сътрудничество, реализация на международни проекти и научен обмен с чуждестранни обществени и научни организации.

6. Реализира издателска и експертна дейност за създаването, финансирането, рецензирането и публикуването на български и преводни научни и научнопопулярни трудове, периодични списания, сборници, методически ръководства и специални издания.

7. Разработва, предлага и внася за разглеждане пред местните и централните ведомства и други държавни институции предложения и документи по регламентацията на научните, практическите и организационните проблеми на психологията.

8. Създава комисии за експертни оценки и стандарти, касаещи психологическите изследвания и професионалната практика на психолозите.

9. Препоръчва научни работници и практики в сферата на психологията за награждаване.

10. Грижи се за публичния облик на професионалния психолог и чрез средствата за масови комуникации.

11. Съдейства за професионалната защита на своите членове.

Член 5. ПРЕДМЕТ НА ДЕЙНОСТ НА ДРУЖЕСТВОТО

1. Реализация на обществено-полезни проекти и инициативи, научни, научно-образователни и научно-приложни програми и форуми.

2. Издаване на периодичен печатен орган - списание „Психология”.

3. Предоставяне на научно-изследователска и консултативно-методическа помощ на правителствени, граждански, стопански и научни организации.

4. Поддържане на научни и организационни връзки в страната и чужбина.

Член 6. ЧЛЕНСТВО В ДРУЖЕСТВОТО

/1/ Членството в ДРУЖЕСТВОТО е индивидуално. Членовете са редовни, асоциирани и почетни.

/2/ Редовни членове на ДРУЖЕСТВОТО могат да бъдат български и чуждестранни физически лица – дипломирани психолози, които участват в научноизследователската, преподавателската и научноприложната дейност в областта на психологията, приемат настоящия устав и са съгласни да работят за постигане целите на ДРУЖЕСТВОТО. Редовни членове на ДРУЖЕСТВОТО са лицата, участвали в учредяването му и приети в процеса на неговата дейност по реда предвиден в устава.

/3/ Като асоциирани членове в ДРУЖЕСТВОТО могат да членуват лица от други области на науката и практиката, които работят активно и в областта на психологията. Те нямат право на глас в Общото събрание и заплащат по-нисък членски внос, който се определя с предложение на Управителния съвет и с решение на Общото събрание.

/4/ ДРУЖЕСТВОТО приема и почетни членове, български и чуждестранни лица с особени заслуги в психологията. Решението за приемане на почетни

членове се взема от Управителния съвет на ДРУЖЕСТВОТО и Общото събрание.

/5/ Приемането на нови редовни членове – физически лица, се извършва въз основа на подадено заявление от лицето-кандидат, придружено с декларация, че приема устава, и доказателства, че кандидатът отговаря на изискванията по устав.

/6/ Управителният съвет разглежда молбите за ново членство и представя своето решение за прием или отказ на следващото Общо събрание. Евентуален отказ може да бъде обжалван пред Общото събрание на ДРУЖЕСТВОТО.

Член 7. ПРАВА И ЗАДЪЛЖЕНИЯ НА ЧЛЕНОВЕТЕ

/1/ Всеки редовен член на ДРУЖЕСТВОТО има право:

1. Да участва лично в планирането и реализацията на дейността на ДРУЖЕСТВОТО.

2. Да участва и гласува лично в Общото събрание на ДРУЖЕСТВОТО.

3. Да бъде избран при лично присъствие в управителните органи на ДРУЖЕСТВОТО.

4. Да изисква и получава информация за дейността на ДРУЖЕСТВОТО и неговите управителни органи, както и по интересуващи го въпроси.

5. При съмнения в правомерността на решения и действия на управителните органи на ДРУЖЕСТВОТО всеки член има право да поставя въпроса за преразглеждане пред Общото събрание.

6. Свободно и публично да изразява и отстоява становища по всички въпроси от дейността на ДРУЖЕСТВОТО и неговите постоянни и временни органи, да прави предложения и препоръки пред Общото събрание и да следи за реализацията им.

/2/ Всеки редовен член на ДРУЖЕСТВОТО е длъжен:

1. Да спазва устава и изпълнява решенията на Общото събрание и управителните органи на ДРУЖЕСТВОТО.

2. Ежегодно в рамките на първото полугодие да плаща редовно членския внос.

3. Да съдейства за постигане целите на ДРУЖЕСТВОТО.

/3/ Почетните и асоциираните членове имат право да получават информация за дейността на ДРУЖЕСТВОТО, да участват в реализацията на проектите на ДРУЖЕСТВОТО, както и във всичките форуми, организирани от него.

/4/ Почетните и асоциираните членове са длъжни да съдействат за постигане на целите на ДРУЖЕСТВОТО.

Член 8. ПРЕКРАТЯВАНЕ НА ЧЛЕНСТВОТО

/1/ Редовното членство в ДРУЖЕСТВОТО се прекратява при:

1. Напускане с писмено предизвестие, отправено до Управителния съвет на ДРУЖЕСТВОТО, в рамките на един месец.

2. Изключване.

3. Прекратяване на ДРУЖЕСТВОТО.

4. Със смъртта или поставянето под пълно запрещение на физическото лице член.

5. При отпадане.

/2/ Член на ДРУЖЕСТВОТО може да бъде изключен от него с решение на Общото събрание, когато:

1. Възпрепятства постигането на целите на ДРУЖЕСТВОТО и нарушава устава му – по предложение на Управителния съвет.

2. Нарушава Етичния кодекс – по предложение на Комисията по професионална етика.

/3/ Отпадането на редовен член на ДРУЖЕСТВОТО може да стане при системно неплащане на определения членски внос за повече от една година. Констатацията се установява от УС на ДРУЖЕСТВОТО и се гласува от Общото събрание.

/4/ Решенията по член 8 се взимат с обикновено мнозинство от присъстващите на Общото събрание.

Член 9. ОБЩО СЪБРАНИЕ

/1/ Общото събрание на ДРУЖЕСТВОТО се състои от всички редовни членове. Всеки член на Общото събрание има право на един глас.

/2/ Общото събрание на ДРУЖЕСТВОТО:

1. Приема, изменя и допълва устава на ДРУЖЕСТВОТО.

2. Избира и освобождава членове на Управителния съвет и неговия председател, приема и освобождава членове на дружеството;

3. Определя размера на членския внос и сроковете за неговото плащане, определя възнагражденията на председателя и техническия секретар (при финансова възможност и предложение от Управителния съвет).

4. Приема отчета за дейността на Управителния съвет.

5. Избира Ревизионна комисия, Професионално-етична комисия на ДРУЖЕСТВОТО и Редакционна колегия за списанието.

6. Взема решение за реорганизация и прекратяване на ДРУЖЕСТВОТО и за сливането му с друго.

7. Приема бюджета на ДРУЖЕСТВОТО и финансовия отчет ежегодно.

8. Отменя решения на другите органи на ДРУЖЕСТВОТО, които противоречат на закона, устава или други вътрешни актове, регламентиращи дейността на ДРУЖЕСТВОТО.

9. Приема основните насоки и програма за дейността на ДРУЖЕСТВОТО.

10. Взема решения за участие в други организации.

11. Приема други вътрешни актове.

12. Взема решение за управление на недвижимата собственост и материално-техническата база на ДРУЖЕСТВОТО и приема доклада на Ревизионната комисия ежегодно.

13. Определя правилата за подбора на лицата и партньорите и тяхното подпомагане за осъществяване на общественополезната дейност на ДРУЖЕ-

СТВОТО. ОТПАДНАЛ ТЕКСТ.

/3/ Общото събрание се свиква с покана от Управителния съвет по негова инициатива или по искане на една трета от редовните членове на ДРУЖЕСТВОТО. Ако в последния случай Управителният съвет в едномесечен срок не отправи писмено покана за свикване, Общото събрание се свиква от съда по седалището на ДРУЖЕСТВОТО по писмено искане на заинтересованите редовни членове или натоварено от тях лице. Поканата трябва да съдържа дневния ред, датата, часа и мястото на провеждане и по чия инициатива се свиква. Поканата се обнародва в „Държавен вестник“ и се поставя на мястото за обявления в сградата, в която се намира управлението на ДРУЖЕСТВОТО, най-малко един месец преди насрочения ден. Изпраща се и лична покана на членовете.

/4/ Общото събрание се свиква по правило през първото тримесечие на всяка календарна година.

/5/ Общото събрание е редовно, ако присъстват най-малко половината от членовете му. Ако на указаната дата, час и място не се явят нужният брой членове, макар редовно поканените да са всички, събранието се отлага с един час и се провежда независимо от броя на присъстващите членове.

/6/ За дискусиите и решенията на Общото събрание се съставят протоколи, подписани от протоколчиците и от председателя на събранието. За взетите решения се уведомяват всички членове на дружеството.

/7/ По въпроси, които не са включени в обявления в поканата дневен ред, не може да се вземат решения.

/8/ Гласуването в Общото събрание е явно, ако не се предвижда друго.

/9/ Решенията на Общото събрание се вземат с обикновено мнозинство от присъстващите, освен в случаите когато този устав предвижда друго.

/10/ За решения по чл. 9, ал. 2, т. 1 и т. 6 от настоящия устав е необходимо мнозинство от 2/3 от присъстващите на събранието, а по чл. 9, ал. 2, т. 12 и т. 13 с обикновено мнозинство от присъстващите членове на Общото събрание. По чл. 9, ал. 2, т. 2 и т. 5, гласуването е тайно.

/11/ За безвъзмедно разходване на имуществото на ДРУЖЕСТВОТО за осъществяване на общественополезна дейност е необходимо мнозинство 2/3 от присъстващите редовни членове, когато е в полза на лицата по чл. 41, ал. 3, т. 1, т. 2, т. 3 и т. 4 от Закона за юридическите лица с нестопанска цел.

/12/ Член на Общото събрание няма право на глас при решаване на въпроси, отнасящи се до:

1. Него, неговия съпруг/а/ или роднини по права линия – без ограничения, по сребрена линия – до четвърта степен, или по сватовство – до втора степен включително.

Член 10. УПРАВИТЕЛЕН СЪВЕТ. СЪСТАВ. ПРАВОМОЩИЯ.

/1/ Управителният съвет (УС) е висш орган за управление на ДРУЖЕСТВОТО в периода между заседанията на Общото събрание и се избира за срок

от три години.

/2/ УС се състои от седем души, по право като осми член влиза главният редактор на списанието.

/3/ В УС не могат да бъдат избирани едновременно за един и същ мандат съпрузи, роднини по права и по съребрена линия и по сватовство до втора степен.

/4/ Член на УС може да бъде сменен от Общото събрание и преди изтичане на мандата му, ако не е в състояние да участва в работата му, ако действа систематично в разрез с целите на ДРУЖЕСТВОТО, отсъства от 3 поредни заседания на Управителния съвет без уважителни причини или ако други важни причини налагат това.

/5/ УС се свиква на заседание най-малко един път на три месеца. Свикването се извършва от председателя или по искане на 1/3 от членовете му. Ако председателят не свика заседание на Управителния съвет в седмичен срок, то може да се свика от всеки един от заинтересованите членове на УС. Заседанието се свиква чрез лично уведомяване на всеки член за датата, часа и мястото на заседание и дневния му ред.

/6/ Заседанието на УС е редовно, ако в него са взели участие най-малко 2/3 от членовете му. За присъстващо се счита и лице, с което има двустранна телефонна или друга връзка, гарантираща установяване на самоличността му и позволяваща участието му в обсъждането и вземането на решения. Гласуването на този член се удостоверява в протокола от председателстващия заседанието.

/7/ Управителният съвет:

1. Представява ДРУЖЕСТВОТО, както и определя обема на представителната власт на отделни негови членове.

2. Осигурява изпълнение на решенията на Общото събрание.

3. Разпореджда се с имуществото на ДРУЖЕСТВОТО при спазване изискванията на устава и решенията на Общото събрание.

4. Подготвя и внася в Общото събрание проект за бюджет.

5. Подготвя и внася в Общото събрание отчет за дейността на ДРУЖЕСТВОТО и предоставя нужната информация на Ревизионната комисия.

6. Определя реда и организира извършването на дейността на ДРУЖЕСТВОТО и носи отговорност за това.

7. Определя адреса на ДРУЖЕСТВОТО.

8. Определя работни групи от специалисти по отделни психологични направления, които да са в помощ при решаване на проблеми на съответните направления, включително относно изяви в медиите.

9. Взема решения по всички въпроси, които по закон или съгласно устава не спадат в правата на друг орган.

10. Предлага почетните членове на ДРУЖЕСТВОТО на Общото събрание за избор.

11. Изпълнява задълженията, предвидени в устава. Решенията на УС се

вземат с обикновено мнозинство от присъстващите. В случаите по чл. 10, ал. 7, т. 3 и т. 6 от този устав, както и при вземане на решения, свързани с ликвидацията на ДРУЖЕСТВОТО, се изисква мнозинство от всички членове на Управителния съвет.

Член 11. ПРЕДСЕДАТЕЛ НА УПРАВИТЕЛНИЯ СЪВЕТ

/1/ Председател на УС се избира от Общото събрание със срок на мандата, равен на срока, за който е избран УС. Той не може да бъде избран за повече от два последователни мандата.

/2/ Председателят организира дейността на ОС и УС, ръководи и контролира текущата дейност на ДРУЖЕСТВОТО, съгласно одобрените от ОС насоки и приетите от него решения, взема решения по въпросите извън изричната компетентност на Общото събрание и Управителния съвет и представлява ДРУЖЕСТВОТО пред трети лица.

/3/ Мандатът на председателя се прекратява: а/ по негово желание, заявено писмено в УС и прието от ОС; б/ при трайна физическа невъзможност да изпълнява задълженията си; в/ при поставянето му под запрещение; г/ при прекратяване на членството му; д/ при системно неспазване на устава на ДРУЖЕСТВОТО след гласуване на Общо събрание.

Член 12. ПРЕДСТАВИТЕЛСТВО

ДРУЖЕСТВОТО се представлява от председателя на УС. В случай на продължително отсъствие на председателя на УС ДРУЖЕСТВОТО се представлява от заместник-председателя, който се избира от УС.

Член 13. ФИНАНСИРАНЕ НА ДРУЖЕСТВОТО

/1/ Средствата на ДРУЖЕСТВОТО се набират от приходи от собствени програми и проекти, от разпространението на печатния си орган „Българско списание по психология“; от сключени договори за безвъзмездна финансова помощ; от привлечени обществени поръчки, дарения и помощи за реализация на програмите си; членски внос, от спонсориране, както и от разрешено от закона за този вид юридически лица управление и разпореждане с имуществото му.

/2/ Имуществото на ДРУЖЕСТВОТО се състои от всички допустими от законодателството за този вид субекти на правото права.

/3/ При осъществяване на целите си ДРУЖЕСТВОТО може да сключва всякакви възмездни и безвъзмездни правни сделки.

/4/ Разходите на ДРУЖЕСТВОТО се извършват съобразно годишен бюджет, изготвен от УС, с подпис на председателя на УС.

/5/ Ежегодно УС предоставя информация на Ревизионната комисия, която представя своя доклад за утвърждаване пред Общото събрание.

Член 14. ПРЕКРАТЯВАНЕ

/1/ ДРУЖЕСТВОТО се прекратява:

1. С решение на Общото събрание.

2. С решение на окръжния съд, по иск на прокурора или на всеки заинтересован в предвидените от закона случаи.

Член 15. ЛИКВИДАЦИЯ

/1/ При прекратяване дейността на дружеството се извършва ликвидация.

/2/ Ликвидацията се извършва от Управителния съвет или от определено от него лице.

/3/ Ако ликвидатор не е бил определен по ал. 2, той се определя от окръжния съд по седалището на дружеството.

/4/ Относно неплатежоспособността, съответно несъстоятелността, редът за ликвидация и правомощията на ликвидатора се прилагат съответно разпоредбите на Търговския закон.

/5/ Ликвидаторът е длъжен да удовлетвори по възможност кредиторите на ДРУЖЕСТВОТО от наличните парични средства, а ако това е невъзможно - чрез осребряване първо на движимото, а след това на недвижимото имущество на ДРУЖЕСТВОТО.

/6/ Имуществото не може да се прехвърля по какъвто и да е начин на:

1. Учредителите и настоящите и бивши членове.

2. Лица, били в състава на органите му или негови служители.

3. Ликвидаторите освен дължимото възнаграждение.

4. Съпрузите на лицата по т. 1-3.

5. Роднините на лицата по т. 1-3 по права линия без ограничение, по съребрена линия – до четвърта степен, или по сватовство – до втора степен включително.

6. Юридическите лица, в които лицата по т. 1-5 са управители или могат да наложат или възпрепятстват вземането на решения.

Член 16. ИМУЩЕСТВО СЛЕД ЛИКВИДАЦИЯТА

/1/ Имуществото, останало след удовлетворяване на кредиторите, се предоставя по решение на съда на юридическо лице с нестопанска цел, определено за извършване на общественополезна дейност със същата или близка нестопанска цел.

/2/ Ако имуществото не бъде предоставено по реда на ал. 2, то се предава на общината по седалището на ДРУЖЕСТВОТО.

ДОПЪЛНИТЕЛНИ РАЗПОРЕДБИ

§1. ДРУЖЕСТВОТО има емблема и печат, които се утвърждават от Общото събрание. Те са, както следва...

§2. За неуредените в устава въпроси се прилагат разпоредбите на действащото законодателство и ЗЮЛНЦ.

Настоящият устав е приет на Общо събрание, състояло се на 24 септември 2005 година. Той отменя действащия към момента на това събрание устав.

IUPsyS

НАУЧЕН КАЛЕНДАР НА ПСИХОЛОГА

МЕЖДУНАРОДНИ КОНГРЕСИ И КОНФЕРЕНЦИИ

Рубриката се води от екип на Дружеството на психолозите с информационното съдействие на Международния съюз за психологически изследвания (www.iupsys.org) и Американската психологическа асоциация (www.apa.org)

2006

January 26-28, 2006

Society for Personality and Social Psychology (SPSP) Conference

Palm Springs, California, USA

Contact: <http://www.spsp.org>

February 1-4, 2006

International Neuropsychological Society (INS) Annual Conference

Boston, Massachusetts, USA

Contact: <http://www.the-ins.org/meetings>

February 9-11, 2006

1st International Symposium on Environment, Behavior and Society

Sydney, AUSTRALIA

Contact: <http://www/iaps-association.org/congresses.html>

February 24-25, 2006

4th World Congress for Psychotherapy

New Delhi, INDIA

Contact: manishabhutani@gmail.com for the Scientific Organizing Committee and vinodkochupilai@yahoo.com for the Conference Organization

March 14-16, 2006

Sydney Symposium of Social Psychology

Sydney, AUSTRALIA

URL: www.sydney_symposium.unsw.edu.au

March 22-25, 2006

Society for Behavioral Medicine Annual Meeting

San Francisco, California, USA

Contact: www.sbm.org/annualmeeting/index.html

March 23-26, 2006

Society for Research in Adolescence

San Francisco, California, USA

Contact: <http://www.s-r-a.org/invitedprogram.html>

March 28-31, 2006**First Positive Psychology Conference in Africa**

Potchefstroom, SOUTH AFRICA

Contact: PSGMPW@puknet.puk.ac.za**April 4-8, 2006****Conference: Toward a Science of Consciousness 2006**

Tucson, Arizona, USA

Contact: Center for Consciousness Studies, The University of Arizona

E-mail: center@u.arizona.eduWebsite: <http://consciousness.arizona.edu/tucson2006>**April 8-11, 2006****Cognitive Neuroscience Society Annual Conference**

San Francisco, California, USA

Contact: <http://www.cogneurosociety.org/content/meeting>**April 30-May 4, 2006****17th International Conference on the Reduction of Drug Related Harm**

Vancouver, British Columbia, CANADA

Contact: Conference Secretariat, info@harmreduction2006.caWebsite: <http://www.harmreduction2006.ca>**May 2-5, 2006****Friendship and Unity, Psychology and Communication: 11th International Conference of the Association of Psychology and Psychiatry for Adults and Children**

Athens, GREECE

Website: <http://www.epsep.org.gr>**May 2-6, 2006****10th European Association for Research on Adolescence**

Antalya, TURKEY

Contact: <http://eara2006.ebuline.com>**May 4-6, 2006****Language Acquisition and Bilingualism: Consequences for a Multilingual Society**

Toronto, Ontario, CANADA

Contact: labconf@yorku.caWebsite: <http://www.psych.york.ca/labconference>**May 5-7, 2006****Society for Industrial Organizational Psychology (SIOP) Annual Conference**

Dallas, Texas, USA

Contact: <http://www.siop.org/Conferences>

May 26-30, 2006**Association for Behavior Analysis (ABA): 32nd Annual Convention**

Atlanta, Georgia, USA

Contact: <http://www.abainternational.org>**June 1-3, 2006****4th International Conference on the Dialogical Self**

Braga, PORTUGAL

Contact: Miguel Gonsales, info@dialogicalself2006.comWebsite: <http://www.dialogicalself2006.com>

Deadline for abstracts/proposals: January 31, 2006

June 7-9, 2006**European Working Memory Symposium**

Genova, ITALY

Contact: <http://escop.org/events.asp>**June 8-10, 2006****First International Conference on Community Psychology: Shared Agendas for Diversity**

San Juan, PUERTO RICO

Website: <http://www.cipcad2006.org>**June 19-23, 2006****15th Biennial International Conference on Infant Studies**

Kyoto, JAPAN

E-mail: infancy@berkeley.eduWebsite: <http://www.isisweb.org/conferences.htm>**June 20-24, 2006****International Association for the Study of Dreams (IASD) 23rd Annual Conference**

Bridgewater, Massachusetts, USA

Website: <http://www.asdreams.org/2006/index.htm>**June 22-24, 2006****First International Congress on Interpersonal Acceptance and Rejection**

Istanbul, TURKEY

Website: <http://www.iar2006.org>**June 23-25, 2006****Society for the Psychological Study of Social Issues (SPSSI) Biennial Conference**

Long Beach, California, USA

Contact: <http://www.spssi.org/convention.html>

July 3-6, 2006**19th Biennial Meeting of the International Society for the Study of Behavioral Development (ISSBD)**

Melbourne, AUSTRALIA

Website: <http://www.issbd2006.com.au>**July 4-6, 2006****4th International Conference on Developmental Disabilities: Policy, Practice and Research**

Tel Aviv, ISRAEL

Contact: ORTRA Ltd., Conference Secretariat

E-mail: beitissie@ortra.comWebsite: <http://www.ortra.com/beitissie>**July 6-8, 2006****5th Conference of the International Test Commission**

Brussels, BELGIUM

Website: <http://www.psed.ucl.ac.be/itc2006>**July 6-10, 2006****Biennial Conference, International Association for Relationship Research**

Rethymnon, Crete, GREECE

Contact: k.kafetsios@psy.soc.uoc.gr for meeting arrangementsand IARR2006@listserv.uiuc.edu for submissionsWebsite: <http://www.iarr.org>**July 8-11, 2006****15th Biennial International Conference on Infant Studies**

Brisbane, Queensland, AUSTRALIA

Contact: ICMS Pty Ltd, PO Box 3496, South Brisbane QLD 4101 Australia, Tel: + 61 7 3844 1138, Fax: + 61 7 38440909,

Email: icis2006@icms.com.au**July 11-15, 2006****XVIII Congress of the International Association of Cross Cultural Psychology**

Isle of Spetses, GREECE

E-mail: info@iaccp2006.comURL: www.iaccp.org/conferences/Conferences.html**July 15-20, 2006****28th Annual Colloquium of ISPA – the International School Psychologists Association**

Hangzhou, CHINA

Contact: ISPA, E-mail: ispa-denmark@mobilixnet.dkWebsite: <http://www.ispaweb.org>

July 16-21, 2006**26th International Congress of Applied Psychology**

Athens, GREECE

Contact: Congress Secretariat, Email: icap2006@psych.uoa.grWebsite: <http://www.erasmus.gr/congresses/ICAP2006/>**July 16-21, 2006****4th International Conference on Memory (ICOM-4)**

Sydney, AUSTRALIA

Contact: www.psy.unsw.edu.au/Groups/ICOM4/**July 17-21, 2006****Second International Conference on Adoption Research (ICAR)**

Norwich, UNITED KINGDOM

Contact: <http://icar2.org.uk/>**July 21-23, 2006****7th International Neuro-Psychoanalysis Congress**

Los Angeles, California, USA

Contact: Paula Barkay, International Neuro-Psychoanalysis Center

E-mail: barkay@neuro-psa.orgWebsite: <http://www.neuro-psa.org>**July 22-26, 2006****13th European Conference on Personality Psychology**

Athens, GREECE

Contact: Frosso Motti-Setfanidi, Conference Chair

E-mail: frmotti@psych.uoa.grWebsite: <http://www.ecp13.gr>**July 23-26, 2006****4th Biennial International Self Research Conference**

Ann Arbor, Michigan, USA

Contact: J Eccles (jeccles@umich.edu) or D. Maide (dmight@umich.edu)**July 26-28, 2006****Berlin Conference on Expertise in Context 2006**

Berlin, GERMANY

Contact: Organizer Harald Mieg: harald.mieg@geo.hu-berlin.deWeb: www.expertise-in-context.de

Deadline for submission of papers January 30, 2006

August 10-13, 2006**114th Annual Convention of the American Psychological Association (APA)**

New Orleans, Louisiana, USA

Website: www.apa.org/convention

August 18-20, 2006**First Annual Convention, Asian Psychology Association (APsyA)**

Bali, INDONESIA

Contact: <http://www.apsya.org>**August 29-September 1, 2006****XIXth Congress of the International Association of Empirical Aesthetics**

Avignon, FRANCE

Contact: Daniel Jacobi, University of Avignon

E-mail: daniel.jacobi@univ-avignon.fr**Fall, 2006****International Association for Research in Economic Psychology (IAREP)
Annual Conference**

Paris, FRANCE

URL: <http://www.groups.ex.ac.uk/iarep/conferences.htm>**October 4-7, 2006****International Family Therapy Association World Congress**

Reykjavik, ICELAND

Contact: Terry S. Trepper, PhD, General Secretary, IFTA

E-mail: trepper@calumet.purdue.eduWebsite: <http://www.ifta-familytherapy.org>**October 16-20, 2006****Human Factors & Ergonomics Society (HFES) Annual Meeting**

San Francisco, California, USA

Website: www.hfes.org/web/HFESMeetings/meetings.html**October 18-22, 2006****29th National Conference of the Australian Association for Cognitive and
Behavioural Therapy**

Sydney, AUSTRALIA

Website: <http://www.aacbt.org.au/Conference/index.htm>**October 19-21, 2006****14th International Conference on Eating Disorders**

Alpbach, Tyrol, AUSTRIA

Website: <http://www.netzwerk-essstoerungen.at>**November 16-19, 2006****Psychonomic Society Annual Meeting**

Houston, Texas, USA

Website: <http://www.psychonomic.org/meet.htm>

November 16-19, 2006

Association for the Advancement of Behavior Therapy (AABT) Annual Convention

Chicago, Illinois, USA

Website: <http://www.aabt.org/Future%20Conventions.html>

2007

February 7-10, 2007

International Neuropsychological Society (INS) Annual Conference

Portland, Oregon, USA

Contact: <http://www.the-ins.org/meetings>

March 29-April 1, 2007

Society for Research in Child Development Biennial Meeting

Boston, Massachusetts, USA

Contact: srccd@umich.edu

April 18-21, 2007

Society for Behavioral Medicine Annual Meeting

Miami Beach, Florida, USA

Website: <http://www.sbm.org>

July 3-7, 2007

Xth European Congress of Psychology

Prague, CZECH REPUBLIC

Website: www.ecp2007.com/intro.htm

July 3-8, 2007

3rd International Congress of Psychology and Law

Adelaide, South Australia, AUSTRALIA

Contact: Lesley Woods

E-mail: <http://www.sapmea.asn.au>

August 16-19, 2007

112th Annual Convention of the American Psychological Association (APA)

Location: San Francisco, California, USA

URL: www.apa.org/convention

October 1-5, 2006

Human Factors & Ergonomics Society (HFES) Annual Meeting

Baltimore, Maryland, USA

Website: www.hfes.org/web/HFESMeetings/meetings.html

November 15 -18, 2007

Psychonomic Society Annual Meeting

Houston, Texas, USA

Website: <http://www.psychonomic.org/meet.htm>

2008

February 6-9, 2008

International Neuropsychological Society (INS) Annual Conference

WAIALUA, Hawaii, USA

Contact: <http://www.the-ins.org/meetings>

July 20-25, 2008

XXIX International Congress of Psychology

Berlin, GERMANY

Contact: icp2008@psyc.de

Website: <http://www.icp2008.de>

2009

February 11-14, 2009

International Neuropsychological Society (INS) Annual Conference

Atlanta, Georgia, USA

Contact: <http://www.the-ins.org/meetings>

April 1-5, 2009

Society for Research in Child Development Biennial Meeting

Denver, Colorado, USA

Contact: srcd@umich.edu

Summer 2010

International Congress of Applied Psychology

Melbourne, AUSTRALIA

Summer, 2012

International Congress of Psychology

Cape Town, SOUTH AFRICA

Изисквания към авторите за оформяне на предлаганите за публикация в „Българско списание по психология“ ръкописи

Общи положения

1. „Българско списание по психология“ е печатен орган на Дружеството на психолозите в България, чрез който се популяризират постиженията на психологическата наука и практика у нас, като се стимулира поддържането на високо научно ниво.

2. В списанието се публикуват статии от български и чужди автори, които представят всички области на психологията и гранични с нея науки. За публикуване се приемат и материали, в които се третираат практически проблеми.

3. Списанието помества статии на български и английски език. Статиите на български задължително се придружават от резюме на английски. Статиите на английски задължително се придружават от резюме на български и английски.

4. Стилът и езикът на изложение трябва да отговарят на литературните и граматичните правила на съответния език.

5. Използваните термини и понятия следва да отговарят на научната конвенционалност и да имат терминологична еднозначност. Когато се въвеждат термини от чужди езици, следва да се търси техният максимално еднозначен и близък до оригинала български еквивалент. При наличието на съмнения и трудности при превода е добре в скоби да се дава оригиналният термин на съответния език. При необходимост е допустимо пояснението на даден термин в бележка под черта. Въвеждането на нови термини и понятия предполага задължителното им обяснение и ясно дефиниране.

Изисквания за оформление на публикацията:

1. Предлаганите за публикация ръкописи се оформят структурно, като всеки раздел с изключение на теоретичната постановка се озаглавява.

2. Структура на изложение на статии, които съдържат емпирични данни:

Заглавие на статията: Заглавието отразява основната идея на статията и ясно обозначава проблема, който се разглежда, в обем от едно изречение.

Име на автора: Изписват се цялостно личните и фамилните имена на авторите. В бележка под черта се посочва местоработата на всеки и адрес за комуникация.

Резюме: В максимално концентрирана форма в него се представят: теоретичният проблем, методът и извадката, получените резултати, научните изводи, приносните моменти. Резюмето следва да има следната структура: постановка, цел, материал и метод, резултати, заключение.

Теоретична постановка: Този раздел изпълнява функции на въведение и не

се обозначава със заглавие. Краткият обзор на литературата по представения в публикацията проблем следва да го дефинира ясно и да насочва към изследваното явление и хипотеза. Цитирането на литературните източници става с посочване на номер, съответстващ на поредността му в библиографията след текста.

Материал и методи: Включва описание на извадката, подробно изложение на използваните методи, инструментариум, процедура на изследването, статистически методи.

Резултати: Излагат се основните резултати, придружени от таблици, графики или друг илюстративен материал, който не повтаря, а допълва изложените в текста данни. Местата на таблично и графично изложения материал се посочват с последователна номерация. Акцентира се върху данни с потвърдена статистически стойност.

Обсъждане: По преценка на автора може да бъде включено при изложението на резултатите. В този раздел се прави теоретичен анализ, интерпретация и аргументация на резултатите, установява се връзката им с хипотезата на изследването, сравняват се собствените резултати с тези на други изследователи. Обсъждането завършва със съответни научни изводи. В **заключение** може да се направи кратко обобщение и посочат приносите от направеното изследване.

Литература: Посочва се със същото заглавие. В списъка на използваната литература се включват само упоменати в статията източници. Те се подреждат по азбучен ред на фамилните имена на първите автори, като първо се изброяват източниците на кирилица, а след това – на латиница. При цитиране на повече от едно заглавие от един и същ автор източниците се подреждат хронологично, като на първо място се поставят неговите самостоятелни публикации.

Библиографски изисквания за описание на литературните източници:

Фамилия на автора, инициал на името, инициал на името на втория автор, фамилия на втория автор, инициали и имена на останалите автори. След имената на авторите в скоби се дава година на публикацията. След нея – заглавие на статията/книгата. Ако статията е от чуждоезиково списание, освен том да се посочат страници или номер на броя. След заглавието на книгата – име на издателството. Имената на книгите и списанията, както и томът на списанието се дават в курсив. Ако материалът е свален от интернет, освен адреса се дава и датата, на която материалът е ползван.

Примери:

Глас, Д., Д. Стэнли (1976). *Статистическите методи в педагогиката и психологията*. М.: Прогресс.

Паспаланов, И., Д. Щетински (1980). Към проблема за равнището на тревожност и измерването му в психологията (Статия II) *Психология*, 1.

Фройд, З. (1993). *Детската душа*. С.: Евразия.

Anttila, T., K. Poikolainen, A. Uutela, & J. Lonnqvist (2000). Structure and

determinants of worrying among adolescent girls. *Journal of Youth Studies*, 3, pp. 49-60.

Curry, J., & L. Murphy (1995). Comorbidity of anxiety disorders. In J. S. March (Ed.) *Anxiety disorders in children and adolescents*. New York: Guilford, pp. 301-317.

3. Теоретични статии: Разглеждат състоянието на теорията в дадена област или очертават концепция, оригинално разработена от автора. Допустимо е изложение на емпирични данни, ако имат пряко отношение към обосноваването на дадено теоретично твърдение. Тезата на автора се извежда от обзор на проучвания върху даден проблем и теоретичните подходи с критичен анализ.

4. Обзорни статии: Базира се на анализ на обширен брой научни публикации по даден проблем, като следва да се очертаят основните насоки на развитие на изследванията в дадена област, тяхното съвременно състояние, насоки на развитие и съответстващите изводи.

5. Статии, описващи нови методологични подходи в психологията: Имат свободна структура, като при описанието им е препоръчително авторите да спазват следните принципи: ясно и достъпно изложение на методологията; очертаване на проблемите, които новият подход разрешава; оценка на приложимостта и ограниченията на разглеждания подход; практически указания за прилагане.

6. Статии, описващи нови методи и подходи, приложени в практиката: Описанието на методите да е съобразено с одобрените от дружеството стандарти. Препоръчително е привеждането на емпирични данни, доказващи ефективността на разработения метод, информация за достъпността и начина на приложение на метода.

7. Рецензии на книги: Да отговарят на общоприетите изисквания за рецензиране на монографии.

8. Статии, описващи случаи от практиката: Случаят да бъде част от излагането на определена парадигма при строго спазване на принципите на професионалната етика.

9. Материалът за публикация се предлага на дискета или диск, съдържащи публикацията на файл със следното техническо оформление:

- Шрифт – Times New Roman 12;
- Page Setup – Top: 20 mm, Bottom: 20 mm, left: 25 mm, Right: 20 mm;
- Paper Size – A4;
- Line Spasing – Single;
- First: 1 cm;
- Заглавие - Font Size 14, Center, Bold;
- Празен ред;
- Имена на авторите: собствено, фамилно;
- Празен ред;

- Резюме на български – Font Size 10;
- Празен ред – Резюме на английски – Font Size 10;
- Празен ред;
- Текст на статията – Font Size 12;
- След литературата – трите имена на авторите с научно звание и научна степен, месторабота, телефон, e-mail;
- Илюстрациите да бъдат интегрирани с текста, да имат номерация и наименование – под тях, центрирано;
- Таблиците да имат номерация и наименование – над тях, подравнени вдясно;
- Цитираната в текста литература да се означава с числа, заградени в квадратни скоби;
- Цитираната в края литература да се описва съгласно стандарта;
- Страниците да не се номерират.

Дискетата да бъде придружена от печатно копие в един екземпляр.

10. Статиите могат да бъдат в обем до 25 печатни страници обзорните, до 7 страници емпиричните проучвания, до 5 страници – съобщенията, включително илюстративните материали и цитираната литература.

Материалите се изпращат на адрес: journal@psychology-bg.org

Авторите носят пълна отговорност за съдържанието на материалите. Ръкописи не се връщат.